T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

COĞRAFYA ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

COĞRAFİ BİLGİNİN MEYDAN MUHAREBELERİNDEKİ ROLÜ: SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ ÖRNEĞİ

Merve ÖKSÜZ

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman

Prof. Dr. Ali BALCI

İstanbul, 2023

T.C.

Marmara Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı

Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı

COĞRAFİ BİLGİNİN MEYDAN MUHAREBELERİNDEKİ ROLÜ: SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ ÖRNEĞİ

USE OF GEOGRAPHICAL INFORMATION IN FIELD BATTLES: THE EXAMPLE OF SAKARYA FIELD BATTLE

Merve ÖKSÜZ

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman

Prof. Dr. Ali BALCI

İstanbul, 2023

Tüm kullanım hakları

M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne aittir.

© 2023

ETİK BEYANI

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım çalışmamda;

- Sunduğum bilgileri, dokümanları ve verileri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Çalışmamda yararlandığım eserlerin tamamına atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Elde ettiğim verilerde ve sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı bildirir, aksi bir durumda aleyhimde doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

22.08.2023

Merve ÖKSÜZ

ONAY

…… tarafından hazırlanan "……..." konulu bu çalışma, …/…/20… tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda aşağıdaki jüri üyeleri tarafından başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı **İmza**

TEZ

DANIŞMANI

JURİ ÜYESİ

JURİ ÜYESİ

EŞ DANIŞMAN

ONAY

…… tarafından hazırlanan "……..." konulu bu çalışma, …/…/20… tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda; ……. üniversitelerinde görevli tez danışmanı ve öğretim üyelerinden oluşan jüri tarafından başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Marmara Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

ÖZ GEÇMİŞ

2011: Faruk Timurtaş İlköğretim Okulu

2015: Zühtü Kurtulmuş Anadolu Lisesi

2019: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü Lisans Programı

2019: Marmara Üniversitesi Coğrafya Öğretmenliği Bölümü Yandal Programı

2023: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Coğrafya Öğretmenliği Bölümü Tezli Yüksek Lisans Programı

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, Türk tarihinin dönüm noktalarından biri olan İstiklal Harbi sırasında gerçekleşen Sakarya Meydan Muharebesi'nde coğrafi bilginin rolü incelenmiştir. Türk milletinin topyekûn katıldığı Sakarya Meydan Muharebesi'nde coğrafi unsurların muharebe esnasındaki rolü açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Türk ordusu, Sakarya Meydan Muharebesi'nin harekât planını hazırlarken bölgede bulunan coğrafi unsurları da plana dahil etmiştir. Buna göre harekâtın gerçekleşeceği sahayı belirleyerek muharebeye avantajlı bir konumda başlamıştır. Elde ettiği bu avantajı sürdürmek amacıyla coğrafi unsurların kullanımına harekât planının uygulanması aşamasında da özen göstermiştir. Yunan ordusu ise muharebe planının hazırlanması ve uygulanması aşamalarında aynı özeni gösterememiştir. Nihayetinde Sakarya Meydan Muharebesi, coğrafi unsurları muharebeye dahil eden Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştır. Türk ordusunun kazandığı bu zaferde coğrafi bilginin rolü incelenmiştir.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, araştırma konumun belirlenmesinde ilgi alanımı da gözeterek yönlendiren ve süreci benim için kolaylaştıran çok kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Ali Balcı'ya, tez jürimde bulunmayı kabul ederek görüşlerini bildiren çok kıymetli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Ünlü, Doç. Dr. Musa Uludağ ve Dr. Salih Yıldırım'a ve çalışmalarıyla benim için ilham kaynağı olan değerli hocalarım Prof. Dr. Ramazan Özey, Prof. Dr. Hamza Akengin, Prof. Dr. Mesut Uyar, Doç. Dr. Münür Bilgili, Doç. Dr. Barış Borlat, Dr. Ali Osman Kocalar, Dr. Selim Erdoğan'a ve yolumun kesiştiği tüm öğretmenlerime en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Bir teşekkür de varlıklarına minnet duyduğum kıymetli ailem ve sevgili arkadaşım Merve Uğur'a.

Cumhuriyetimizin 100. yılında tamamlanan bu çalışma binlerce yıllık Türk yurdunu binlerce yıl daha Türk'e yurt kılan aziz şehitlerimizin kıymetli ruhuna naçizane armağanımdır.

Merve Öksüz

İstanbul 2023

ÖZET

Bu çalışma, coğrafya eğitiminin önemini coğrafi faktörlerin muharebe meydanındaki rolü üzerinden açığa çıkarmayı ve muharebe sahalarını ders materyali olarak sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Sakarya Meydan Muharebesi nitel araştırma yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Verilerin elde edilmesinde doküman incelemesi ve muharebe meydanı inceleme gezisi kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi yöntemleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları bulgular bölümünde temalara ayrılarak sunulmuştur. Elde edilen veriler neticesinde Sakarya Meydan Muharebesi'nde coğrafi faktörlerin kuvvet çarpanı olmaktan öteye geçtiği sonucuna ulaşılmıştır. Muharebe sahasındaki coğrafi faktörlerin kullanımı için öncelikle bu faktörlerin bilinmesi gerekmektedir. Bölgeye özel olarak hazırlanan haritalar bu konuda oldukça önemli bir destek oluşturmuştur. Sahadaki coğrafi faktörlerin bilgisine sahip olan ve bu faktörleri ordusundaki kuvvetleri yönettiği gibi yönetebilen komutan zafere ulaşmaktadır. Türk İstiklal Harbi sonuçları itibari ile sadece savaşan tarafların milletlerini etkilememiştir. Esaret altında bulunan diğer milletlere de örnek oluşturmuştur. Bu nedenle Sakarya Zaferi, Dünya tarihi için de bir mihenk taşıdır. Önemi bu kadar büyük olan Sakarya Meydan Muharebesi'nin zafere dönüşmesinde coğrafyanın rolü ise oldukça büyük olmasına rağmen günümüzde coğrafya eğitimine yeterince önem verilmemektedir. Coğrafi bilgi ve becerilerin kalıcı hale gelmesi için coğrafya dersi çerçevesinde daha çok arazi incelemesi gerçekleştirilmelidir. Ancak halihazırda uygulanan öğretim programı bunun için uygun değildir. Bu amaca ulaşacak şekilde öğretim programında gerekli değişiklikler yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya eğitimi, harp coğrafyası, muharebe sahası, Sakarya Meydan Muharebesi

ABSTRACT

This study aims to reveal the importance of geography education through the role of geographical factors on the battlefield and to present battlefield sites as course material. In line with this objective, the Sakarya Field Battle has been examined using qualitative research methods. Document analysis and battlefield site visits were used to obtain data. The obtained data were analyzed using descriptive and content analysis methods. The analysis results are presented by dividing them into themes in the findings section. As a result of the obtained data, it was concluded that geographical factors in the Sakarya Field Battle went beyond being just a force multiplier. To use geographical factors on the battlefield, it is essential to first have knowledge of these factors. Maps prepared specifically for the region have been a significant support in this regard. A commander who has knowledge of the geographical factors in the field and can manage these factors in directing the forces in their army achieves victory. The results of the Turkish War of Independence did not only affect the nations of the warring parties but also set an example for other nations under occupation. Therefore, the Sakarya Victory is a milestone in world history. Despite the significant role geography played in the success of the Sakarya Field Battle, geography education is not given enough importance today. More field studies should be conducted within the framework of geography lessons for geographic knowledge and skills to become permanent. However, the current curriculum is not suitable for this purpose. Necessary changes should be made in the curriculum to achieve this goal.

Keywords: Geographyeducation, wargeography, battlefield, battlefield of Sakarya

İçindekiler

ÖZ GEÇMİŞ v

ÖN SÖZ vi

ÖZET vii

ABSTRACT viii

BÖLÜM 1: GİRİŞ 1

1.1. Problemin Durumu 2

1.2. Araştırmanın Amacı 4

1.3. Araştırmanın Önemi 4

1.4. Araştırma Tanımları ve Kısaltmalar 5

1.4.1. Tanımlar 5

1.4.2. Kısaltmalar 6

BÖLÜM 2: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 2

BÖLÜM 3: YÖNTEM 8

3.1. Araştırma Modeli 8

3.2. Veri Toplama Araçları 8

3.2.1. Doküman İncelemesi 11

3.2.2. Muharebe Meydanı İnceleme Gezisi 11

3.3. Verilerin Analizi 12

3.3.1. Betimsel Analiz 13

3.3.2. İçerik Analizi 13

BÖLÜM 4: BULGULAR 11

4.1. Sakarya Meydan Muharebe Sahasının Tanıtımı 15

4.1.1. Sakarya Güney Kolu 19

4.1.2. Sakarya Doğu Kolu 20
4.1.3. Sakarya Kuzey Kolu 21
4.2. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Askeri Açıdan Değerlendirmesi 21
4.2.1. Tarafların Kuruluş ve Konuşları 22
4.2.2. Tarafların Harekât Planları 24
4.2.2.1. Türk Harekât Planı 24
4.2.2.2. Yunan Harekât Planı 25
4.2.3. Sakarya Meydan Muharebesi 27
4.2.3.1. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Birinci Safhası (14- 22 Ağustos 1921) 27
4.2.3.2. Sakarya Meydan Muharebesi'nin İkinci Safhası (23- 30 Ağustos 1921) 30
4.2.3.2.1.Mangaldağı Muharebeleri (23-24 Ağustos 1921) 31
4.2.3.2.2.Beylikköprü Muharebesi (24 Ağustos 1921) 36
4.2.3.2.3.Türbetepe ve Gedikli Muharebeleri (25 Ağustos 1921) 40
4.2.3.2.4.Yamak- Kara Tepe Muharebesi (29-30 Ağustos 1921) 43
4.2.3.3. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Üçüncü Safhası (31 Ağustos-6 Eylül 1921) 46
4.2.3.3.1. Çaldağı Muharebeleri (30 Ağustos- 12 Eylül 1921) 46
4.2.3.3.2. Kartal Tepe Muharebesi (31 Ağustos-12 Eylül 1921) 53
4.2.3.3.3.Duatepe Muharebesi (31 Ağustos- 10 Eylül 1921) 54
4.2.3.2.3.4.Basrikale Tepe Muharebesi (1 Eylül 1921) 58
4.2.4.4. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Dördüncü Safhası (7-13 Eylül 1921) 58

4.2.2.5. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Beşinci Safhası (14 Eylül- 10 Ekim 1921) 61
4.2.4. Sakarya Meydan Muharebesi Kronolojisi 63
4.3. Harp Prensipleri Bağlamında Sakarya Meydan Muharebesi 64
4.3.1. Hedef 64
4.3.2. Taarruz Prensibi 65
4.3.3. Ağırlık Merkezi (Sıklet) Prensibi 65
4.3.4. Kuvvet Tasarrufu Prensibi 66
4.3.5. Manevra Prensibi 66
4.3.6. Emir- Komuta Prensibi 67
4.3.7. Emniyet Prensibi 67
4.3.8. Baskın Prensibi 68
4.3.9. Sadelik Prensibi 68
4.3.10. Teksif Prensibi 68
4.3.11. Moral Prensibi 69
4.3.12. Hukuka Uygunluk Prensibi 69
4.4. Harp Yönetimi Bağlamında Teknik, Taktik ve Stratejik Açıdan Sakarya Meydan Muharebesi 70
4.4.1. Teknik Açıdan Sakarya Meydan Muharebesi 71
4.4.2. Taktik Açıdan Sakarya Meydan Muharebesi 72
4.4.2.1. Turan/ Alageyik/ Hilal/ Kurt Kapanı Taktiği 73
4.2.2.2. Bozkurt Taktiği 74
4.4.3 Stratejik Açıdan Sakarya Meydan Muharebesi 75
4.5. Coğrafyanın Meydan Muharebelerindeki Rolü 76
4.6. Coğrafyanın Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü 78

4.6.1. Fiziki Unsurların Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü 79
4.6.1.1. Yeryüzü Şekillerinin Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü..... 80
4.6.1.2. Hidrografya Özelliklerinin Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü 83
4.6.1.3. İklim Özelliklerinin Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü 87
4.6.1.4. Bitki Örtüsünün Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü 93
4.6.1.5. Toprak Özelliklerinin Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü 97
4.6.2. Beşeri ve Ekonomik Unsurların Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü 100
4.6.2.1. Ekonomik Faktörlerinin Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü 100
4.6.2.2. Ulaşımın Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü 103
4.6.3. Harita Kullanımının Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü..... 106
4.7. Sakarya Meydan Muharebe Sahasının Coğrafya Eğitiminde Kullanımı..... 109
4.7.1. Sakarya Meydan Muharebe Sahasında Yapılacak Örnek Ders Planı..... 110
4.7.2. Sakarya Meydan Muharebe Sahasında Yapılacak Örnek Ders Planının Uygulaması..... 111
BÖLÜM 5: SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER 15
KAYNAKÇA 121

Şekiller Listesi

Şekil 1: Sakarya Meydan Muharebesi'nin gerçekleştiği bölgenin haritası 17

Şekil 2: Sakarya Meydan Muharebe sahasının lokasyon haritası 18

Şekil 3: Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk ve Yunan harekât planı (9 Ağustos 1921) 27

Şekil 4: Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde Yunan Ordusu'nun ilerleyişi (14-22 Ağustos 1921) 29

Şekil 5: Tümenlerin 22 Ağustos sabahı yerleşimi 30

Şekil 6: 23 Ağustos sabahı Yunanların Türbetepe-Mangaldağı hattında ilerleyişi 31

Şekil 7: 23 Ağustos 1921 günü harekâtı 32

Şekil 8: 23 Ağustos 1921 Saat 15.00 itibariyle Yunan taarruz kollarının konumu 33

Şekil 9: 23 Ağustos 1921 Saat 18.00 itibariyle cephe sağ kanadına yönelik Yunan taarruzu 34

Şekil 10: 23 Ağustos 1921 Saat 18.00 itibariyle cephe sol kanadına yönelik Yunan taarruzu 36

Şekil 11: Türk Ordusu tarafından imha edilen Beylikköprü. (fotoğraf Yunanlar tarafından muharebe esnasında çekilmiştir) 37

Şekil 12: Yunan Ordusunun Sakarya Nehri'nin doğusuna geçişi 38

Şekil 13: 7 numaralı bölge Beylikköprü muharebe sahası 40

Şekil 14: 25 Ağustos 1921 cephenin durumu (Türbetepe) 43

Şekil 15: 29 Ağustos 1921, 07.00 itibariyle cephedeki durum 45

Şekil 16: 29 Ağustos 1921, 19.00 itibariyle cephedeki durum 46

Şekil 17: Çaldağı'nın konumu ve arazi yapısı 47

Şekil 18: 4'üncü Grubun çekildiği mevzi ve 30 Ağustos 1921 muharebeleri 49

Şekil 19: Sakarya Meydan Muharebesi birinci safhasının sonlarına doğru Çaldağı 6 (IV ve III Roma rakamları arasında Çaldağı'nın iki zirvesi) 51

Şekil 20: 2 Eylül 1921 Çaldağı'na Yunan taarruzları 52
Şekil 21: Çaldağı'nın düşmesinin ardından cephedeki durum 53
Şekil 22: 31 Ağustos günü cephede durum (yeşil daire, Duatepe'nin konumunu gösterir) 55
Şekil 23: 10 Eylül 1921 sabahı cephede durum 56
Şekil 24: 10 Eylül 1921 akşamı cephedeki durum 57
Şekil 25: 12 Eylül günü muharebenin durumu 59
Şekil 26: 13 Eylül günü muharebenin durumu 60
Şekil 27: 13 Eylül 1921 harekâtı 61
Şekil 28: 13 Eylül 1921 harekâtı 62
Şekil 29: Turan taktiğinin şema üzerinden gösterimi 74
Şekil 30: Dilsiz Türkiye fiziki haritası 79
Şekil 31: Türkiye fiziki haritası üzerinde Sakarya Meydan Muharebe sahasının gösterimi 81
Şekil 32: Türk savunma hattı üzerinde bulunan başlıca yükseltiler 82
Şekil 33: Türkiye su kaynakları haritası 83
Şekil 34: Sakarya Nehri ve bölümleri 84
Şekil 35: Sakarya Havzası'nın Türkiye'deki konumu ve alt havzaları 85
Şekil 36: Sakarya Nehri üzerinde bulunan göller, akarsular ve kotları 86
Şekil 37: Köppen- Geiger ana ve alt iklim tipleri (Türkiye) 88
Şekil 38: Yağış etkinlik indisi haritaları (1: Erinç, 2: Türkeş, 3: Bölük, 4: MGM) 89
Şekil 39: Türkiye yıllık ortalama nem miktarı 90
Şekil 40: De Martonne ve Aydeniz kuraklık katsayısı (yıllık) 91
Şekil 41: De Martonne ve Aydeniz kuraklık katsayısı (Ağustos ve Eylül) 92

Şekil 42: Thiessen yöntemine göre elde edilmiş Türkiye Holdridge yaşam alanları haritası. 94
Şekil 43: Sakarya havzası orman alanları dağılımı 95
Şekil 44: Sakarya havzası arazi kullanımı 96
Şekil 45: Sakarya havzası genel jeoloji haritası 97
Şekil 46: Batı Anadolu toprak haritası 99
Şekil 48: Türkiye demiryolu haritası 104
Şekil 49: İlk karayolu haritası 105
Şekil 50: Mustafa Kemal Atatürk'ün çizdirdiği 1/100.000 ölçekli Sakarya keşif haritası 108
Şekil 51: Muharebe sahasına yapılacak inceleme gezisinin yol güzergahı 111
Şekil 52: Muharebe sahası inceleme gezisi rotası (29.06.2023) 112
Şekil 53: Ankara Polatlı'da bulunan Sakarya Şehitliği ve Zafer Anıtı'nın uydu görüntüsü 113
Şekil 54: Sakarya Şehitliği ve Zafer Anıtı giriş kapısı, anıta çıkan merdivenler (29.06.2023) 114
Şekil 55: Anıta giden yoldan Polatlı'ya bakış (29.06.2023) 114
Şekil 56: Sakarya Zafer Anıtı ve Sakarya Zafer Müzesi girişi (29.06.2023) 115
Şekil 57: Muharebe esnasında kullanılan silahlar ve fotoğraflar (29.06.2023) 115
Şekil 58: Sakarya Meydan Muharebesi'nin 1'inci günü 116
Şekil 59: Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Alan Milli Parkı 118

BÖLÜM 1: GİRİŞ

"İnsan, yek katre-i hûnest, sâdhezârân endişe"

Sadî-i Şîrâzî

İnsan, doğası gereği bilmediğinden korkar. Bir çevrenin içinde o çevrenin bir parçası olarak dünyaya gelen insan, ilk korkusunu çevresi ile olan etkileşim sonucunda yaşar. Korkusu ile başa çıkmaya çalışan insan, içinde bulunduğu çevreyi anlamlandırmaya çalışır. Anlam arayışı, merak etmeye, merak ise öğrenmeye teşvik eder ve karşımıza korkmamak için öğrenen, öğrendikleri kadar güçlü bir insan figürü çıkar. İnsanın korkmamak için çıktığı yolculuk, tarih boyunca birçok farklı bilim dalını açığa çıkarmış ve çıkarmaya da devam etmektedir. Coğrafya, bu bilimler arasında insan ve çevre etkileşimini farklı yönleriyle incelemesi nedeniyle anlam arayışı serüveninin merkezine konumlanma eğilimindedir. Coğrafi bilgiye sahip olan insan, edindiği bilgilerin yardımı sayesinde çevresiyle girdiği hakimiyet mücadelesinden en güçlü tür olarak çıkmıştır. Ancak tür olarak en güçlü olmak insana yeterli gelmemiş olacak ki bu kez mücadele türün içindeki enlik için başlamıştır. Bu mücadelede çevresinde bulunan materyalleri lehine kullanarak güç asimetrisi oluşturan taraf kazançlı çıkmış ve Yves Lacoste'un da dediği gibi coğrafya, öncelikle mücadele etmeye yaramıştır. Konunun su ya da petrol olmasından bağımsız olarak hatta bu faktörlerin de belirleyicisi olarak coğrafya, tarih boyunca önemini korumuş ve mücadelelerin konusunu, konumunu, şeklini belirlemiştir.

Zaman içerisinde, coğrafi bilgiye sahip olmak önemini korurken bilgiyi edinme yolu değişikliğe uğramıştır. Geçmiş dönemlerde deneme- yanılma, tecrübe aktarımı gibi yollar ile sahip olunan coğrafi bilginin günümüzdeki edinim yöntemi büyük ölçüde formal eğitimden geçmektedir. Formal eğitim, bir amaç doğrultusunda, planlı, programlı ve sistematik olarak gerçekleşmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı ülkemizde gerçekleşen formal eğitim faaliyetlerini, bu faaliyetleri gerçekleştiren kurum ve kuruluşları yönlendirerek denetlemektedir. Resmî ve özel öğretim kurumlarının ders programlarında, öğrencilerin coğrafi bilgi ve beceri kazanmaları amacıyla sosyal bilgiler ve coğrafya dersleri yer almaktadır. Sosyal Bilgiler dersi 5. 6. ve 7. sınıflarda; Coğrafya dersi ise 9. ve 10. sınıflarda zorunlu; 11. ve 12. sınıflarda ise seçmeli olarak yer almaktadır. Bu dersler sırasında uygulanan müfredatın coğrafi bilgi ve

becerilerin kazanımında ne kadar etkili olduğu farklı bir araştırma konusu olarak tartışmaya açıktır.

Bu araştırma konusu itibariyle coğrafi bilgiye sahip olmanın önemini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaç kapsamında coğrafi bilgiye sahip olmanın önemi, coğrafi bilginin meydan muharebelerindeki rolünün Sakarya Meydan Muharebesi örneğinden yola çıkılarak incelenmiştir. Nitel yöntemler kullanılarak elde edilen veriler, betimsel ve içerik analizleri sağlanarak araştırmanın bulgular kısmında açıklanmıştır. Araştırma sırasında elde edilen bulgular çalışma dahilinde tartışılarak önerilere dönüştürülmüştür.

Bu bölümde, araştırma probleminin durumu, araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları, varsayımları, tanımları ve kısaltmalar bulunmaktadır.

1.1. Problemin Durumu

Coğrafi bilgiye sahip olmak tarihi çağlar boyunca önemini büyük oranda korurken günümüzde bu bilgiye sahip olma yolu büyük oranda formal eğitimden geçmektedir. Ancak coğrafya eğitiminin önemi ile formal eğitim içerisindeki yerinin ne kadar paralel olduğu tartışmalı bir konudur. Diğer taraftan coğrafi bilgiye sahip olma ayrıcalığı, insanın doğal çevresi ve kendi türü ile gerçekleştireceği birçok hakimiyet mücadelesinde güç asimetrisini lehine dönüştürmesini sağlamaktadır. Kendi tecrübelerinden edindiği bilgi birikimi insana çoğu zaman yetmemektedir. Bu nedenle geçmişte yaşayan insanların; tecrübeleri, bilgi birikimleri, fikirleri kısaca oluşturdukları kültür ve medeniyet önem kazanmaktadır. Bu noktada karşımıza tarih bilimi çıkmaktadır. *"Tarih, geçmişte yaşamış olan insan topluluklarının yaşayışlarını, siyasî, kültür ve uygarlık alanında meydana getirmiş olduğu gelişmeleri, yer ve zaman göstererek sebep-sonuç ilişkisi içinde belgelere dayalı olarak objektif bir biçimde incelemeye çalışan sosyal bir bilim dalıdır"* (Togan, 1969, s. 1-2; Kütükoğlu, 1990, s. 2; Kodaman, 1997, s. 1; Özçelik, 2001, s. 17-18). İnsanoğlunun var olduğu dönemden bugüne kadar tarih yazımı sürekli bir gelişim ve değişim içerisindedir. Zamanın ihtiyaçlarına göre farklı tarih anlayışları ve yazım yöntemleri ortaya çıkmıştır (Demircioğlu, 2012 s. 115). Modern tarih yazıcılığında tarihi olayların yazımı birçok faktörün bir arada değerlendirilerek yazılmasını içermektedir. Çünkü toplumsal olaylar coğrafi, sosyal, siyasal, iktisadi gibi birçok farklı faktör neticesinde gerçekleşmektedir (Tepekaya, 2022, s.

690). Tarihi olayların yazımıyla birlikte insanlar kendilerinden önce yaşamış olan toplumların tecrübelerinden de faydalanabilmektedir. Elde edilen bu tecrübe sadece bireylere değil içerisinde yaşadığı topluma da yol göstermektedir (Kütükoğlu, 2020, s. 4). Tarih boyunca gerçekleşen bütün toplumsal olaylar coğrafi bir mekanın içinde gerçekleşmiştir. Mekanın belirlenmesi ve olayların coğrafi faktörlerle ilişkisinin açıklanması tarihin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle, coğrafi faktörler, tarihsel olayların anlaşılması, açıklanması ve değerlendirilmesinde büyük bir önem taşımaktadır (Kütükoğlu, 2020, s. 4). Bu paragrafta tartışılan konudan anlaşılacağı üzere tarih ve coğrafya bilimleri birbirinden bağımsız değil sürekli bir iş birliği içerisindedir. Bu iş birliği neticesinde "tarihi coğrafya" kavramının ortaya çıktığı değerlendirmesi yapılabilmektedir. Tarihi coğrafyayı Gümüşçü (2017, s.101), "*Bir mekânın, çağdaş coğrafya ilke ve yöntemleri ile geçmiş bir zaman diliminde araştırılması*" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak araştırmanın tarihi coğrafya konusunda gerçekleştiği kanısına varmak yetersiz olmaktadır. Çünkü amaç sadece tarihi kaynaklardan yola çıkılarak muharebe sahasını "*çağdaş coğrafya ilke ve yöntemleri*" ile analiz etmek değil, aynı zamanda sahadaki coğrafi faktörlerin muharebedeki rolünü de açığa çıkarmaktır. Nitekim bu amaca askeri coğrafyanın, ordunun arazi bilgisi dahilinde geliştirilecek strateji ile sevk edilmesi şeklindeki tanımı daha uygun gelmektedir (Tümerdem, 1939, s. 78).

Literatür taraması sırasında coğrafya eğitiminin önemine yönelik, askeri coğrafya araştırmalarından yola çıkılarak yapılan bir çalışma tespit edilememiştir. Diğer taraftan tarih araştırmalarında hatırı sayılır bir yer kaplayan askeri tarih yazımına yönelik gerçekleştirilen araştırmalarda da muharebe sahasının betimlenmesinde rol oynayan haritaların kullanımından kaçınıldığı, coğrafi faktörlerin muharebedeki rolüne yeterince yer verilmediği tespit edilmiştir. Ancak yukarıdaki değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere coğrafi faktörlerin ele alınmadığı bir tarih yazımı eksik kalacaktır. Bu sorun son dönemde gerçekleştirilen araştırmalarda farkına varılarak ele alınmaya başlanmış, fakat henüz yeterli boyutlara ulaşıldığı düşünülmemektedir. Askeri coğrafya ve askeri tarih araştırmalarında bulunan bu boşluk, coğrafi bilginin sahip olduğu önemin yeterince farkına varılmaması nedeniyle doldurulamamaktadır. Bu problem dahilinde araştırma konusu belirlenerek literatüre katkı sağlamaya çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Coğrafi bilginin meydan muharebelerinde rolünü, Sakarya Meydan Muharebesi örneği üzerinden inceleyerek coğrafi bilginin dolayısıyla coğrafya eğitiminin önemini açığa çıkarmaktır. Nihayetinde coğrafi faktörlerin muharebeye etkisi konusunda bulunun literatür boşluğuna katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Buna göre araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara coğrafya eğitiminin önemini açığa çıkarmak üzere yanıt bulmak amaçlanmıştır.

- Muharebe sahasındaki coğrafi faktörlerin gerçekleşen muharebe üzerindeki etkisi nedir?
- Coğrafi unsurların Sakarya Meydan Muharebesi'ne etkisi nedir?
- Sakarya Meydan Muharebesi'nin harekât planlarının hazırlanması ve uygulanmasında coğrafi faktörlerin etkisi nedir?
- Sakarya Meydan Muharebe sahasında yer alan coğrafi bilginin muharebeyi yöneten komutana katkısı nedir?
- Muharebe sahasının coğrafya ders materyali olarak kullanımının coğrafya eğitimine katkısı nedir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Literatürde coğrafi bilgiye sahip olmanın önemini, Sakarya Meydan Muharebesi'ni bir bütün olarak inceleyerek muharebedeki coğrafi faktörlerin rolü üzerinden açığa çıkarma amacı taşıyan başka bir çalışma tespit edilememiştir. Bu çalışma coğrafi faktörlerin meydan muharebelerindeki rolünü Sakarya Meydan Muharebesi örneği üzerinden inceleyerek coğrafya eğitiminin önemine dikkat çekmesi ve bu alanda literatürde yer alan öncü çalışmalar arasında yer alması yönüyle önem arz etmektedir. Ayrıca araştırma kapsamında elde edilen bulguların;

- Coğrafi bilgiye sahip olmanın önemini açığa çıkararak coğrafya eğitimine verilen önemin arttırılmasında,
- Okul öncesi dönemden başlayarak coğrafya eğitim programlarının farklı bir bakış açısıyla yeniden oluşturulmasında katkı sağlayacağı,

- Elde edilen bulgularla hazırlanan örnek ders planının uygulanması neticesinde materyal olarak sunulan muharebe sahalarının yerinde gözlemlenmesi ile öğrenme ortamının çeşitlenmesi ve coğrafya eğitiminin kalıcı hale gelmesinde yardımcı olacağı umulmaktadır.

1.4. Araştırma Tanımları ve Kısaltmalar

1.4.1. Tanımlar

Coğrafya: *"Coğrafya, insan ve mekânı iç içe gören; tüm olay, olgu ve faaliyetleri mekânsal perspektiften okuyan; insan-mekân etkileşiminin ortaya çıkardığı sonuçların neler olduğunu anlamaya, yorumlamaya ve açıklamaya çalışan sosyal bir disiplindir"* (Bilgili & Kocalar, 2020, s. 160).

Eğitim: *"Bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir"* (Ertürk,1975, s.12).

Askeri coğrafya: Askeri konuların coğrafi bakış açısı ile incelenmesi.

Harp coğrafyası: Coğrafi unsurların muharebenin öncesi, sırası ve sonrasında kuvvet çarpanı olarak kullanımı.

Meydan muharebesi: Açık bir sahada kesin sonuç almak amacıyla gerçekleşen büyük savaş.

Muharebe meydanı: Savaşın gerçekleştiği saha, ortam.

1.4.2. Kısaltmalar

MSB: Milli Savunma Bakanlığı

İsh.: İstiklal Harbi

K.: Kutu

G.: Gömlek

B.: Belge

Vb.: ve benzeri

Gnkur. Bşk.: Genelkurmay Başkanlığı

YEİ: Yağış Etkinlik İndisini

TOB: Tarım ve Orman Bakanlığı

MSB: Milli Savunma Bakanlığı

HGM: Harita Genel Müdürlüğü

MTA: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü

BÖLÜM 2: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin kavramsal çerçevesi yedi başlık altında kurulmuştur. Buna göre;

- Birinci başlıkta, Sakarya Meydan Muharebe sahası tanıtılmış, araştırma kapsamında dahil olan bölgenin sınırları belirlenmiştir.
- İkinci başlıkta, Sakarya Meydan Muharebesi askeri açıdan değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme üç başlıkta gerçekleşmiştir. İlk olarak tarafların muharebe sahasındaki kuruluş ve konuşu ardından harekât planları incelenmiştir. Son aşamada ise Sakarya Meydan Muharebesi beş aşamaya ayrılarak her bölümde gerçekleşen muharebeler ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu çalışma bir askeri tarih araştırması olmamasına rağmen coğrafi faktörlerin rolünün fark edilmesinde kolaylık sağlaması amacıyla bu başlık ayrıntılı olarak ele alınmıştır.
- Üçüncü başlıkta, Sakarya Meydan Muharebesi harp prensipleri bağlamında incelenmiştir. Bu bağlamdaki prensipler farklı kaynaklarda çeşitli şekillerde ele alınmakla birlikte bu çalışma kapsamında 12 prensipte değerlendirilmiştir.
- Dördüncü başlıkta, Sakarya Meydan Muharebesi teknik, taktik ve stratejik olarak incelenerek muharebeyi yöneten komutanların hangi noktalara dikkat ettiği incelenmiştir.
- Beşinci başlıkta, Sakarya Meydan Muharebesi'nde coğrafyanın rolü incelenmiştir.
- Altıncı başlıkta; Muharebe meydanlarının coğrafya eğitiminde kullanımı Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Alan Milli Parkı üzerinden örneklenmiştir.

YÖK Tez Merkezi'nde gerçekleştirilen tarama sonucunda meydan muharebeleri konusunda 11, Sakarya Meydan Muharebesi konusunda 7, muharebe sahaları konusunda 6, askeri coğrafya konusunda ise 2 adet tamamlanmış lisansüstü çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar yoğunluklu olarak tarih, askeri tarih, uluslararası ilişkiler ve savunma sanayisi lisansüstü programlarında gerçekleştirilmiştir. Coğrafya ve coğrafya eğitimi programlarında ise henüz rağbet görmemektedir.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin 100. yılı 2021 yılına denk gelmektedir. Bu yıl içerisinde araştırmacılar 100'üncü yıla özel kitaplar yayınlamış çeşitli kurum ve kuruluşlar sempozyumlar, paneller, toplantılar düzenlemiştir. Gerçekleştirilen çalışmalar Sakarya Meydan Muharebesi ve zaferinin askeri tarih yazımı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde de

Sakarya Meydan Muharebesi'ni coğrafi bakış açısı ile inceleyen çalışma sayısı yeterli boyutlara ulaşamamıştır.

Harp coğrafyası alanında çalışmalarını devam eden Selim Erdoğan'ın ilk baskısı 2020 yılında yayınlanan "Sakarya Türk Bitti Demeden Bitmez" adlı eseri içerdiği "Sakarya Meydan Muharebesi Atlası" ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu bölümde askeri birliklerin ilerleyişini ve muharebenin gerçekleştiği sahaları detaylarıyla gösteren haritalar yer almaktadır. Bu haritalar muharebenin gerçekleştiği sahanın anlaşılmasına yardımcı olmak amacıyla hazırlanmıştır.

Tüm bu çalışmalar incelendiğinde muharebe sahalarının coğrafya eğitiminde kullanımı ile ilgili bir veriye ulaşılamamıştır. Bu nedenle çalışmada Sakarya Meydan Muharebesi'nde coğrafyanın rolünün açıklanarak, coğrafya eğitiminin önemine dikkat çekmek ve coğrafya öğretmenlerine muharebe meydanları bir ders materyali olarak sunmak amacıyla;

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde tarafların hazırlayarak muharebe esnasında uyguladıkları harekât planları araştırma kapsamında öncelikli olarak ele alınarak incelenmiştir.

Harekât planlarının hazırlayıcısı ve uygulayıcısı konumunda bulunan komutanların hatıratları araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'nin yayınladığı eserlerden (1973, 1995, 2007, 2017) araştırma konusu ile ilişkili olanlar seçilerek araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

Selim Erdoğan'ın muharebeyi tanıtan Sakarya Türk Bitti Demeden Bitmez (2021 b) adlı eseri ve bu eserin son kısmında yer alan Sakarya Meydan Muharebesi Atlası ile oluşturduğu Harp coğrafyası adlı sitede yer alan haritalar araştırma kapsamında incelenmiştir.

Sun Tzu'nun Savaş Sanatı (2020) adlı eseri hacim olarak küçük bir eser olmasına rağmen içerdiği bilgiler nedeniyle muharebeyi yöneten komutanlara hacmine oranla büyük öğütler vermektedir. Bu öğütlerden en çarpıcı olanları coğrafi faktörlerle ilişkili olduğu için araştırma kapsamında incelenmiştir.

Mehmet Ünlü’ nün Coğrafya Eğitimi (2014) adlı eseri coğrafya öğretmenleri ve öğretmen adayları için oldukça önemli bir kaynaktır. Bu nedenle araştırma kapsamında hazırlanan örnek ders planı için ele alınarak incelenmiştir.

BÖLÜM 3: YÖNTEM

Yöntem araştırma konusuna nasıl yaklaşılacağını belirlemektedir (Sayım, 2021, s. 49). Buna göre araştırmada verilerinin elde edilme sürecinde benimsenen yöntem, bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem/ çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi başlıklarında incelenmiştir.

Araştırma amacına uygun olarak nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ilk olarak doküman incelemesi gerçekleştirilmiştir. Ardından Sakarya Meydan Muharebe sahasına düzenlenen gezi ile araştırma sonucunda elde edilen bulguların geçerlikleri ve güvenirlikleri test edilmiştir. Elde edilen veriler içerik ve betimsel analiz yöntemleri ile sınıflandırılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen bulgular araştırma kapsamındaki ilgili başlık altında yer almaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Araştırma modeli, benimsenen paradigmaya göre temelde nicel ve nitel olarak ikiye ayrılmaktadır. Nitel araştırmalar *"gözlem, görüşme ve doküman analizi"* gibi nitel veri toplama araçları kullanılmaktadır. Buna göre *"algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül"* olarak açığa çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu araştırmada *"amaç, verileri toplama yaklaşımı ve araştırmacının rolü"* gibi faktörler göz önünde bulundurularak nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 70 & Sayım, 2021, s. 55).

Durum (örnek olay) çalışması, *"bir veya birkaç durumu kendi sınırları içinde (ortam, zaman, vb.) bütüncül olarak analiz etme"* amacı taşımaktadır. Araştırma kapsamında Sakarya Meydan Muharebesi'nin gerçekleştiği saha incelenmektedir. Bu inceleme "bir ortamı bütüncül olarak analiz etme" amacı içermesi nedeniyle durum çalışması deseni tercih edilmiştir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleşen bu araştırma, konusu itibariyle durum çalışması deseninde gerçekleşmiştir. Durum çalışmalarında *"çok boyutlu veri toplama"* araçları kullanılmaktadır.

Bu araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak doküman incelemesi ve saha inceleme gezisi tercih edilmiştir.

3.2.1. Doküman İncelemesi

Yıldırım ve Şimşek (2021)'e göre, doküman incelemesi, *"doğrudan gözlem ve görüşmenin"* mümkün olmadığı ya da *"araştırmanın geçerliğini arttırmak amacıyla, görüşme ve gözlem yöntemlerinin yanı sıra, çalışılan araştırma problemiyle ilişkili yazılı ve görsel materyal ve malzemeler de araştırmaya dahil edilebilir"* (Yıldırım, Şimşek, 2021, s. 189). Diğer bir deyişle doküman incelemesi, araştırma verilerinin elde edilmesi sürecinde incelenen yazılı ve görsel materyallerin incelenmesini içermektedir. Doküman incelemesinin *"kolay ulaşılamayacak özneler, tepkiselliğin olmaması, uzun süreli (zamana yayılmış) analiz, örneklem büyüklüğü, bireysellik ve özgünlük, göreli düşük maliyet ve nitelik"* gibi güçlü yönleri bulunmaktadır (Yıldırım. Şimşek. 2021. s. 191, 192) Bu güçlü yönleri nedeniyle araştırma verilerinin elde edilmesi sürecinde doküman incelemesi tercih edilmiştir. Çok sayıdaki askeri belge, arşiv metni, basılı ve çizili eserlerin içerisinden hangi veri kaynağının çalışmaya dahil edilebileceğinin tespit edilmesi aşamasında araştırma problemi etkili olmuştur. Elde edilen bilgilerin taraflı veya çarpıtılmış olabileceği göz önünde bulundurularak geçerliği ve güvenirliğini sağlamak amacıyla elde edilen bilgiler farklı bilgi kaynaklarından teyit edilerek çalışmaya dahil edilmiştir. Buna göre; Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi'nin yayınladığı Sakarya Meydan Muharebesi belgeleri, tarafların harekât planları, muharebede görev alan askerlerin hatıratları, Sakarya Meydan Muharebesi ile ilgili hazırlanan görsel materyaller başta olmak üzere konu kapsamındaki yayınlanan diğer yazılı materyaller doküman olarak incelenmiştir.

3.2.2. Muharebe Meydanı İnceleme Gezisi

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen doküman incelemesinde elde edilen verilerin geçerliğinin ve güvenirliğinin arttırılması amacıyla muharebe meydanı inceleme gezisi gerçekleştirilmiştir. Muharebe meydanlarının incelenmesi sırasında dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında görüş ve önerilerin alınması amacıyla *"27 Haziran-3 Temmuz 2022"* tarihleri arasında gerçekleşen *"Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Askeri Tarih Çalışmaları Yaz Kampı'na"* katılım sağlanmıştır. Bu eğitim *"40 saatlik teorik dersleri, Arıburnu ve*

Seddülbahir bölgesi muharebe alanı inceleme gezisi ve Anafartalar bölgesi kurmay gezisini" içermektedir. Muharebe meydanları incelenirken dikkat edilmesi gereken hususlara program dahilinde gerçekleşen muharebe alanı inceleme gezileri ve kurmay geziler esnasında Prof. Dr. Mesut Uyar ve Dr. Barış Borlat tarafından yapılan değerlendirmelerden faydalanılmıştır. Elde edilen veriler Sakarya Meydan Muharebe sahasına amaç doğrultusunda uyarlanmıştır.

3.3. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında doküman incelemesi ve muharebe meydanı inceleme gezisi ile elde edilen veriler nitel veri analiz yöntemlerinden olan *"betimsel analiz ve içerik analizi"* ile açıklanmıştır. Nitel araştırmalar için veri analiz süreci araştırma sürecinin kalbi olarak tanımlanmaktadır. Veri analiz süreci; "verinin işlenmesi", "verinin görselleştirilmesi", "sonuç çıkarma ve teyit etme" olmak üzere üç aşamada incelenebilir (Yıldırım, Şimşek 2021, s. 260). Nitekim araştırma kapsamında da verilerin analizi üç aşamada ve şu şekilde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle verilerin işlenmesi aşamasında elde edilen bulgular işlenerek kodlanmıştır. Veriler kodlanırken öncelikle araştırma problemiyle ilişkili olan kavramlar ve temalar ele alınmış ardından elde edilen veriler özetlenerek araştırmaya dahil edilecek olan veriler seçilmiştir. Sadeleştirilerek araştırma problemi ile paralel hale getirilen veriler, veri havuzunda toparlanmıştır. İkinci aşamada çeşitli tablolar ve şekillerle desteklenen veriler görsel açıdan zenginleştirilmiştir. Üçüncü aşamada ise veri havuzunda toplanmış kavramlar, temalar ve ilişkiler bir bütün oluşturacak şekilde yorumlanmış, karşılaştırılmış ve teyit edilmiştir. Üç aşamada gerçekleşen veri analizi ile çalışmanın geçerliğinin ve güvenirliğinin de sağlanması da hedeflenmiştir.

Yıldırım ve Şimşek (2021, s. 249), tümdengelimci analizde özetlenen ve yorumlanan verilerin, tümevarımcı analizde daha derin bir işleme tabi tutulduğunu ifade eder. Ayrıca tümdengelimci bir yaklaşımla fark edilmeyen kavram ve temaların da bu analiz sonucu keşfedilebileceği üzerinde durur. Bu güçlü yönü nedeniyle çalışma dahilinde elde edilen verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşmak için tümevarımcı analiz kullanılmıştır.

3.3.1. Betimsel Analiz

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analiz yöntemlerinden ilki betimsel analiz olmuştur. Betimsel analiz *"belirli bir konuda ya da alanda birbirinden bağımsız olarak yapılan nitel ve nicel çalışmaların derinlemesine incelenip düzenlenmesi anlamına gelir. Böylece o konu ya da alandaki genel eğilimler belirlenmektedir"* (Ültay, Akyurt &Ültay, 2021, s. 189). Araştırma kapsamında muharebeye ait tarafların hatırladığı harekât planları incelenerek coğrafi faktörlerin hangi yönleri ile muharebeye dahil edildiği betimsel olarak analiz edilmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında çeşitli araştırmacılar tarafından hazırlanan harita ve krokilerde ilgili başlık altında betimlenerek analiz edilmiştir.

3.3.2. İçerik Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analiz yöntemlerinden bir diğeri de içerik analizidir. Yüksel (2015) içerik analizinde araştırma verilerini, "b*elirli bir amaç için belirli simgelerle, belirli kanallarda yer alır ve bilgi kaynağı ile simgesel biçimi arasında bir köprüdür"* (Yüksel, 2015, s. 20) şeklinde değerlendirmektedir. Buna göre, elde edilen veriler içeriklerine göre araştırmanın amacı dahilinde kodlanarak ilgili kavram ve tema ile bir bütün oluşturacak şekilde sınıflandırılarak analizi sağlanmıştır. Elde edilen analiz verileri bulgular kısmında ilgili başlıklar altında incelenmiştir.

Yukarıda belirtilen şekillerde gerçekleştirilen verilerin toplanması ve analizinin ardından bilimsel hassasiyetler gözetilerek yorumlanan veriler çalışmanın tartışma, sonuç ve öneriler bölümünde değerlendirilmiştir. Çalışmanın raporlama süreci de bu şekilde tamamlanmıştır.

BÖLÜM 4: BULGULAR

Buna göre öncelikle muharebe sahasına yönelik bulgular paylaşılmış ve böylece muharebe sahasının tanıtımı yapılmıştır. Muharebe sahasının tanıtımı bölgede hakim olan coğrafi faktörlerin bilgini içermesi nedeniyle önemlidir. Bu nedenle bu başlık altında Sakarya Nehri kollarıyla birlikte ayrıca incelenmiştir. Çünkü muharebenin konumunun belirlenmesinde etkili olan coğrafi faktörler harekât planlarının oluşturulması ve uygulanmasında da etkili olmuştur. Bu nedenle bir sonraki başlıkta Sakarya Meydan Muharebesi askeri açıdan incelenmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi'nin askeri açıdan incelenmesi aşamasında öncelikle tarafların kuruluş ve konuşları ile harekât planları incelenmiş ardından bunların muharebe sahasındaki uygulaması olan muharebe incelenmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi 22 gün ve gece gerçekleşmiş oldukça uzun bir muharebedir. Bu nedenle muharebe bölümlere ayrılmış ve elde edilen bulgular ilgili bölümde paylaşılmıştır.

Daha sonra Sakarya Meydan Muharebesi harp prensipleri ve harp yönetimi bağlamlarında incelenmiştir. Son aşamada ise muharebe meydanındaki coğrafi faktörlerin muharebe üzerindeki rolü tartışılmıştır. Ardından elde edilen bulguların geçerliğinin ve güvenirliğinin sağlanması amacıyla gerçekleştirilen muharebe meydanı inceleme gezisinin bir sonucu olan Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Alan Milli Parkı örneğinde hazırlanan ders planı ve uygulama önerisi bulunmaktadır. Ders planının uygulanması başka bir araştırmanın konusu olarak değerlendirilmek üzere bırakılmıştır.

4.1. Sakarya Meydan Muharebe Sahasının Tanıtımı

Sakarya Meydan Muharebesi, Sakarya Nehri'nin doğusu ve Ankarasuyu ile Göksu (Ilıca)-Yaya arasında gerçekleşmiştir. Arazinin kuzey yanı Sincanlı'dan itibaren, Ankara ve Porsuk sularının kuzeyi dağlık bir bölge olarak dikkat çekmektedir. Ankarasuyu'nun kuzeyinde Abdüsselam dağı, Göklerdağı, Kiledağı ve güneyinden Çiledağı ve Porsuk suyunun kuzeyinde Mihalcıkdağı, Kartaldağı ve Eskişehir kuzeyinde Bozdağı bulunmaktadır. Ankara Suyunun Sakarya'ya döküldüğü yerden Eskişehir'in kuzeybatısına kadar Sakarya Nehri dik ve keskin yamaçlı olan bu dağlar arasında yer almaktadır. Porsuk vadisinden Ankara'ya giden tek yol Mihalıççık-Mihalıççık köprüsü, Beypazarı, Ayaş, Abdüsselâm dağları arasından geçmektedir. Bu yol askeri harekât sırasında büyük birliklerin geçişine uygundur. Sakarya Meydan Muharebesi arazisinin güney ve güneydoğusunda yazları geniş ve uzun bir çöle dönüşen Cihanbeyli ovası bulunmaktadır (Tümerdem 1939, s. 108). Yani kısaca muharebe sahasının kuzey yanı dağlarla çevrili ve Sakarya Nehri'ne dayalı, güney ve güneydoğusu ise muharebenin gerçekleştiği 23Ağustos- 12 Eylül 1921 tarihleri itibariyle yarı kurak alanlarla kaplı olarak değerlendirilmektedir.

Muharebenin cephe ilerisinde bulunan Sakarya Nehri derinliğine rağmen dar oluşu nedeniyle köprü kurulumu için elverişlidir. Sakarya Nehri'nin doğusunda yer alan savunma mevzileri asıl muharebe hattını oluşturur. Bu bölgede yer alan sırtlar muharebe hattına 6-10 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Bu uzaklıktaki sırtlar bölgeyi savunma mevzisinden ağır makineli tüfek ve topçu ateşi altına almaya elverişsiz hale getirmektedir. Asıl savunma hattını Sakarya Nehri'nin 6-10 kilometre doğusunda konumlandıran Türk Ordusu bölgeyi ateş altında tutamadığı için Yunan Ordusu Sakarya Nehri'ni kolayca geçebilmiştir (Tümerdem 1939, s. 109).

Sırtlar muharebe hattının uzağında bulunması nedeniyle doğal bir engel oluşturmamış aksine Türk Ordusunun savunmasını zorlaştırmıştır. Diğer taraftan ise Sakarya Nehri'nin kısa sürede köprü kurulumuna uygun oluşu Yunan Ordusunun nehirden geçişini ve arazi işgalini kolaylaştırmıştır.

Sakarya Nehri'nin batısında Bozdağ ve Günyüzü Dağları bulunmaktadır. Bölgeye düzenlenecek askeri harekâtın planlanma aşamasında bu dağların varlığı etkili olmaktadır. Bu

dağlar, taarruz amacıyla Porsuk Vadisi boyunca doğuya ilerleyecek bir ordunun harekât sahasını daraltarak dağların güneyinden Cihanbeyli Ovasına inmesini zorunlu kılmaktadır. Aksi halde muharebe bölgesine sadece cepheden saldırmak mümkün olacaktır. Bu şartlarda bölgeye düzenlenecek bir askeri harekât için; Bozdağ ile Günyüzü dağları, cephe taarruzu yapmak amacıyla Porsuk vadisinden ilerleyen birlikler ile kuşatma taarruzu yapmak amacıyla Cihanbeyli ovasından ilerleyecek birliklerin ortak operasyon düzenlemelerini zorlaştıracaktır. Sakarya'nın doğusuna düzenlenen harekât için ikmal unsurlarının Eskişehir- Beylikköprü demiryolu vasıtası aracılığı ile taşınması mümkün olmaktadır. Ancak Cihanbeyli istikametinden ilerleyecek birliklerin Bozdağ ve Günyüzü dağlarının üzerinden ikmal yolları oluşturmaları gerekmektedir. Bu durum ikmal ve lojistik unsurlarının demiryolundan uzak, dağlık ve engebeli bir bölgeden taşınmasını zorunlu kılmaktadır. Bölgedeki dağların varlığı diğer taraftan birliklerin ilerleyiş esnasında gizlenmesine de yardımcı olmaktadır. Ancak Cihanbeyli ovasında bulundurulan süvari birlikleri bu avantajın kullanılmasını engellemektedir. Eskişehir üzerinden Ankara'ya ulaşmayı hedefleyen taarruz birlikleri, demiryolu hattı boyunca ilerler ise müdafaa mevziisinin ortasından geçmek zorunda kalır. Güneydeki Cihanbeyli ovasından ilerleyen taarruz birlikleri ise Göksu (Ilıca) civarına ulaştığında kuzeye doğru yön değiştirerek müdafaa mevziinin güneyinde kalan birlikler ile çatışmak zorunda kalmaktadır. Ankara'nın Sakarya Meydan Muharebe sahasının oldukça kuzeyinde kalması nedeniyle taarruz ordusunun doğuya ilerleyişi güçleşmektedir. Tüm bu şartlar ele alındığında Porsuk vadisi ya da Cihanbeyli ovasından ilerleyecek taarruz halindeki Yunan Ordusunun bir süre sonra kuzeye doğru yön değiştirmesi gerekmektedir. Bu zorunluluk hali Sakarya Nehri'nin doğusunda bulunan müdafaa halindeki Türk Ordusu için bir avantaj taşımaktadır. İki istikametin de müdafaa birlikleri tarafından kapatılması halinde taarruz birliklerinin ilerleyişi zorlaşır. Öte yandan arazinin kuzey ve güneyden kuşatmak için uygun olmayışı Yunan Ordusunun hareketlerini kısıtlarken Türk Ordusuna ise hareket serbestliği kazandırmaktadır. Diğer taraftan Türk Ordusunun kuzeyinde bulunan dağların ve Sakarya Nehri'nin kuşatmayı engelleyemediği ve Yunan Ordusunun Beylikköprü- Ankara demiryolunu ele geçirdiği bir durumda ise Türk Ordusu Kızılırmak nehrine doğru çekilmesi halinde herhangi bir topografik engele maruz kalmayacağı için imha muharebesinden kurtulmaktadır. Türk ordusunun güney yanı ise yine kuşatılma tehlikesinden uzaktır. Çünkü; Türk Ordusunun çekilme istikameti olarak kullanacağı Ankara, harekâtın düzenlendiği

bölgeye oldukça uzak ve kuzeyde yer almaktadır. Bu nedenle Türk savunma ordusunun güney kolu 25 kilometre kadar geriye sürülmesine rağmen Yunan Ordusu kuşatmada başarılı olamamıştır. Türk Ordusu harekât sırasında kuşatma baskısına maruz kalmamıştır. Aynı bölgelerde gerçekleşen Büyük Taarruz sırasında ise ilk günlerde Yunan savunma mevzilerinin düşmesi ve ardından çekilme yolunun Türk Ordusu tarafından ele geçirilmesi neticesinde Yunan birliklerinin çekilişi zorlaşmıştır (Tümerdem 1939, s. 109- 114).

Sonuç olarak bakıldığında iki kanadını da fiziki unsurlarla destekleyen Türk Ordusunu kuşatma imkanı bulamayan Yunan Ordusu ancak cephe taarruzu yapabilmektedir. Türk Ordusu iki kanadını da arazi şartlarından aldığı destekle koruması arazi kullanımındaki bir başarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı sahada gerçekleşen Büyük Taarruz sırasında savunma ve taarruz tarafları değişmiştir. Arazi koşulları ile savunmasını destekleyemeyen Yunan ordusunun çekilişi ilerleyişinden hızlı olmuştur.

Şekil 1: Sakarya Meydan Muharebesi'nin gerçekleştiği bölgenin haritası

Kaynak: Gnkur. Bşk., 1997, s. 3

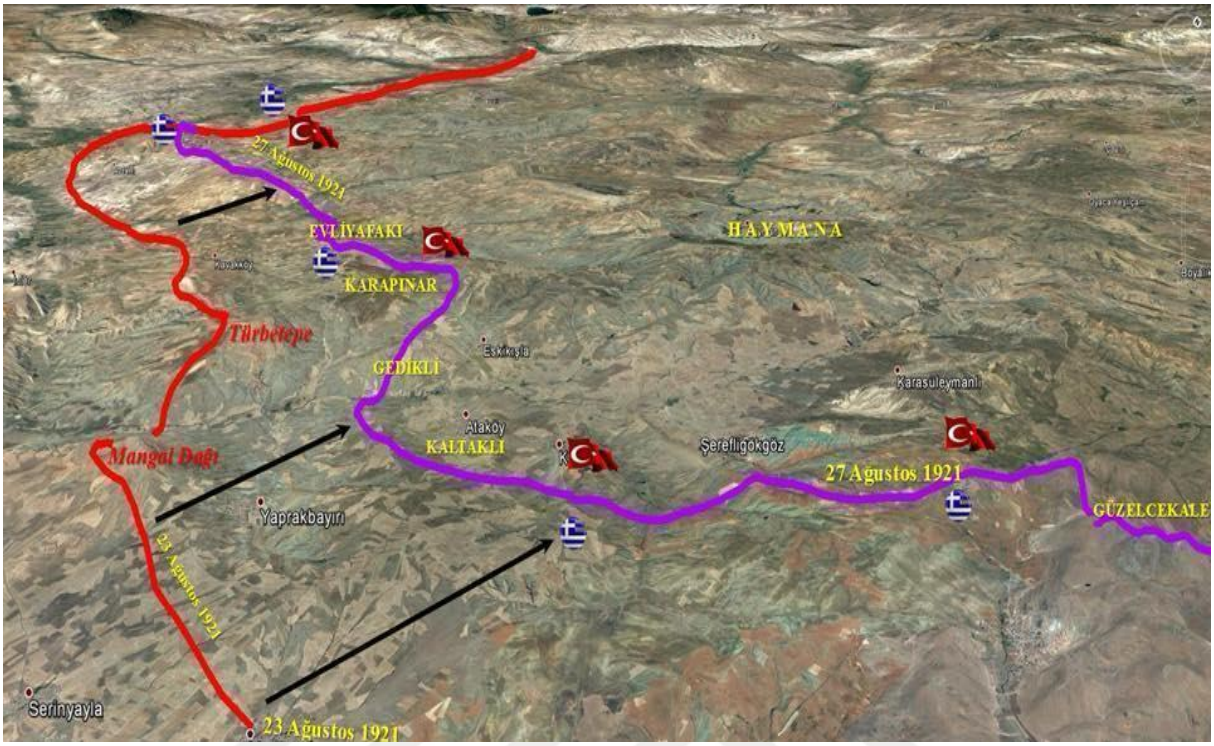

Şekil 2: Sakarya Meydan Muharebe sahasının lokasyon haritası

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı 9. Bölge Müdürlüğü. "Sakarya Meydan Muharebesi ve Önemi"17.03.2023. https: //bolge9.tarimorman.gov.tr/Menu/95/Sakarya-Meydan-Muharebesi-Ve-Onemi

Muharebe sahası; Kuzey Anadolu kenar dağları, batısında Orta Anadolu batı eşiği: güneyinde Batı ve Orta Toros Dağları, doğusunda Kızılırmak'la çevrili bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle Bozdağ'a kadar Kuzey Anadolu kenar dağları, Bozdağ, Türkmen dağı, Elmalı dağı, İlbudak dağı, Kocatepe, Sultan dağları, Akşehir doğusunda Bulgar dağ, Cihanbeyli yaylası, Bozdağ, Paşa dağı ve Kızılırmak'ın çevrelediği bölgeyi içermektedir. Sahada bulunan dağ silsilesinin içerisinde kalan bölgede yaylalar ve ovalar yüksek düzlükleri oluşturmaktadır. Sakarya'nın diğer kolları ile kıyaslandığında bu bölge genel anlamda daha düz ve çevresine göre daha az eğimli olarak değerlendirilebilir. Sakarya Nehri'nin kaynağını aldığı Altıntaş-Bayat yaylası ve Afyon, Eskişehir Ovaları gibi düzlükler Orta Anadolu'nun batısındaki bu bölgede bulunmaktadır. Muharebe sahasındaki diğer ovalar ise Seyitgazi, Emirdağ, Çubuk, Ankara, Haymana ve Cihanbeyli ovalarıdır (Gnkur. Bşk. 1997, s. 3, 4).

Sakarya Nehri'nin kolları ile Porsuk, Ankara Çayı ve Ilıcaözü deresinin oluşturduğu vadiler ve çöküntüler, harekât planının oluşturulmasında büyük bir rol oynamaktadır. Yaklaşık olarak 790 kilometrelik bir uzunluğa sahip olan Sakarya Nehri, Çifteler'in 6 kilometre güneyinde yer alan Belpınar bölgesinden kaynak almaktadır. Seyitgazi bölgesinde bulunan Seyitsu, Bardakçı ve Sarısu gibi akarsular birleşerek Sakarya Nehri adını almaktadır. Sakarya Nehri, Çifteler'den doğu istikametinde akarak Beşköprü bölgesine ulaşır, burada Ilıcaözü Deresini kaparak kuzeye doğru akışına devam etmektedir. Beylikköprü'nün kuzeyinde batıdan akan Porsuk çayı ve doğudan akan Ankara Çayı ile birleşir ve buradan batıya doğru yönelir. Sündiken dağlarının kuzeyinden batıya doğru akarak Osmaneli'den itibaren kuzeye döner ve sırasıyla Göynük, Göksu (Ilıca) ve Mudurnu dereleri ile birleşerek Karasu'da Karadeniz'e dökülmektedir (Gnkur. Bşk. 1997, s. 7).

Bu bölümde muharebe sahası etüdünün daha iyi anlaşılması için Sakarya Nehri güney, doğu ve kuzey kolu olmak üzere üç kol halinde incelenmiştir.

4.1.1. Sakarya Güney Kolu

Sakarya Nehri'nin güney kolu, Çifteler'den Beşköprü'ye kadar 120 km'lik bir mesafeyi kapsayan Sakarya güney kolu olarak adlandırılmaktadır. Sakarya Nehri'nin güney ve kuzey kolları arasında yer alan geniş arazi alanı, Porsuk Nehri tarafından batıdan doğuya doğru iki eşit parçaya bölünmektedir. Porsuk Çayı; Çandır Deresi, Sarısu, Bozan ve Pürtek Çayı'ndan beslenmektedir. Porsuk Çayı'nın yaklaşık 15 metre genişliği ve 1-2 metre derinliği bulunmaktadır. Sakarya güney kolu ile Porsuk Nehri arasında kalan Sivrihisar-Beşköprü hattının kuzey bölgesi askeri harekât için uygun olarak değerlendirilmektedir. Bu bölgede batı-doğu istikametinde uzanan çeşitli yollar bulunmaktadır. Ancak, tüm yollar ve yaklaşma yönleri için Sakarya Nehri'nin doğu kolunu geçmek gerekmektedir. Bu durum, batı-doğu doğrultusunda gerçekleşecek bir harekât için önem taşımaktadır. Sakarya güney kolu ile Sivrihisar-Beşköprü hattı arasında oldukça engebeli bir arazi bulunmaktadır. Bu bölgede, yüksekliği 2000 metreye yaklaşan Çaldağı, Eryiğit Dağı ve bunların dik yamaçları bulunmaktadır. Kuzeydeki Karaçam Dağları savunma için elverişli bir ortam sağlamaktadır. Sakarya'nın güneyi engebeli bir arazi yapısına sahiptir ve önemli bir bölümü tarım için uygun şartları taşımamaktadır. Bu bölüm birçok yerde çöle benzer ve ağırlıklı olarak kumlu araziden

bir araziden oluşur. Sakarya güney kolu boyunca Fettahoğlu, Beşköprü ve Hacı Hüseyin köprüleri bulunmaktadır (Genelkurmay, 2007, s. 5, 6).

4.1.2. Sakarya Doğu Kolu

Sakarya Nehri'nin, Beşköprü'den Ankara Çayı'na kadar 75 km uzanan bölümü Sakarya doğu kolu olarak adlandırılmaktadır. Ankara Çayı ile Ilıcaözü arasındaki bu bölüm, Haymana'dan Ankara'ya doğru elverişli bir yaklaşma yönü oluşturmaktadır. Bu bölüm aynı zamanda batıya karşı güçlü ve kolay savunulabilir bir konum sağlamaktadır. Ilıcaözü Deresi'nin kuzeyindeki Yenice Dağı, Tarlabayırı, Çaldağı, Karlıdağ ve Toydemir sırtları hakim noktalarda bulunmaktadır. Bu bölgeden doğuya doğru ilerleyen kuzeydeki Tamburoğlu, güneydeki Kavak, Evliyafakı, Karapınar köyleri ve Türbetepe' den geçen hat, savunma açısından oldukça önemlidir. Bu bölgede yer alacak mevziler geniş bir görüş alanı ve atış menzili imkanı sunmaktadır. Ancak bu bölgenin de bazı kısımlarında düşmanın gizlice yaklaşmasını mümkün kılan engebeli araziler bulunmaktadır. Yine de akarsu ve kaynaklarının varlığı kuzeyden güneye görüşü kolaylaştırmaktadır. Bu bölgenin asıl dezavantajlı tarafı hakim sırtların dik ve kayalık olmasıdır. Dolayısıyla bu bölgede kurulacak mevzii tahkimatı için uzun zaman ve uğraş gerekmektedir. Mangaldağı, Türbetepe' den sonra, muharebe meydanına hakim ve stratejik açıdan önemli bir nokta olarak öne çıkmaktadır. Ilıcaözü Deresi'nin güneyinde yer alan Mangaldağı, Sakarya'nın doğusunda kurulan savunmayı güneyden gelecek bir kuşatmaya karşı koruyabilecek konumda bulunmaktadır. Nitekim Sakarya Meydan Muharebesi'nin başlangıcında bölgede savaşan Türk Ordusu'nun sol kanadı burada konuşlanırken daha sonra Güzelcekale saflarına kadar genişletilmiştir. Ilıcaözü Vadisi'nin düşmanın ilerleyiş yönüne dik olması, savunan tarafa avantaj sağlamaktadır. Ankara Çayı ile Ilıcaözü arasındaki arazi alanı batıya göre bölgeye daha hakimdir. Ilıca bölgesi başta olmak üzere Sakarya boyu dahil muharebe sahası ağaçsız ve bitki örtüsünden yoksundur. Bu bölgenin en hakim noktalarını oluşturan Türbetepe, Mangaldağı ve Çaldağı taşlık ve kayalıklarla kaplıdır ve bölgede çok az düzgün yol bulunmaktadır. Ilıca bölgesi ana güzergah olarak kullanılırken Sakarya doğu kolunda Beylikköprü ve Kavuncu köprüleri dışında başka geçiş noktası bulunmamaktadır (Genelkurmay, 2007, s. 6, 7).

4.1.3. Sakarya Kuzey Kolu

Sakarya Nehri'nin Ankara Çayı'ndan Osmaneli'ye kadar uzanan bölgesi Sakarya kuzey kolu olarak adlandırılmaktadır. Sakarya'nın kuzey kolu ile Porsuk Çayı arasında kalan arazi parçasının sarp, dağlık ve kısmen ormanlık bir yapısı bulunmaktadır. Bu bölgede Bozdağ, Kocagüney Dağı ve Sündiken Dağları bulunmaktadır. Sündiken Dağının doğusunda, Kirmir Çayı ve Ankara Çayı arasında doğuya ve kuzeydoğuya doğru uzanan bir dağ silsilesi daha yer almaktadır. Bu silsile üzerinde Engürü Dağı, Toklu Dağı, Abdüsselam Dağı ve daha kuzeyde Balaban Dağı bulunmaktadır. Bu dağ silsilesi, batıdan doğuya doğru taarruza geçen ordunun hareketlerini kısıtlamaktadır. Aladağ-Uyku Dağı, Engürü Dağı, Çile Dağı, Beştepeler, Kara Tepe ve Yenice Dağı hattı ise doğu-batı istikametinde dik bir konumdadır ve batıdan gelecek saldırılara karşı iyi bir savunma mevziisi oluşturmaktadır. Sakarya Nehri'nin kuzey kolunda Balıkçı ve Mihalıççık köprüleri yer almaktadır (Genelkurmay, 2007, s. 8).

Sonuç olarak değerlendirildiğinde Sakarya Meydan Muharebesi sahası için batıdan gelen taarruzun doğuya geçişini engelleyerek, Ankara gibi siyasi ve stratejik açıdan önemli bir şehri koruyan etkili bir savunma mevziisi oluşturduğunu söyleyebiliriz.

4.2. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Askeri Açıdan Değerlendirmesi

Tarih boyunca birçok silahlı çatışma meydana gelmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi'ni diğerlerinden ayırarak araştırma konusu içerisinde incelenmesine neden olan değerlendirmeyi İnalcık (2020) "*Türklüğün Anadolu'da, yaşayışını sağlayan tarihimizin en kesin sonuçlu savaşlarından biridir. Bu savaş, Selçuk Türklerinin Anadolu'nun kapılarını açtıkları Malazgirt Savaşı'ndan da büyüktür. Çünkü bu savaşta yeni bir yurt açmaya gelenler değil, bin yıllık yurdunu, ocağını, en kutsal varlıklarını savunan bir milletin hayatı ve geleceği kurtarılmıştı. Bu savaş, dünya tarihinde yaşamak azminde olan bir milletin, bütün dünyanın maddi kuvvetlerini yenecek bir kudret ve zafere erişeceğini ispat eden bir savaştı. Bütün Asya ve Afrika milletlerine ümit ve kurtuluş vadeden bir zaferdi. Bu yüzden bu savaş yalnız Türk tarihinde değil, bütün dünya tarihinde en önemli savaşlardan biriydi"* (İnalcık, 2020. s. 117) şeklinde bir görüş belirterek yapmıştır.

Diğer taraftan Türk askeri tarihinde yapılacak bir inceleme ile Osmanlı Devleti'nin İkinci Viyana Kuşatması (1683) itibariyle savunmaya geçtiği analizi yapılabilmektedir (Erickson 2020, s. 191-192). 1683'te başlayan bu savunma 1921 yılında Sakarya Meydan Muharebesi'nde kazanılan zaferle nihayete ermiştir. Yani 238 yıldır devam eden savunma ve çekiliş ancak Sakarya Nehri önlerinde durdurulabilmiştir.

Bu görüşlerden yola çıkarak Sakarya Meydan Muharebesi'nin sadece Türk tarihi için değil dünya tarihi için de önemli bir yeri olduğu değerlendirmesinde bulunulabilir. Bu bölümde tarafların kuruluş, konuş, harekât planları ve bu planların uygulama aşamaları incelenmiştir.

4.2.1. Tarafların Kuruluş ve Konuşları

Batı Cephesi Komutanlığı, Kütahya-Eskişehir Muharebelerindeki yenilgiden sonra önemli bir güç kaybetmiştir. 18 Temmuz 1921'de ordunun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilerek burada mevzilenmesi emredilmiştir. 25 Temmuz 1921'e kadar süren bu çekilmenin tamamlanmasının ardından Türk Ordusu yeniden bir yapılanma içerisinde girmiştir. Buna göre başkomutanlık karargahı Ankara'da bulunacak, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Fevzi (Çakmak) olacak, Batı Cephesi Komutanlığı karargahı Ankara-Polatlı arasında bulunan Alagöz köyünde bulunacak ve komutanı Tümgeneral İsmet (İnönü) olacaktır (Harp Tarihi Başkanlığı, 1995, s. 47-52).

Türk Ordusu, Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde yedi grup halinde mevzilenmiş ve düzenlenmiştir. Bu grupların komuta kademesi ve bağlı birlikleri şu şekildedir:

"1'inci Grup: Komutanı Albay İzzettin (Org. Çalışlar) komutasında 1'inci Piyade Tümeni, 1'inci Süvari Tümeni ve grup bağlı birlikleriyle Mihalıççık bölgesinde,"

"2'nci Grup: Komutanı Albay Selahattin (Tümgeneral Adil) komutasında birlikleri, 5'inci, 6'ncı, 9'uncu Piyade Tümenleri ve Mürettep Tümen ile grup bağlı birlikleri, karargahı Akşehir'de,"

"3'üncü Grup; Komutanı Kurmay Albay Mehmet Arif komutasında, birlikleri 3'üncü Kafkas Tümeni, 24'üncü Tümen, 41'inci Tümen ve grup bağlı birlikleri, karargahı Basriköy'de,"

“4'üncü Grup; Komutanı Albay Kemalettin Sami (Korgeneral Gökçe) komutasında birlikleri 5'inci Kafkas Tümeni, 7'nci Tümen, 61'inci Tümen ve grup bağlı birlikleri, karargâhı Şeyhali'de,”

“5'inci Grup; Komutanı Albay Fahrettin (Orgeneral Altay) komutasında birlikleri 2'nci, 14'üncü Süvari Tümenleri ile 4'üncü Süvari Tugayı ve bağlı birlikleri, karargâhı Emirdağ'da,”

*“12'nci Grup; Komutanı Albay Halit (Tümgeneral Karsıalan), komutasın da birlikleri 8'*inci*, 11'inci, 57'nci Piyade Tümenleri ve grup bağlı birlikleri, karargahı Yenimehmetli'de,”*

“İhtiyat Grubu; Komutanı Mirliva Yusuf İzzet Paşa (Tümgeneral Met) komutasında birlikleri 4'üncü, 23 'üncü Piyade Tümenleri, karargâhı Zir (Yenikent)'dedir. Bu yedi gruptan başka Batı Cephesi Komutanlığı emrinde 15'inci Tümen (Haymana) ile 3'üncü Süvari Tümeni (Ayaş) görev yapmaktadır” (Harp Tarihi Başkanlığı, 1995, s. 66- 67).

Yunan Ordusu ise 16 tümenden oluşan beş kolordu ve bir süvari tugayından oluşmaktadır. Bunlardan iki kolordu (beş tümen) Rumeli ve Yunanistan'da, üç kolordu (11 tümen ve bir süvari tugayı) Anadolu'da bulunmaktadır. Yunan Ordusunun konuş ve kuruluşu şu şekildedir:

“Başkomutan; Kral Konstantin, Genelkurmay Başkanı; Korgeneral Victor Dusmanis, Başkomutanlık karargahı ve bağlı birlikleri İzmir ve civarındadır.”

“Küçük Asya Ordusu; Korgeneral Papulas'ın emrinde ve karargah Eskişehir'de,”

“1'inci Kolordu, l'inci, 2'nci, 12'nci Tümenlerle, kolordu bağlı birlikler karargahı Eskişehir'de,”

“2'nci Kolordu; 5'inci, 9'uncu, 13'üncü Tümenlerle kolordu bağlı birlikleri, karargahı Seyitgazi'de.”

“3'üncü Kolordu: 3'üncü, 7'nci, 10'uncu Tümenlerle kolordu bağlı birlikleri. karargahı Eskişehir'dedir.”

"Güney Tümenler Grubu, 4'üncü ve 9'uncu Tümenler. Afyon ve İscehisar dolaylarındadır. Ancak bu tümenler geçici olarak kurulmuş ve sonradan kaldırılmıştır" (Harp Tarihi Başkanlığı, 1995, s. 67).

4.2.2. Tarafların Harekât Planları

4.2.2.1. Türk Harekât Planı

Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmiş olan Türk Ordusunun başlangıçta hazırlanmış bir harekât planı bulunmamaktadır. Mustafa Kemal (Atatürk)'in Büyük Millet Meclisi tarafından başkomutan olarak atanmasının ardından Batı Cephesi Komutanı ve kolordu komutanları arasında gerçekleşen toplantıların neticesinde elde edilen verilerin Başkomutana sunulmasıyla bir harekât planı hazırlanmıştır. Yunanların Sakarya Mevzisinin Güney kanadına doğru taarruza geçmesi beklenen harekât planı; *"Batı Cephesini teşkil eden kuvvetler ile Ankara Çayı-Ilıcaözü (Göksu (Ilıca)) arasındaki hatta Sakarya Nehri boyunca batıdan gelecek Yunanlara karşı savunma tertibi almaktadır. Bu savunma hattının gerisinde herhangi bir kanadın kuşatılma ihtimaline karşı kuvvetli ihtiyatlar bulundurmak suretiyle, düşmanın taarruz azim ve iradesi kırılıncaya kadar bu hatta savunmaya devam etmek"* (Gnkur. Bşk. 1997, s. 25) şekilde açıklanmaktadır. Hazırlanan harekât planı doğrultusunda Türk Ordusu yaklaşık 100 km uzunluğu ve 25 km derinliği bulunan bir savunma hattı oluşturmaktadır. Sakarya Nehri'ni doğal bir engel olarak mevzilerinin önüne alan Türk Ordusu muharebe sahası içerisindeki hakim tepelere yerleşmiş ve savunmasını da manevra prensipleri doğrultusunda hareketli olacak şekilde tasarlanmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi'ne kadar savaş sırasındaki savunma, ordunun bir hat üzerinde yerleşerek savunması ve bu hatta başarılı olunamazsa daha gerideki bir hatta savunmaya geçmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Mustafa Kemal (ATATÜRK)'ün 26 Ağustos 1921'de *"Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır."* emriyle birlikte hat savunma taktiği terk edilerek satıhta yani tutunulması mümkün ilk noktada savunmaya devam edilmesi taktiğine geçilmiştir (Gnkur. Bşk., 1997, s. 25, 26).

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk savunma sistemi, iki başlık altında toplayabiliriz. Buna göre;

"1. Seçilen mevzide savunma için tertiplenme (düşman etkisi dışında yerleşme- birliklerin mevzide tertiplenmesi- tahkimat ateş planları)

2. Düşman taarruzunda, mevzinin savunulmasında birliklerin sevk ve idaresi:

-Direnme

-Gerektiğinde karşı taarruzlar için ihtiyatların barınma bölgelerinde sağa, sola kaydırılmaları,

-Gerektiğinde koltuk kırarak, düşmanı yıpratıcı mevziî çekilme ve direnmeler.

-mevzii çekilmelerde, çekilen birliklerin, komşu yan ateşleri ile desteklenmesi, savunma sevk ve idaresinin temelini teşkil ediyordu" (Gnkur. Bşk. 2007, s. 26).

Yani, tutunulabilen ilk mevziiye yerleşerek burada savunma düzeni alıp tahkimat ateşi yapılacak; yerleşilen mevziinin savunulmasında harp prensipleri doğrultusunda savaşılacaktır.

4.2.2.2. Yunan Harekât Planı

Yunan Ordusu Kütahya- Eskişehir Muharebelerinden sonra hemen takip harekâtına geçmeyerek bulundukları Eskişehir- Seyitgazi hattında üç haftalık bir bekleme sürecini tercih etmiştir. Bu bekleyiş devrinin sona ermesi ve gerçekleşecek harekâta karar vermek için 27 Temmuz 1921'de Yunan Kralı'nın başkanlığında Kütahya'da harp meclisi kurulmuştur. Kurulan meclisten çıkan taarruz planı hakkında Yunan Küçük Asya Ordusu ikinci başkanı General İstratikos, Sakarya Muharebatı adlı eserinde; *"Sol kanadı Porsuk Suyu boyunca bulunan 3 ncü Kolordu, 10'uncu Tümeni ve 11'inci Tümenden alacağı bir alayla Porsuk Suyu'nun kuzeyinde olan ve Türk siperlerinin bulunduğu Mihaliç üzerine, 1'inci Kolordu, 3 ncü Kolordunun sağında ve sağ kanadı Sakarya'nın güney kolu boyunca, 2'nci Kolordu da bu suyun güneyinden sol kanadı suyun kıyısı boyunca ilerleyecekti. Süvari Tugayı 2'nci Kolordunun emrinde olarak ordunun sağ kanadına veriliyordu. Diğer taraftan İscekarahisar bölgesinde bulunan 9'uncu Yunan Tümeni, bağlı bulunduğu 2'nci Kolordunun sağ kanadına katılmak üzere Aziziye (Emirdağ) yolu ile yürümek emrini almıştı. Bu tümenin başlangıçta Bulgan bölgesinde bırakılan dört taburu eksikti. Bu taburlar da tümenlerini izlemek üzere emir almışlardı"* değerlendirmesini yapmıştır (Gnkur. Bşk. 1997, s. 26, 28).

Yunan Generali Papulas, tüm çabalarına rağmen harekâtın başladığı güne kadar Türk Ordusunun nerede olduğunu öğrenememiştir. Buna rağmen hazırladığı planda Türk Ordusunu güneyden kuşatıp Ankara ile olan demiryolu bağlantısını koparark kuzeydeki dağlık bölgede sıkıştırıp imha etmeyi hedeflemiştir. Türk Ordusunun Sakarya'nın batısında olduğu varsayımına karşı; Porsuk Suyu ile iki bölüme ayrılan Sakarya torbasında birer kolordu ile yürüyecek Türk Ordusunun bulunduğu cepheyi tespit edecek ve güneyden yani Sakarya Havzasının dışından başka bir kolordu ile de kuşatmayı planlamıştır. Bu ilerleyiş esnasında Türk Ordusunun Sakarya Nehri'nin doğusunda mevzilendiği anlaşılırsa, Sakarya torbasında daha az bir kuvvet bırakarak diğer iki kolorduyu da güneye geçirip Türk Ordusunu yine güneyden kuşatmayı planlamıştır. Bu plana göre Sakarya Nehri, Türk Ordusunun ateş hattından uzakta ve daha kolaylık geçilecektir (Gnkur. Bşk. 2007, s. 37).

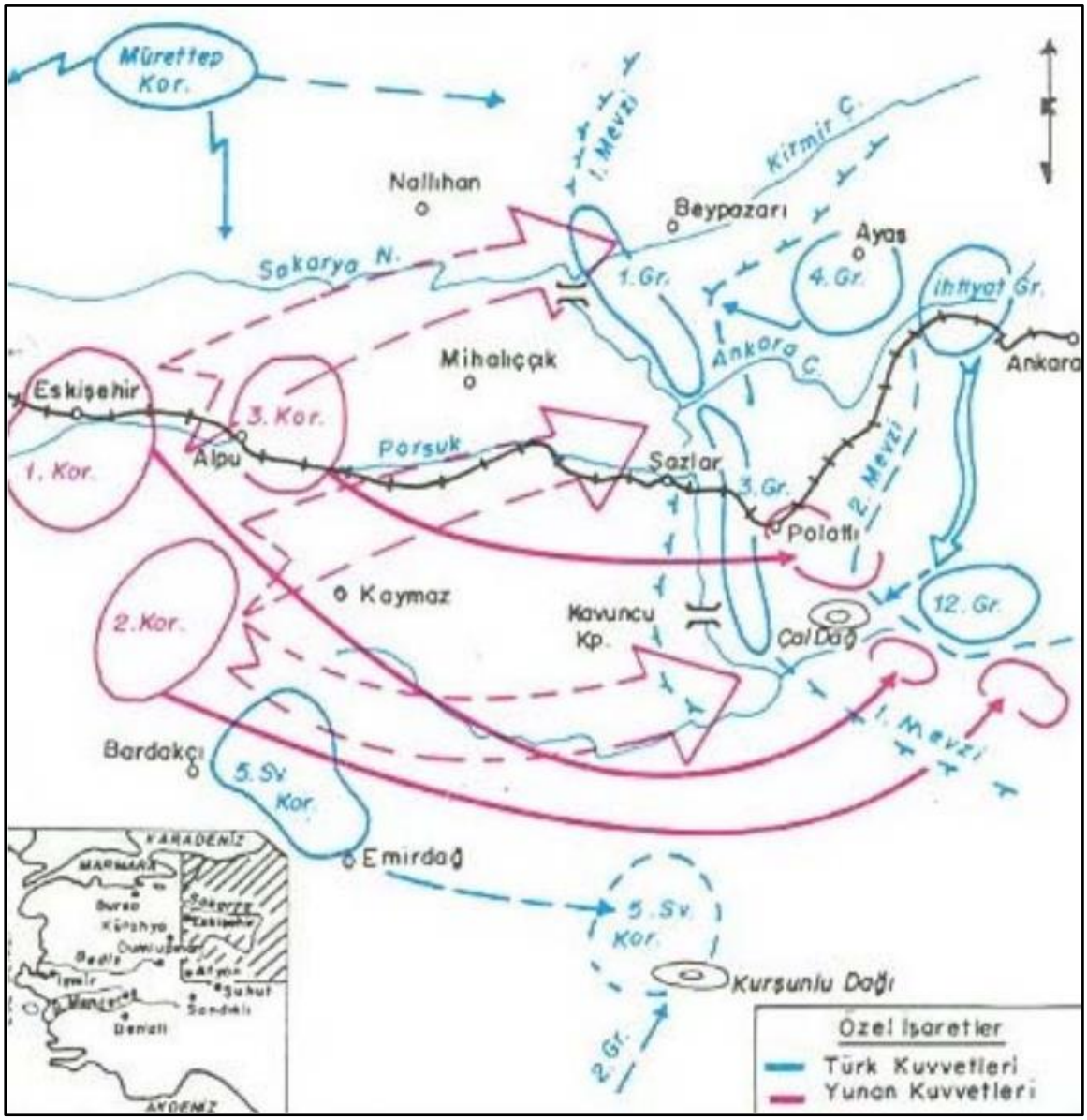

Şekil 3: Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk ve Yunan harekât planı (9 Ağustos 1921)

Kaynak: Gnkur. Bşk., 1997, s. 27

4.2.3. Sakarya Meydan Muharebesi

Sakarya Meydan Muharebesi 22 gün ve gece boyunca devam etmiştir. Muharebe süresinin uzun olması nedeniyle oluşabilecek yanılgıların ve karmaşaların önüne geçmek amacıyla Sakarya Meydan Muharebesi, literatürde beş aşamada incelenmektedir. Buna göre;

4.2.3.1. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Birinci Safhası (14- 22 Ağustos 1921)

14-22 Ağustos 1921 tarihleri arasındaki muharebenin hazırlık kısmını ve Yunan Ordusunun Sakarya mevzileri ile temas etmek için yaptığı ileri harekâtı kapsamaktadır.

Harp Meclisinden çıkacak kararı bekleyerek zaman kaybeden Yunan Ordusu hazırlanan plan doğrultusunda; 14 Ağustos'ta 3'üncü Kolordusu üç tümeniyle (3, 7,10'uncu Tümenler) Porsuk vadisinden ve kuzeyinden, 1'inci Kolordusu 3 Tümeniyle (1, 2, 12'nci Tümenler) Porsuk güneyinden, 2'nci kolordusu üç tümeniyle (5, 9, 13'üncü Tümenler) ve 1'inci Süvari Tugayı ile Sakarya güneyinden önlerindeki zayıf Türk süvari örtmelerini geçerek ileri harekâta başlamıştır. 15 Ağustos akşamına kadar ciddi bir Türk direnişi ile karşılaşmayan Yunan kuvvetleri; Tatarcık, Sarıköy, Sivrihisar, Çandır, Emirdağ hattına ulaşmıştır. Türk Ordusunun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekildiğini fark eden Papulas, ikinci planına göre hazırlıkların yapılmasına yönelik emir vermiştir. Buna göre güneye yönelerek ilerleyişine devam eden Yunan kuvvetleri 16 Ağustos akşamına kadar Mihalıççık, Sivrihisar doğusu Fettahoğlu, Davulga hattına varmıştır. Bu stratejik intikal ile Yunan Ordusunun ağırlık merkezi de açığa çıkmıştır (Gnkur. Bşk. 2007, s. 29).

Yunan kuvvetlerinin güneyden ilerlediği istihbaratı üzerine Batı Cephesi Komutanlığı; 4'üncü Grubu Toydemir bölgesine, 3'üncü Grubu Mangaldağı'nın batısına, 1'inci Grubu ise Haymana bölgesine görevlendirmiştir. Ayrıca Mürettep Tümenin mevzinin kuzey kanadına 2'nci Grubun ise Güney kanattaki Mangaldağı bölgesine süratle ulaşması emredilmektedir (Gnkur. Bşk. 2007, s. 30)

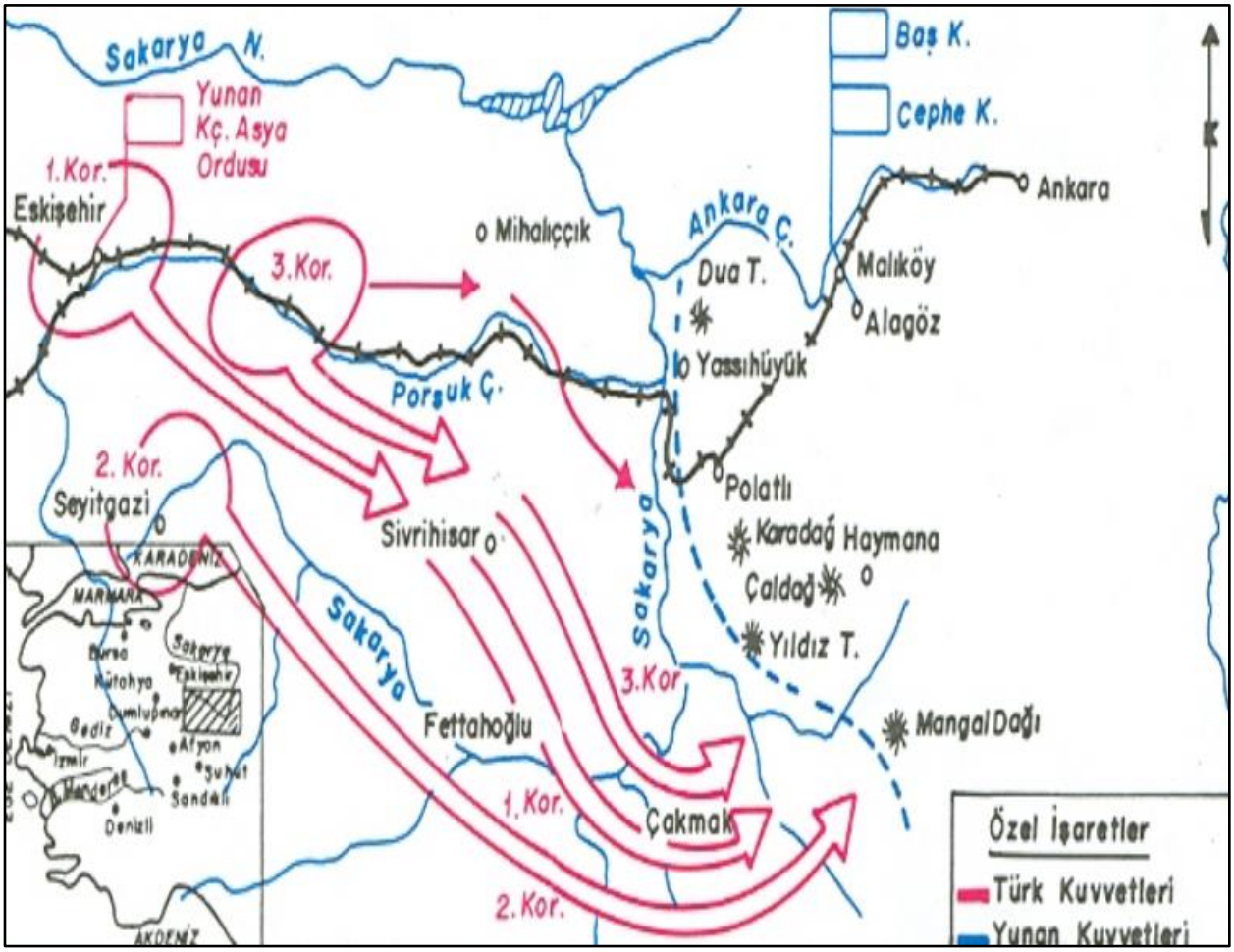

Şekil 4: Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde Yunan Ordusu'nun ilerleyişi (14- 22 Ağustos 1921)

Kaynak: Gnkur. Bşk. 1997, s. 31

18 Ağustos akşamında Çeltik, Hamamkarahisar, Demirci, İlören, Akveren, Saray, Mihalıççık Köprüsü hattına ulaşan Yunan kuvvetleri, Haymana doğrultusunda kuşatma yapmak amacıyla Sivrihisar istikametinden Güneye doğru kıvrılmıştır. Bu kıvrılış Yunan Ordusunu bir yandan hedefinden gittikçe uzaklaştırmakta diğer yandan ise Türk Ordusunun Mürettep Müfrezeleri ile çatışma içerisinde tutmaktadır Tüm bu şartlar içerisinde Yunanlar, Sakarya Nehri'nin kuzey- güney doğrultusunda az sayıda kuvvet bırakarak güneyden ilerleyişini sürdürmüştür. 21 Ağustos'ta Sakarya Nehri'nin güney kolu üzerinde bulunan Hacı Hüseyin ve Fettahoğlu köprülerinden geçen Yunanlar, Mangaldağı hatlarına yaklaşmıştır (Gnkur. Bşk. 2007, s. 30).

Taarruz manevra planı açığa çıkan Yunan Ordusu, Haymana-Ankara hattındaki Türk savunma mevzilerinin güney kanadını 8 Tümenden oluşan 3 kolordu ile kuşatmayı hedeflemektedir. Sakarya'nın güney kolu ile Porsuk arasındaki bölgede bulunan Yunan 7'nci Tümeni ise orta Sakarya bölgesindeki Türk kuvvetlerinin konumunu tespit etmek üzere görevlendirilmiştir (Gnkur. Bşk., 2007, s. 30).

Yunanların taarruz planını fark eden Türk Batı Cephesi Komutanlığı Karargahı Alagöz Köyü'ne taşımıştır. Ayrıca Yunan taarruzuna göre şekil alacak seyyar durumdaki güney kanadın başına da Fevzi Çakmak görevlendirilmiştir (Gnkur. Bşk. 2007, s. 30).

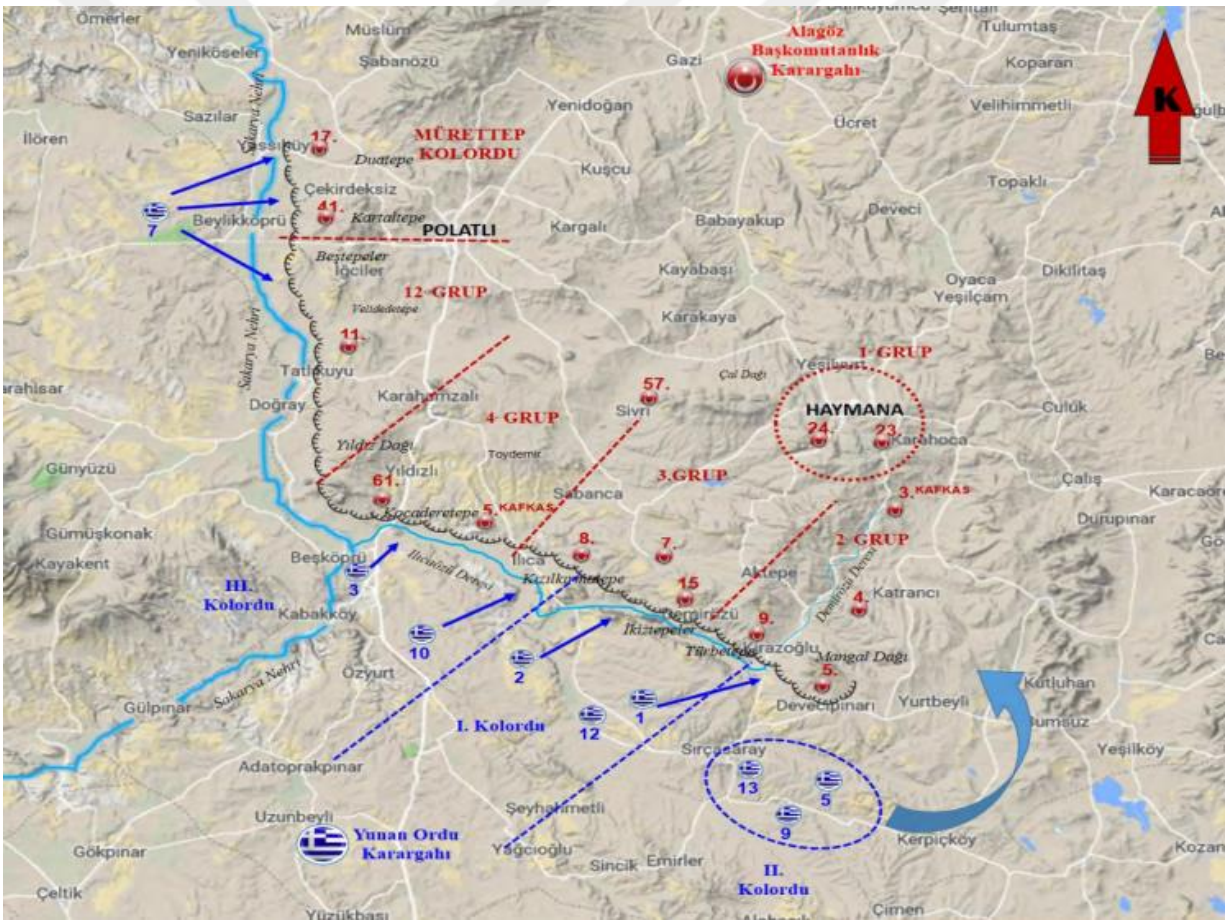

Şekil 5: Tümenlerin 22 Ağustos sabahı yerleşimi

Kaynak: Erdoğan, 2021 b, s. 17

4.2.3.2. Sakarya Meydan Muharebesi'nin İkinci Safhası (23- 30 Ağustos 1921)

23- 30 Ağustos 1921 tarihlerini kapsamaktadır. Bu safhada; Mangaldağı Muharebesi (23 Ağustos- 10 Eylül 1921), Beylikköprü Muharebeleri (24 Ağustos 1921), Türbetepe ve Gedikli Muharebeleri (25 Ağustos 1921), Yamak-Kara Tepe Muharebesi (29 Ağustos 1921) gerçekleşmektedir.

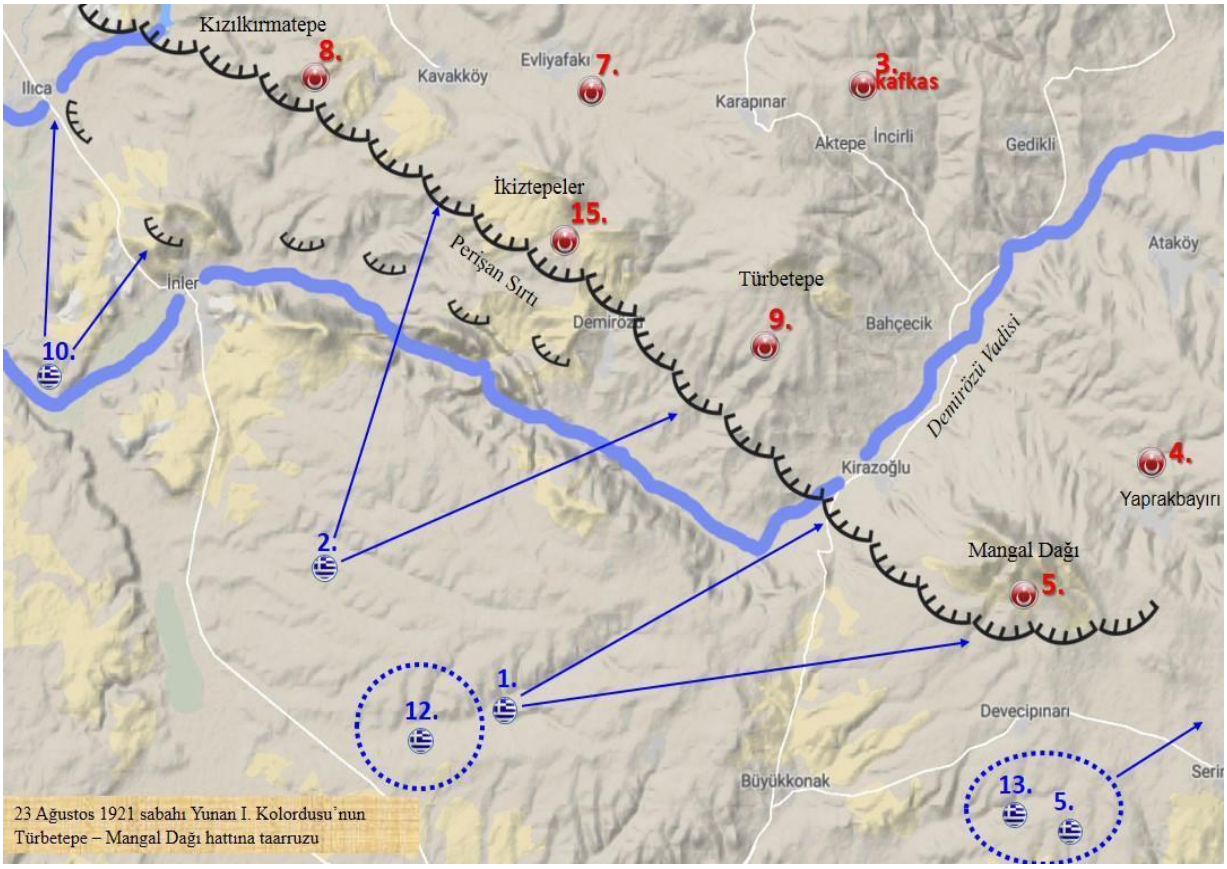

Şekil 6: 23 Ağustos sabahı Yunanların Türbetepe-Mangaldağı hattında ilerleyişi

Kaynak: https: //harpcografyasi.com/22-gun-22-gece/

4.2.3.2.1.Mangaldağı Muharebeleri (23-24 Ağustos 1921)

Sakarya Meydan Muharebesi'nin başladığı gün gerçekleşen muharebeler Mangaldağı Muharebeleri olarak adlandırılmaktadır. Demirözü deresinin güneydoğusunda bulunan Mangaldağı, muharebe hattı üzerinde başlı başına bir mevzii konumunda bulunmaktadır. Mangaldağı, güney ve güneybatı hattında görüş üstünlüğü sağlamakla birlikte hakim tarafa ateş hakimiyeti de kazandırmaktadır. Bu nedenle Türk komuta kademesi tarafından elde tutulmasına önem verilmiş ve asıl mevzii içinde konumlandırılmıştır. Mangaldağı mevziisi

yaklaşık olarak 5 kilometrelik bir alan üzerinde bulunmaktadır. Dağ, taşlı ve sarp bir yapıdadır. Bu nedenle kuzey ve batı yamaçlarında çok az sayıda ve derin olmayan siperler kazılabilmiştir. Güneye bakan yamaçları ise kısmen siper kazmaya daha uygun olduğu için dağın bu yamacında siper tahkimatı kurulabilmiştir. Dağın tepe noktasında ise herhangi bir siper tahkimatı yapılamamıştır (Gnkur. Bşk. 2007, s. 42).

Bölgede bulunan Türk kanadına kuşatma yapmak isteyen Yunan kuvvetlerinin Mangaldağı ve Türbetepe'yehakim olmadan tam bir kuşatma gerçekleştirmesi mümkün olmamıştır. Ancak bu iki yükseltiye hakim olduktan sonra Demirözü Deresi boyunca Ankara'ya ilerlemesi mümkün olmuştur (Gnkur. Bşk. 1973, s. 9).

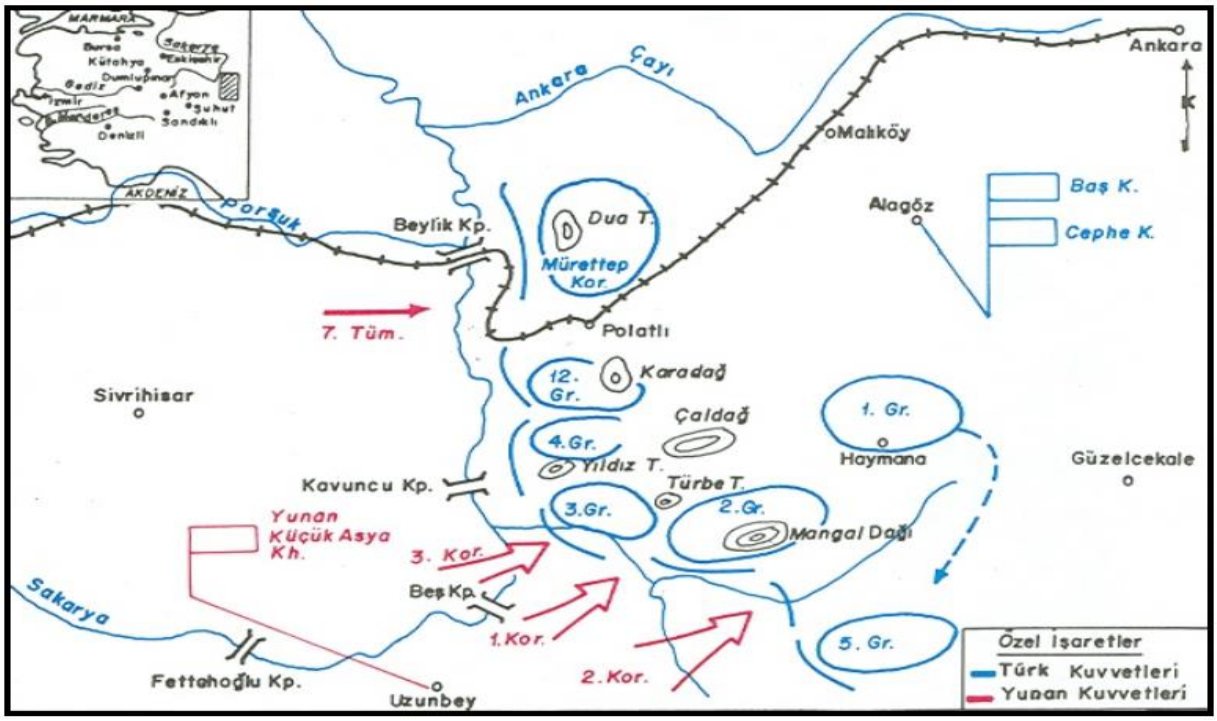

Şekil 7: 23 Ağustos 1921 günü harekâtı

Kaynak: Gnkur. Bşk. 2007, s. 43

Mangaldağı'nın stratejik değerinin farkında olan Yunan Ordusu, 23 Ağustos günü sabah saatlerinde taarruz harekâtına buradan başlamıştır. Mangaldağı, Türk Ordusunun 5'inci Tümeni tarafından 3 alay ile ileri çatışma hatlarından itibaren savunulmuştur. Bu savunma öğlen saatlerine kadar büyük ölçüde başarılı olmuştur. Ancak öğleden sonra değişen hava şartları savunmada bazı aksaklıklar meydana getirmeye başlamıştır. Şiddetli yağmur ve Türk

siperlerine doğru esen fırtına nedeniyle askerin görüş mesafesi kısalmış atış gücü durma noktasına gelmiştir (Genelkurmay, 1997, s. 34-35).

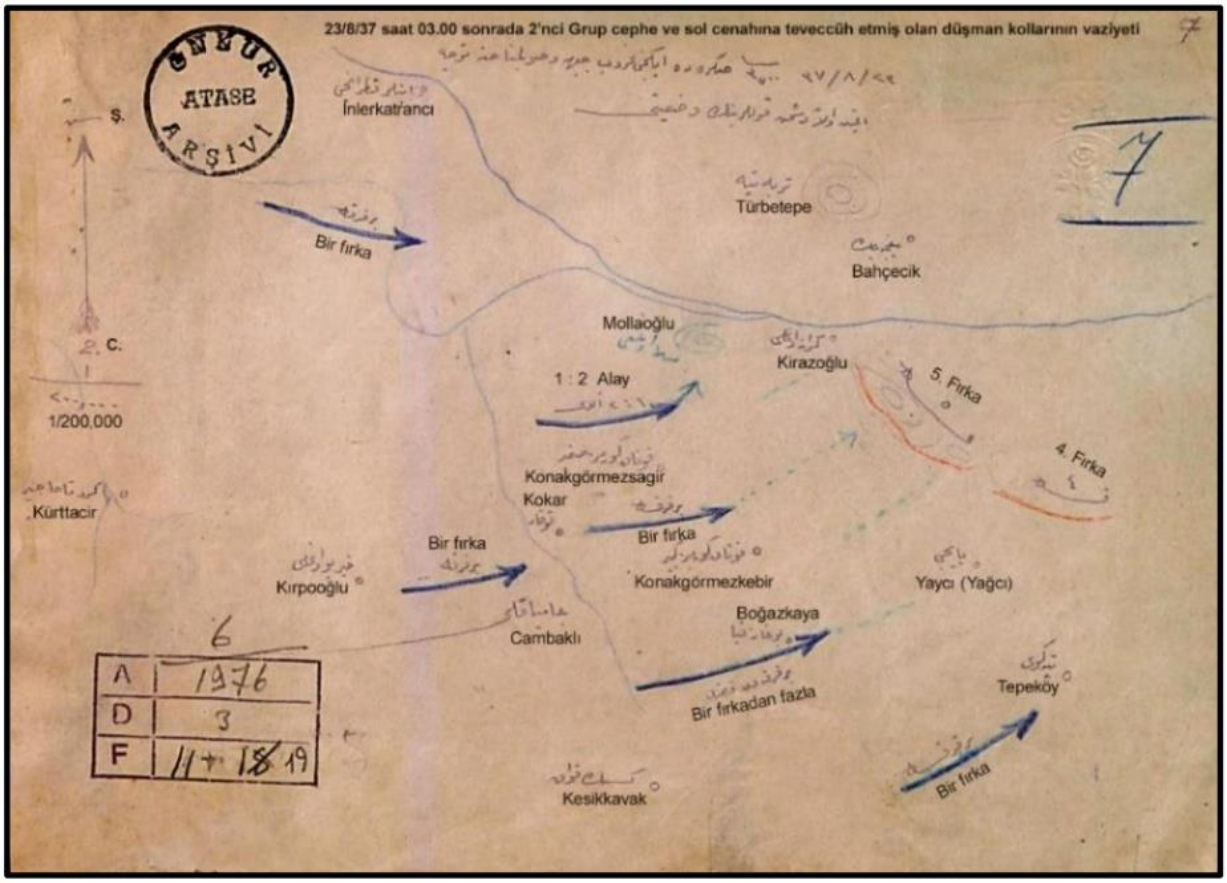

Şekil 8: 23 Ağustos 1921 Saat 15.00 itibariyle Yunan taarruz kollarının konumu

Kaynak: İSH; K.: 1374, G.: 103, B.: 103-20.

Türk askerleri akşam saatlerinde şiddetini arttıran fırtına nedeniyle atış gücünü tamamen kaybetmiştir. Bu durumdan faydalanan Yunan 1'inci Tümeni doğu ve batı kanadıyla birlikte Mangaldağı'na taarruz harekâtını saat 21.30'a kadar sürdürmüştür.

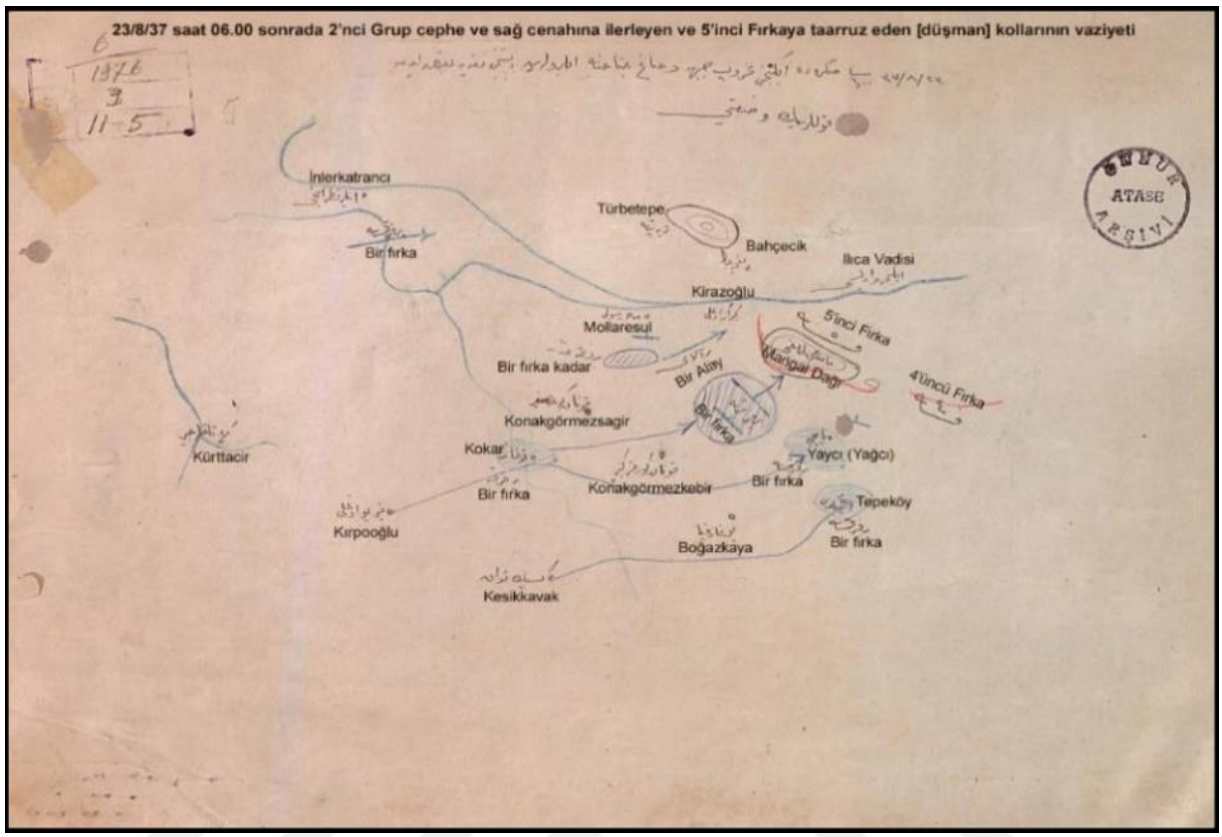

Şekil 9: 23 Ağustos 1921 Saat 18.00 itibariyle cephe sağ kanadına yönelik Yunan taarruzu

Kaynak: İSH; K.: 1374, G.: 103, B.: 103- 6.

Mangaldağı muharebeleri sırasında etkili olan hava şartları farklı kaynaklarda farklı kaynaklarda geçmektedir.

Kurtuluş Savaşı Günlüğünde Sarıhan (1996, s. 1) tarafından, *"Bugünkü çarpışmalarda, önemli bir nokta olan Mangaldağı düştü. Fırtınalı bir hava. Sağanak, yağmur, fırtına, önden vurarak Türk askerinin görmesini ve ateş etmesini önledi. Düşen yıldırımdan 4 Yunan askeri öldü. Yunan Birinci Tümeni 300 kayıp verdi. Yunanlılar, çevirme amacıyla Türk Güney kanadına saldırmaya başladılar. Türk Üçüncü Grubu'na verilen emirde, süngü savaşları yapmadan ve emir almadan hiçbir birliğin yerini terletmeyeceği, emirsiz geri çekilenlerden ilk ihtara uymayanların hemen idam edileceği bildirildi. Buna rağmen Üçüncü Grup'un ileri mevzileri Yunanlıların eline geçti."* şeklinde ifade edilmektedir.

Türk İstiklal Harbi (1973) 2. Cilt 5. Kısım 2. kitap, *"Öğle saatlerinden beri şiddetli yağan yağmur daha da şiddetini arttırmakta, fırtına ve boralarla gök gürültüleri ve yıldırımlar*

bölgeyi korkunç bir hale sokmaktaydı. 1'inci Yunan Tümeni, Türk siperlerine karşı esen rüzgâr ve yağan yağmurların Türklere verdiği zorluklar nedeniyle, kolaylıkla 5'inci Tümenin mevziine 1 km. kadar yaklaştı. Etkili savunma ateşleri karşısında durdu. Saat 17.00'yi geçiyordu. Göz gözü görmeyecek derecede bulutlarla kararıp loşlaşan ve kalın bir sis tabakası ile de örtülen Mangaldağı ve çevreleri, fırtınanın uğultuları ile yıldırımların zaman zaman aydınlattığı müthiş gürültülerle çalkalanan bir bölge haline geldi." (Gnkur. Bşk. 1973, -2/5-2, s. 10-11) şeklinde aktarılmaktadır.

Mangaldağı muharebeleri sırasındaki hava koşullarının muharebeye etkisini 5. Tümen komutanı Yarbay Kenan Bey, gece yarısına doğru bizzat geldiği 2'nci Grup Karargahında, tümenin bütün kuvvetiyle muharebeye girdiğini; fırtına ve yağmurla karışık ve karanlıkta boğaz boğaza muharebede kıtaların birbirine karıştığını; bütün ihtiyatlarını da kullanarak Mangaldağı tepesinde tutunmaya çalıştığını; emrine gönderilen 25'inci Alayla bu gece yapılacak karşı taarruzla da bir sonuç alınamayacağını; yarın için daha bir alay takviye kuvveti verilmezse, Tümenin Mangaldağı tepe hattında da tutunamayacağını; birliklerin önemli zayiata uğradığım, birçok subayların yaralandığını, emir ve komuta düzeninin bozulduğunu Grup Komutanı Selahattin Adil Bey'e bildirilmektedir*."* (Gnkur. Bşk., 1973-2/5-2, s. 11)

Sonuç olarak Mangaldağı Muharebeleri incelendiğinde arazinin taşlı oluşu nedeniyle Türk Ordusunun savunma mevzileri yapımının güçleştiği, savunma mevzilerine doğru esen fırtına ve yağmurun Türk askerinin işini zorlaştırırken Yunan taarruz birliklerine yardımcı olduğu, fırtınayı arkasına alan Yunan birliklerinin Mangaldağı'nı az sayıda zayiat vererek işgal ettiği söyleyebiliriz.

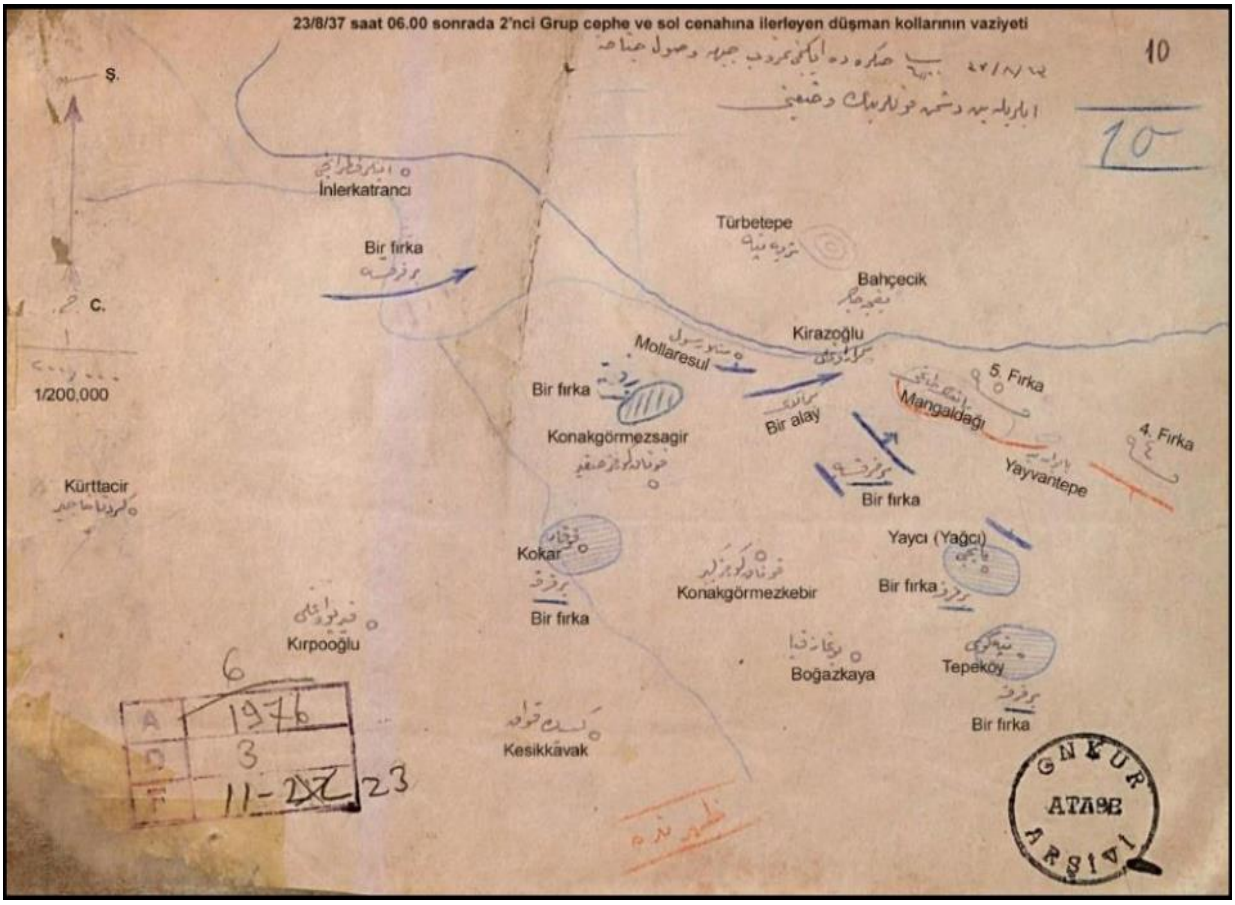

Şekil 10: 23 Ağustos 1921 Saat 18.00 itibariyle cephe sol kanadına yönelik Yunan taarruzu

Kaynak: İSH; K.: 1374, G.: 103, B.: 103-24.

4.2.3.2.2.Beylikköprü Muharebesi (24 Ağustos 1921)

24 Ağustos günü Yunanlar, cephenin sol kanadında bulunan Mangaldağı'ndaki hakimiyetlerini sağlamlamaya çalışırken cephenin sağ kanadında bulunan Türk kuvvetlerinin desteğe gelmesini engellemek amacıyla Polatlı'nın 14 km güneybatısında bulunan Beylikköprü bölgesine taarruza kalkmıştır. Mangaldağı ile Beylikköprü arası kuş uçuşu 80 km kadardır (Gnkur. Bşk., 2017, s. 46).

Beylikköprü muharebelerinin gerçekleştiği bölgede daha önceden yapılmış ve kullanılan bir köprü bulunuyordu. Türk Ordusu Sakarya'nın Doğusuna çekildikten sonra diğer köprüler gibi bu köprüyü de tahrip ederek Yunanların geçişini zorlaştırmaya çalışmıştır (Erdoğan, 2021 a, s. 144).

Şekil 11: Türk Ordusu tarafından imha edilen Beylikköprü. (fotoğraf Yunanlar tarafından muharebe esnasında çekilmiştir)

Kaynak: Erdoğan 2021 b, s. 121

Ancak Yunan 3'üncü Kolordusunun 7'nci Tümeni, Beylikköprü'nün güneyinde bulunan sazlıkların arasına daha önceden bir köprü kurmuştu. Bu köprü vasıtasıyla gece yarısı Sakarya Nehri'ni geçen Yunan kuvvetleri bölgeyi tutan Türk Kuvvetlerine baskın düzenlemiştir. O gece düzenlenen baskın karşısında 143. Türk Alayı Beylikköprü'nün doğu sırtlarını tutamayarak çekilmek zorunda kalmış, Yunan kuvvetleri ise gün aydınlanırken Beylikköprü'nün doğusuna tamamen yerleşmiştir. Yunanlar, bölgede kazandığı başarıyı kaybetmemek için sürekli yeni kuvvet çekerek bölgedeki üstünlüğü ellerinde tutmaya çalışmıştır (Gnkur. Bşk. 2017, s. 47).

Yunan kuvvetlerinin Beylikköprü doğusuna geçişi Türk karargahında şaşkınlığa yol açmıştır. Selim Erdoğan (2021b) Sakarya: Türk Bitti Demeden Bitmez adlı eserinde durumun karargahtaki yankısını *"Odaya giren İsmet Paşa ve Asım Bey'in de güzel haberler getirmediği*

bellidir: "Beylikköprü'de olanı duydun mu? Düşman yıktığımız eski köprünün güneyine gizlice seyyar köprü yapmış. Bir tümen kadar kuvveti ağırlıklarıyla bu tarafa geçirdiklerini tahmin ediyoruz. Mustafa Kemal Paşa cephe güneyinin derdiyle uğraşırken şimdi bir de kuzeyde sorun çıkmıştır: "Nasıl? Orası sığ, etrafı bataklık? Batmadan nasıl iskele kurarlar? İsmet Paşa günlerin yorgunluğuyla kendini sandalyeye bırakır: "Ta Eskişehir'den buraya tekneler, sandallar getirmişler. Sazların arasında, sessiz sedasız onların üzerine kurmuşlar salları. Emniyet müfrezeleri gece karanlığında fark edememiş" (Erdoğan, 2021b, s. 144, 145) şeklinde aktarır.

Şekil 12: Yunan Ordusunun Sakarya Nehri'nin doğusuna geçişi

Kaynak: https: //harpcografyasi.com/22-gun-22-gece/

Karargahta ilk şokun atılmasının ardından Türk Birinci Süvari Tümeni Ankara'ya giden yolu korumak üzere görevlendirildi. Türk 17'nci Tümeni ise bulunduğu mevziide iki süvari bölüğü bırakarak Atdüşenkırma bölgesinde toplanmak üzere harekete geçti. Mevziide kalan bu iki süvari bölüğü 41'inci Tümenin emrine verildi. Böylece 42'nci Türk Tümeni Çengeller'den demiryoluna kadar olan bölgeyi korumak ve Yunanların Polatlı'ya doğru ilerlemesi

durumunda Çobanözü ve Poyraz köyleri arasında bulunan sırtları korumakla görevlendirilmiş oldu. Görevlendirmenin ardından Türk Ordusu; 1'inci Tümeninin 3'üncü ve 5'inci Alayları ile Çekirdeksiz ve Ezineli hattından, 48'inci Alayı ve 11'inci Tümeni ile de Karahamzalı- İğciler ve Tırnaksız- Beştepeler üzerinden taarruza başladı. Ancak mevziiye farklı mesafelerden ulaşmaya çalıştıkları için 11'inci Türk Tümen taarruz birliği 1'inci Tümenin taarruz durumuna saat 18.30 civarında gelebildi. Beylikköprü'nün doğusuna ulaşan Yunan Birlikleri gerçekleşen muharebe ile tutunmaya çalıştıkları hattan daha doğudaki sırtların olduğu bölgeye itilmişti ki havanın kararması üzerine muharebeye gün aydınlanınca devam etme kararı alındı. 19.30'da Türk Batı Cephesi Komutanlığı'ndan, Yunanların yeni destek almadan Sakarya'nın batısına atılması için muharebeye gece de devam etmesi emri verildi. Gelen emir üzerine yeniden taarruza geçen Türk askerleri Yunanları bulundukları hattan Beylikköprü'nün doğusunda bulunan Höyükler çizgisine kadar itti. Muharebe sırasında yaşanan iletişim sorunları ve gece karanlığı Türk birliklerinin birbirine karışmasına neden olmuştur. Ancak yine de gerçekleşen başarılı taarruz nedeniyle Yunan 7'nci Tümeni paniğe kapılarak bazı birliklerini ve ağırlıklarını Sakarya Nehri'nin doğusuna çekmiştir. Böylece cepheye gelen emir kısmen uygulanabilmiştir (Gnkur. Bşk., 2017, s. 47).

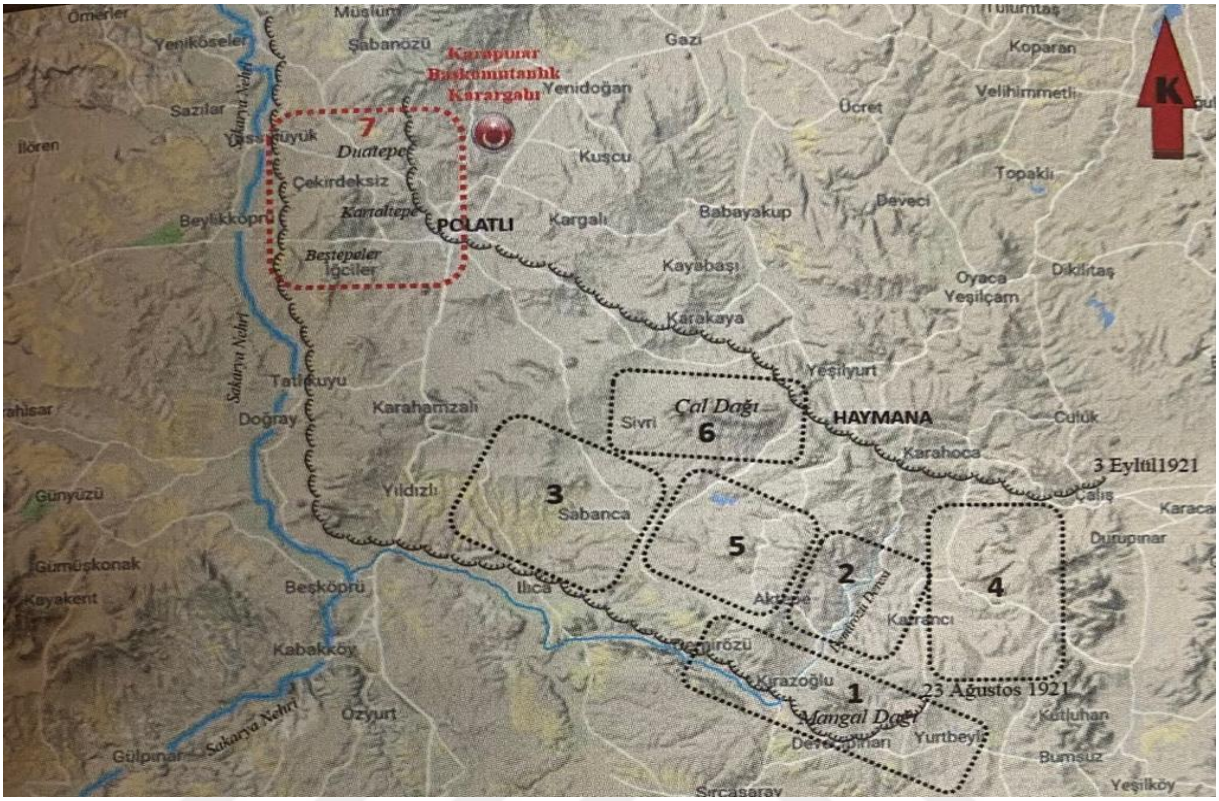

Şekil 13: 7 numaralı bölge Beylikköprü muharebe sahası

Kaynak: Erdoğan, 2021 b, s. 109

4.2.3.2.3.Türbetepe ve Gedikli Muharebeleri (25 Ağustos 1921)

25 Ağustos 1921 günü gerçekleşen ve Türbetepe'yi Yunanlardan geri alma amacı taşıyan bu askeri harekât "Türbetepe, Gedikli Muharebeleri" olarak adlandırılır (Gnkur. Bşk. 1995, s. 91).

Türbetepe, 1. Yunan Kolordusunun taarruz hattı içinde ve Türk Batı Cephesi'nin III. Grubunun savunma kesiminin sol kanadında yer almaktadır. Bu tepenin batısında Çiftetepeler ve Kavak köyü sırtları ile İncesu ve Baraközü Deresi bulunurken kuzeyde Karapınar Yaylası-Ardıç üzerinden Çaldağı silsilesi ile bağlantılıdır. Türbetepe'ye 9 kilometre mesafede bulunan Mangaldağı, Temürözü Deresi boyunca Yamak Deresi istikametinde düzenlenecek bir harekete karşı direnek noktası olarak yer almaktadır. Bu durum, Türbetepe'nin kuşatılmasını ve kısa sürede düşmesini engelliyordu. Türbetepe'yi savunan Türk 9'uncu Tümeni, Mangaldağı Yunanlar tarafından işgal edilmeden önce bölgede kısmen tahkimat kurmuştu.

Mangaldağı Yunanların eline geçtikten sonra Türk Ordusunun 2’nci Grubu bu bölgeyi 9’uncu Tümenin 27’nci Alayı ile Hücum Taburuna devretti. Böylece bölgenin savunmasıyla görevli olan 7’nci Tümeninin emrine gitmiş oldular. 25 Ağustos 1921 günü saat 03.00'e doğru, Türbetepe'yi savunma görevinde olan Türk 7’nci Tümeni, 2’nci Yunan Tümeni tarafından Türbetepe istikametinde ve Temürözü Deresi boyunca sol kanat ile geri hattından da 1’inci Yunan Tümeni'nin taarruzuyla karşı karşıya kaldı. Türbetepe'yi korumakla görevli olan 27’nci Alay ve Hücum Taburu, 7’nci Tümen Komutanı Yarbay Ahmet Derviş'in komutasında geniş bir cephe boyunca güçlükle mücadeleye devam ediyordu. Savunmayı devam ettirmek için 23’üncü Piyade Alayı, Türbetepe'nin gerisine çekildi. 2’nci Alay'ın ise önemli bir bölümü Bahçecik istikametine yönlendirildi. Evliyafakı'da bulunan 41’inci Alay bir taburu hariç tutularak ve 8’inci Tümen'den iki batarya, 7’nci Tümeni desteklemek için Karapınar'a getirildi. Ayrıca, 57’nci Tümen’in bir batarya ile takviye edilmiş bir alayını Karapınar’a göndererek hazır beklemesi emredildi (Gnkur. Bşk., 2007, s. 48, 49).

Türk Ordusunun 23’üncü ve 2’nci Alayları ile 7’nci Tümen Hücum Taburunun 1’inci Yunan Tümeninin sol yanına yönelik saldırıları sonuçsuz kalınca, birlikler geri çekilmeye başladı. 12’nci ve 1’inci Yunan Tümeni, Türbetepe mevziisinin gerisine ilerledi. Bu sırada, 1’inci Yunan Tümeninden yaklaşık bir alaylık kuvvetlerin 9’uncu Tümenin sağ kanadına yaptığı saldırı durduruldu. Ancak, Kanlıgöl'ün batısındaki sırtlar Yunan kuvvetlerinin kontrolüne geçti. Tam bu esnada 1’inci Yunan Tümeninden bir alay kadar asker 9’uncu Tümenin Yaprakbayır Deresi'nin güneyine kadar ilerlemişti. Türk Ordusu 2'nci ve 3'üncü Grupların iç kanatlarının kuşatılmasını önlemek amacıyla, 7'nci Tümeni Alacık-İncirli hattına, 9'uncu Tümenin 27'nci Alayı ile Hücum Taburu ise Karapınar'ın güney sırtlarına kadar çekti. Böylece Türbetepe tamamen boşaltılmış oldu. Yunanlar boş kalan tepeyi saat 09.00 itibariyle ele geçirdi ve Alacık-Gedikli hattına doğru ilerleyişine devam etti. Bu ilerleyiş Türk Ordusunun 2'nci ve 3'üncü Grupların iç kanatları tehdit ediyordu. 3’üncü Kafkas Tümen Komutanı Yarbay Halit Bey (Akmansu), 1’inci Grubun emrine verilmiş fakat bu gruptan henüz emir almamıştı. Muharebe meydanındaki durumun farkına varan Yarbay Halit Bey, II nci Grup Komutanı Albay Selahattin Bey (Adil)’e Alacık- Gedikli Köyü hattına ilerleyen düşmana karşı taarruza geçme hususunda bir rapor göndermiştir. Raporun cevabını beklemeden 4’üncü Tümen’in sol kanadında bulunan 11’inci Alayı da bölgesine çekerek bütün kuvvetiyle Kaltaklı’nın doğusundan harekete geçti. 8’inci ve 7 nci Alayları ile Gedikli köyü ve

güneyinde saat 7.45'te taarruza geçti. Bu sırada Gedikli köyünün kuzey sırtlarında 11. Alay da ihtiyatta bekliyordu (Gnkur. Bşk. 1995, s. 37, 38).

Tepeköy'ün batısında, bölgeye hakim konumda bulunan tepeler Yunan 1'inci Tümeninin kontrolü altındaydı. Bu nedenle Türk 3'üncü Kafkas Tümeninin harekâtı oldukça zor şartlar altında devam ediyordu. 3'üncü Kafkas Tümeninin 7'nci Alayı gerçekleştirdiği süngü hücumlarıyla Yunan 1. Tümenini çıkmaza düşürmüştür. Fakat kendisi de zor duruma düşmüştü. Öyle ki başlangıçta 90 olan er sayısı 40'a kadar düşmüştür. Alay diğer taburlarından da çok fazla sayıda er ve subaydan kaybetmişti. Tümenin Hücum Taburunun savaştığı cephede ise ölü Yunan askerleri sayılamayacak kadar fazlaydı. Türbetepe bölgeye hakim bir konumda bulunduğu için Türk Ordusu için önemliydi. Bu nedenle Yunanların bölgeden uzaklaştırılması için 3'üncü Grubun desteklenmesi gerekiyordu. Bunun için 57'nci Tümenin 3'üncü Gruba bağlanması önerisi kabul edildi. Böylece yeni emire göre 2'nci ve 3'üncü Gruplar Türbetepe hattında birlikte mücadele edecekti (ATB 96, 1993: 19, 20 Belge No: 2536).

Karapınar civarında konuşlanan 57'nci ve 7'nci Türk Tümenleri, Karapınar'ın kuzeyinde bulunan 17 sahra topunun desteğiyle ilerleyişe başladı. Gedikli bölgesinden de 3'üncü Kafkas Tümeni taarruza geçti. Yunan 1'inci ve 2'nci Tümenleri Karapınar-Alacık-İncirli hattının güneyine kadar ilerlemişti. Ancak gerçekleşen Türk taarruzu sonucunda Türbetepe hattına doğru geri çekilen Yunan ordusu burada da tutunamayarak Türbetepe-Bahçecik hattının güneyine doğru çekilişini devam ettirmiştir. Böylece 57'nci ve 7'nci Türk Tümenleri, saat 18.30 itibariyle Türbetepe'ye yeniden hakim oldu. Yunan 1'inci Tümeni 19.00 itibariyle yeniden toparlanarak Bahçecik hattından, 2'nci Tümeni ise Türbetepe hattından saldırıya geçti. Fakat bu saldırı 3'üncü Kafkas Tümeninin 5'inci Tümenden 15'inci Alayla Temürözü Deresi boyunca gerçekleştirdiği koordineli çalışma neticesinde başarı elde edemedi ve Yunanlar Kokaryayla-Bahçecik hattının güneyine çekilmek zorunda kaldı (Gnkur. Bşk. 2007, s. 51).

Türbetepe mevzileri 25/26 Ağustos gecesi 57'nci Tümene devredilmesinin ardından 7'nci Tümen, 3'üncü Gruba ihtiyat olarak Kavak Köyü- Evliyafakı hattında 3'üncü Kafkas Tümeni ise İncirli-Tepeköy hattında konuşlandı. Kafkas Tümeni ise İncirli-Tepeköy hattına 8'inci Alayını ihtiyat olarak bırakarak 2'nci Gruba ihtiyat olmak için Gedikli köyünde toplandı.

Türk Cephesinde yer değişiklikleri gerçekleşirken Yunanlar bir kez daha Türbetepe'ye saldırıya geçerek işgal etmiştir. Ancak Türk kuvvetleri geç vakitlere kadar devam ettiği süngü hücumu ile işgali durdurarak tepeye yeniden hakim olmuştur (Gnkur. Bşk. 2007, s. 51).

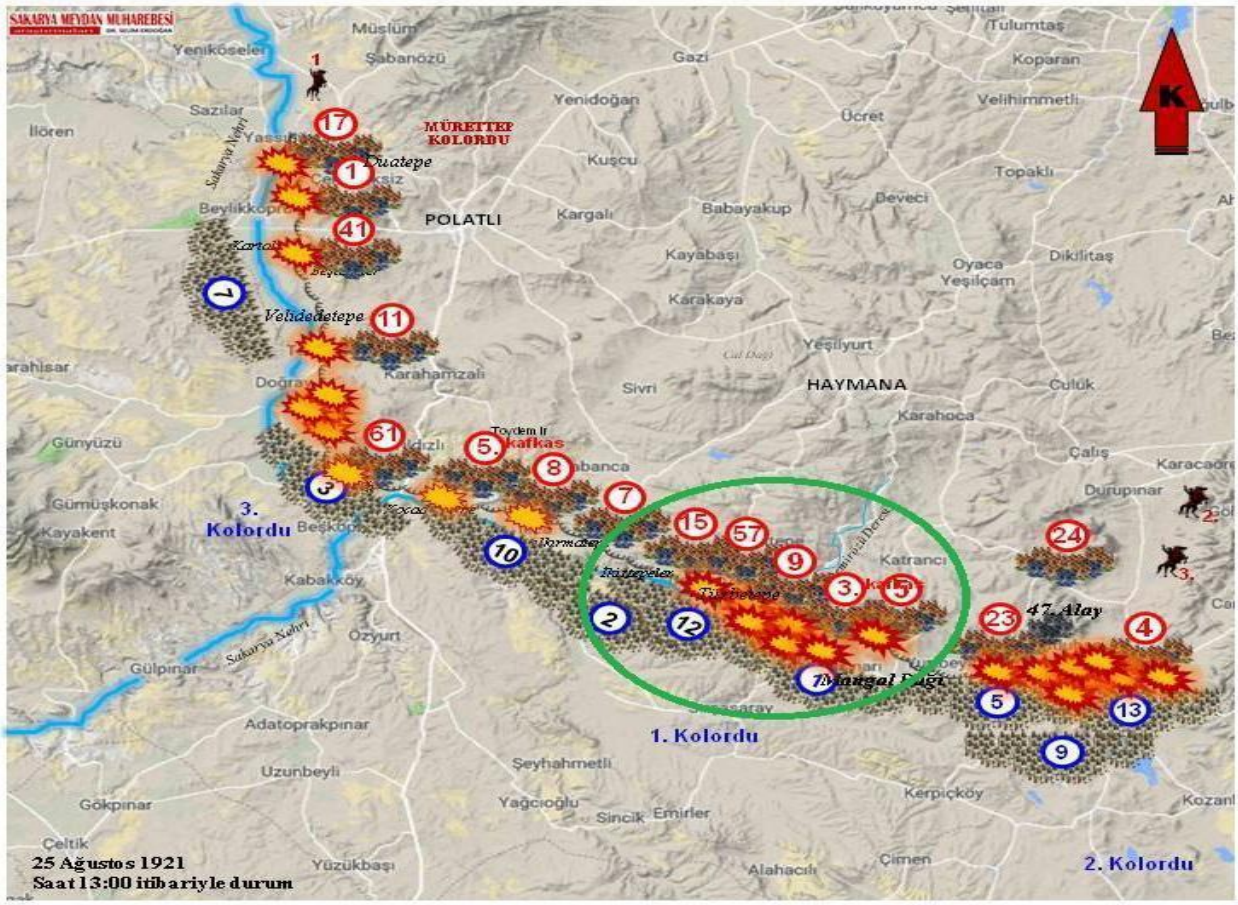

Şekil 14: 25 Ağustos 1921 cephenin durumu (Türbetepe)

Kaynak: https: //harpcografyasi.com/22-gun-22-gece/ (Çalışma kapsamında yeniden düzenlenmiştir)

4.2.3.2.4.Yamak- Kara Tepe Muharebesi (29-30 Ağustos 1921)

29 Ağustos 1921'de Türk 57'nci Tümeni, 15'inci Tümenin sol kanadında ve Alancık-Dikilitaş-Haymana yolunun iki tarafında konuşlanmıştı. Sağ tarafında 176'ncı Alay ve sol tarafında 37'nci Alay olmak üzere iki alayıyla birinci hatta yer alıyordu. Yunanlar saat 08.00 itibariyle Türk 57'nci Tümeninin bulunduğu cepheye saldırıya geçti. Tüm güçleriyle 57'nci tümenin sağ kanadındaki 176'ncı Alayın mevzilerine yüklenen Yunanlar başarılı olarak mevzilere girdi ve

Kara Tepeyi işgal etti. Ancak, öğleden sonra Türk 39'uncu Alayı iki taburuyla karşı taarruza geçerek 176'ncı Alayın çekildiği mevzileri tekrar ele geçirdi. Yunanlar öğleden sonra gelen takviye birliklerle taarruzun şiddetini arttırarak devam ettirdi. Taarruz karşısında daha fazla direnemeyen Türk Tümenleri saat 15.00 itibariyle mevzilerini terk ederek çekildiler. 57'nci Tümenin mevzilerini işgal eden Yunanlar saat 16.40'ta yeniden taarruza başladı. Fakat bu sefer fazla ilerleyemeyerek durduruldu (Baykoç, 1944, s. 107, 108).

O esnada Türk 57'nci Tümeni Horhor'un batı sırtlarında savunma düzeni almaya çalışıyordu. 2'nci Grup Komutanı Albay Selahattin (Adil) Bey, Haymana istikametinin açık kaldığını görünce 8'inci Tümenin bütün kuvvetiyle birlikte Eskiçalış bölgesine gitmesini emretti. Fakat 8'inci Tümen emir gelmeden evvel bir alayını 3'üncü Kafkas Tümeninin sağına, bir alayını da 15'inci Tümene destek olarak görevlendirmişti. Yine de mevziisinde sadece süvari bölüğünü bırakarak harekete geçti. Desteğe gönderdiği alayları ile Soğluca'da toplandı. Yunanlar topçularının başarılı atışlarına ve Haymana istikametinde Türk cephesini yarmasına rağmen takip harekâtı konusunda çekimser kalarak harekâtı durdurmuştur. Bunun üzerine Türk 2'nci Grubu yeni mevziilerine emniyet alarak yerleşmiş ve Yunanlar bu yarmayı genişletme imkanını kaybetmiştir (Gnkur. Bşk., 2007, s. 54).

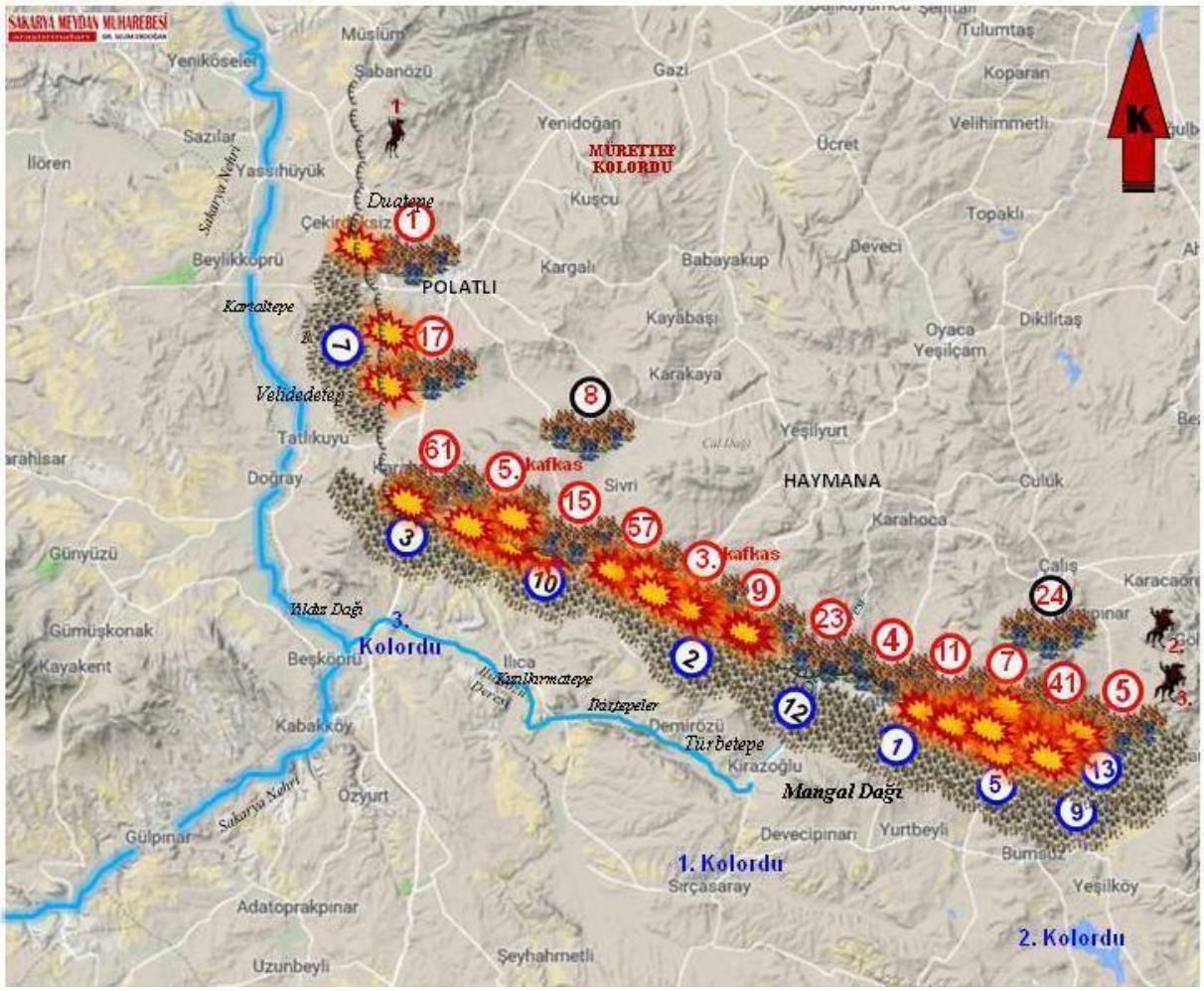

Şekil 15: 29 Ağustos 1921, 07.00 itibariyle cephedeki durum

Kaynak: https: //harpcografyasi.com/22-gun-22-gece/

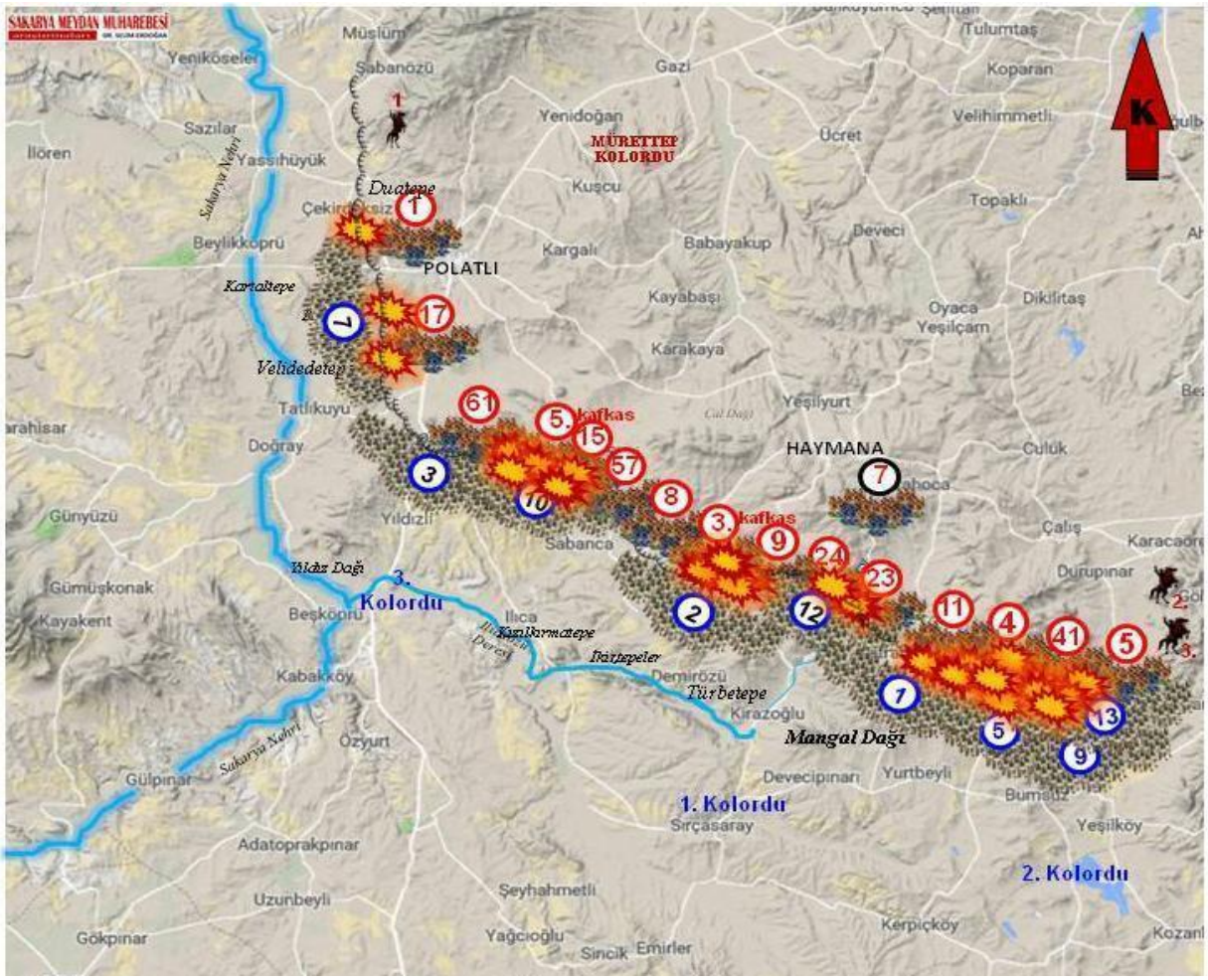

Şekil 16: 29 Ağustos 1921, 19.00 itibariyle cephedeki durum

Kaynak: https: //harpcografyasi.com/22-gun-22-gece/

4.2.3.3. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Üçüncü Safhası (31 Ağustos-6 Eylül 1921)

31 Ağustos- 6 Eylül 1921 tarihlerini kapsamaktadır. Bu safhada; Çaldağı Muharebeleri (30 Ağustos- 12 Eylül 1921), Kartal Tepe Muharebesi (31 Ağustos- 12 Eylül 1921), Duatepe Muharebesi (31 Ağustos- 10 Eylül 1921), Basrikale Tepe Muharebesi (1 Eylül 1921) gerçekleşmektedir.

4.2.3.3.1. Çaldağı Muharebeleri (30 Ağustos- 12 Eylül 1921)

"Çaldağı Haymana'nın hemen yakınından başlayarak, doğu-batı doğrultusunda uzanan ve sekiz tepeden oluşan bir bloktur. Bitkiden mahrum, yüzeyi yastık şekilli kayalarla kaplı bu

tepelerin güneye bakan yamaçları dik, doğu ve batı yamaçları ise düşman taarruzuna daha açık, az eğimli bir araziye sahiptir. Bu nedenle Yunan Ordusu 31 Ağustos'ta ilerlemeye doğudan 2'nci Tümen, batıdan ise 10'uncu Tümenle devam etmektedir. Bunları destekleyen üç tümen daha vardır ki, bu harekâta katılan Yunan askerinin sayısı 50.000'den fazla, topları ise 150'yi aşkındır" (Erdoğan, 2021 b, s. 213)

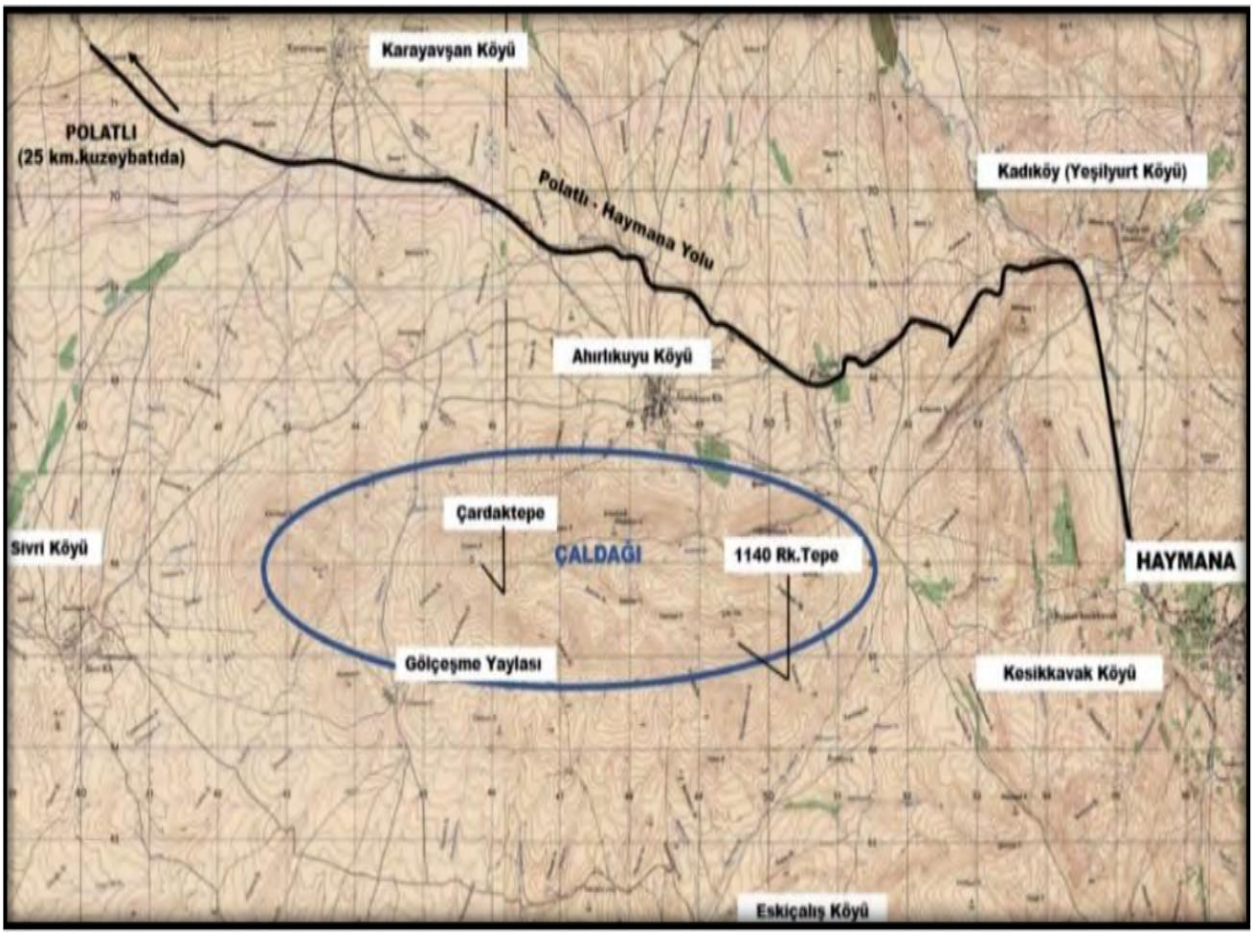

Şekil 17: Çaldağı'nın konumu ve arazi yapısı

Kaynak: Gnkur. Bşk., 2017, s. 57

İsmet Paşa, Çaldağı için Hatıralar (2020)'da "*Sol kanadımız gerisinde bütün Sakarya mevziinin yanını açıktan koruyacak bir istisna noktası Çaldağı*" (İnönü, 2020, s. 250) diyerek dağın stratejik öneminin farkında olduklarını ifade etmiştir. Nitekim Çaldağı muharebelerinin yaşandığı günlerde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa da 31 Ağustos günü Kesikkavak Köyü'ne gelerek muharebeyi cepheden bizzat yönetmiştir (Erdoğan, 2021 b, s. 216).

30 Ağustos akşamı Batı Cephesi Komutanlığınca Yunan Ordusunun Çaldağı'nı ele geçirmek için bu bölgede kuvvet toplandığı fark edildi. Bunun üzerine 1'inci Süvari Tümene dağı savunma emri verildi. Fakat Yunan kuvvetlerinin baskısı üzerine 1'inci Süvari Tümeni, Çaldağı yerine Karayavşan'da konuşlandı. Durumu fark eden ve dağın önemini bilen 3'üncü Grup komutanı Albay Kemalettin Sami Bey 1'inci Süvari Tümenine Ahırkuyu üzerinden Çaldağı'na gelme emri verdi. 1'inci Süvari Tümeni cepheye yetişene kadar Yunan Kuvvetleri Çaldağı'nın bazı bölgelerini işgal etti. 4'üncü grup tarafından bölgeye gönderilen 190'ıncı Alay geç vakitlerde de olsa yetişerek süngü hücumu ile dağın Yunanlar tarafından ele geçirilmesini engellemiştir (Gnkur. Bşk., 2007, s. 56, 57).

30 Ağustos gecesi gerçekleşen Yunan taarruzunun üzerine Çaldağı'na görevlendirilen 15'inci Tümen 31 Ağustos sabahı Çaldağı'nın doğusundaki, 57'nci Tümenin bulunduğu boyunlara ulaştı. Buradan batıya yönelen 15'inci Tümen Yunanlara temasa geçmeden, önce Çardaktepe'ye ulaştı ve daha sonra güneye doğru yöneldi. Çardaktepe'ye doğru ilerlemekte olan Yunan kuvvetleri bu yönelişi fark edince Türk tümenini baskın ateşine tuttu. Türk tümeninin bu taarruza hazırlıksız yakalanmasının ardından Yunanlar vakit kaybetmeden Çardaktepe'yi ele geçirdi. Türk 15'inci Tümeni ise 56'ncı Alayı ile birlikte vakit kaybetmeden Çardaktepe'nin kuzey doğusunda bulunan tepelerde yerleşerek konuşlanmaya başladı (Baykoç, 1944, s. 131).

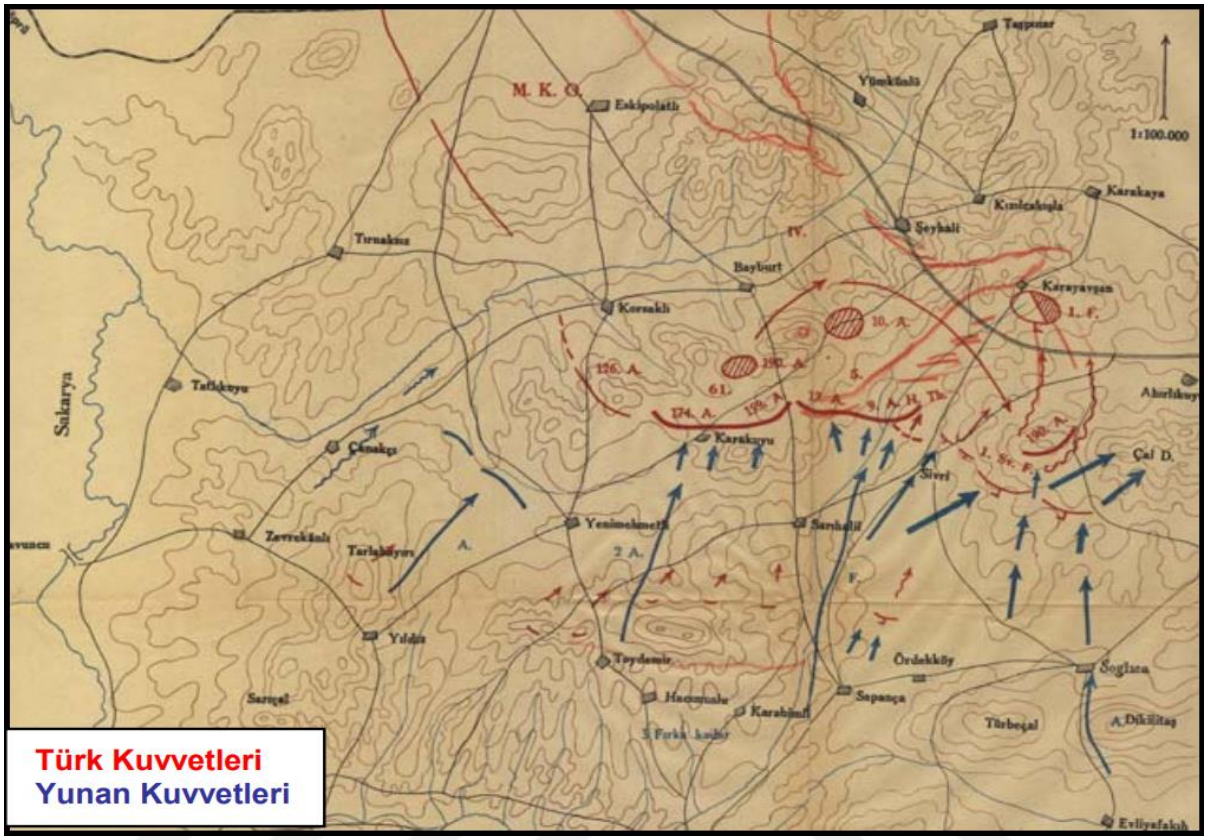

Şekil 18: 4'üncü Grubun çekildiği mevzi ve 30 Ağustos 1921 muharebeleri

Kaynak: Gnkur. Bşk., 2017, s. 58

Türk Ordusunun 3'üncü Grubu saat 14.00 itibariyle cephesinin birçok noktasında birden savaşıyordu. Yunanlar iki alayları ile öncelikle 8'inci Türk Tümenin olduğu bölgede taarruza başladı. Daha sonra Türk 57'nci Tümen'inin olduğu bölgede de taarruza başlayan Yunan Ordusu bu alanda bir ağırlık merkezi oluşturdu (Gnkur. Bşk., 2007, s. 58). Çok şiddetli çatışmaların gerçekleştiği bu bölgede Türk Kuvvetleri, önce kısa süreliğine Yunan ilerleyişini durdurdu. Yunanların bir kez daha taarruza geçmesinin üzerine başarılı bir karşı taarruz gerçekleştiren Türk Kuvvetleri hava karardığında bölgeyi tam olarak ele geçirdi. Ancak Yunanların yoğun baskısı nedeniyle bir süre sonra Türk Kuvvetleri eski mevzilerine dönmüş ve Çardaktepe bir kez daha Yunanların eline geçmiştir (Baykoç, 1944, s. 132).

1 Eylül'de Yunanlar bu bölgede büyük bir taarruz gerçekleştirmemiştir. Bu süre bölgede bulunan Türk birliklerinin toparlanması için bir fırsat oldu. Yunanlar 2 Eylül'de bir alay kadar kuvvetiyle Çal-Sivri hattında ilerleyişe başladı. Bu durumun Türk Cephesinde fark

edilmesinin ardından 32 ve 143'üncü alaylar ilerleyişi önlemek üzere görevlendirildi. Saat 14.00 itibariyle 23'üncü Türk Tümeni iki alayı ve üç bataryasıyla Çal-Karayavşan hattında ilerleyerek taarruza geçti. Böylece Çaldağı mevzilerinde muharebe bir kez daha başladı. Yunanlar Taşlıtepe gösterdikleri başarılı taarruz ile Türk 30'uncu Alayını çekilmek zorunda bırakarak tepeye yerleşti. Yunan taarruzu ile dağılan 30'uncu Alay tekrar toparlansa da gücünü kaybettiği için başarılı olamadı ve saat 19.00'a kadar gerçekleşen çatışmaların ardından Çaldağı Yunanların kontrolüne geçti (Gnkur. Bşk., 2007, s. 59).

Sakarya Meydan Muharebesi'nin en kanlı çatışmalarının yaşandığı Çaldağı 2 Eylül'de Yunan Ordusunun eline geçti. Ancak yaklaşık 10 gün sonra Yunanların Sakarya'nın batısına doğru bozgun halinde geri çekilirken burayı da boşalttı. Bu durumu 12 Eylül sabahı dağa gönderilen keşif müfrezesinin raporundan öğrenen Türk Ordusu Çaldağı'nı çatışmasız olarak ele geçirmiş oldu (Gnkur. Bşk., 2007, s. 59,60).

Sonuç olarak bakıldığında, dik yamaçları üzerinde bulunan iri kayalar nedeniyle mevzi kurmanın zor olduğu Çaldağı bulunduğu konum itibariyle bölgeye hakim bir yükselti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle her iki taraf da sahip olduğu stratejik önemin farkındadır ve bu nedenle dağa sahip olmak istemektedir. 2 Eylül günü çok kanlı çatışmalar yaşanarak Yunanların eline geçen Çaldağı, 12 Eylül günü hiç çatışmasız olarak Türk Ordusunun kontrolüne geçmiştir.

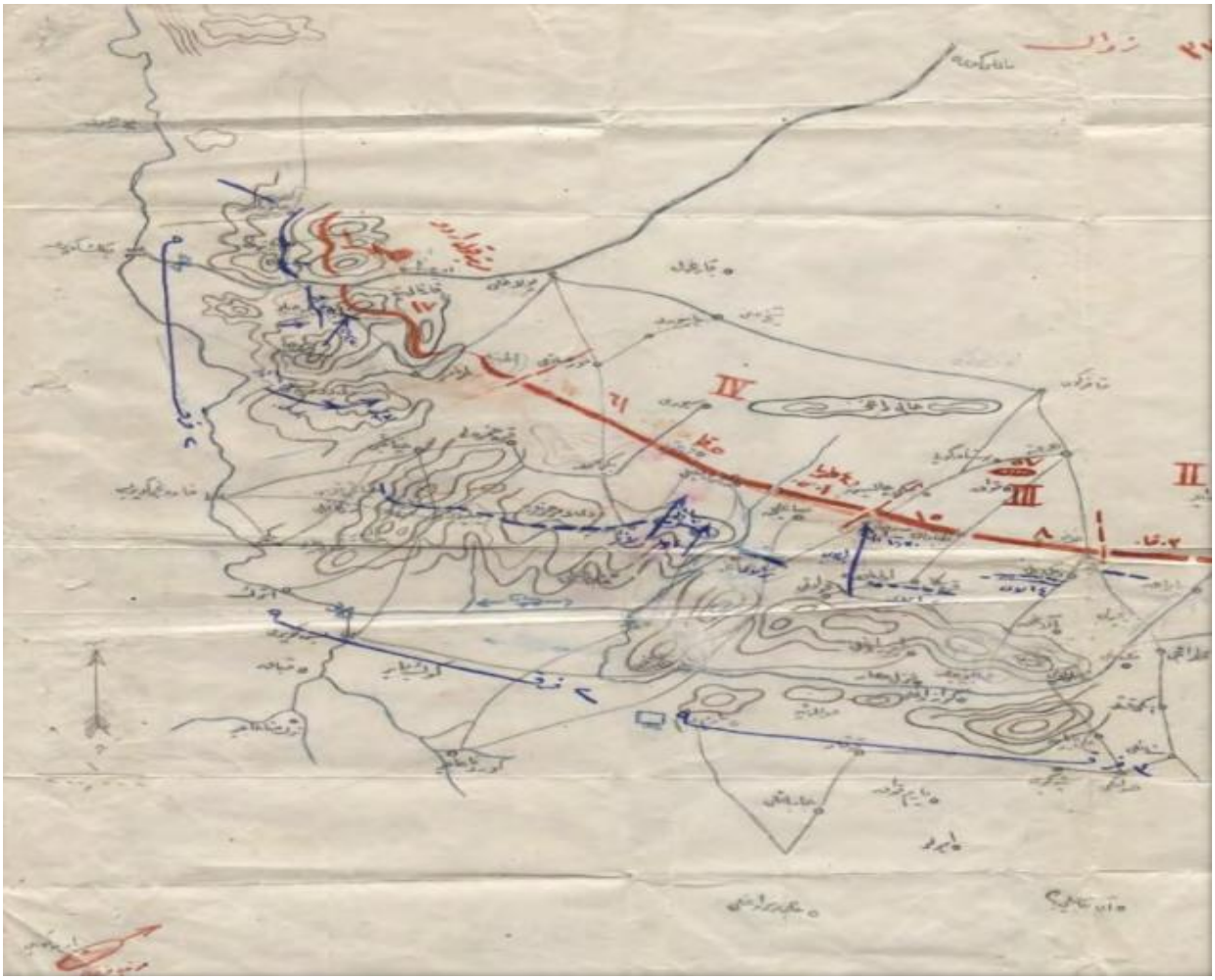

Şekil 19: Sakarya Meydan Muharebesi birinci safhasının sonlarına doğru Çaldağı 6 (IV ve III Roma rakamları arasında Çaldağı'nın iki zirvesi)

Kaynak: ATASE Arşivi, Kutu No: 1211, Belge No: 95-3 (30/8/1337)

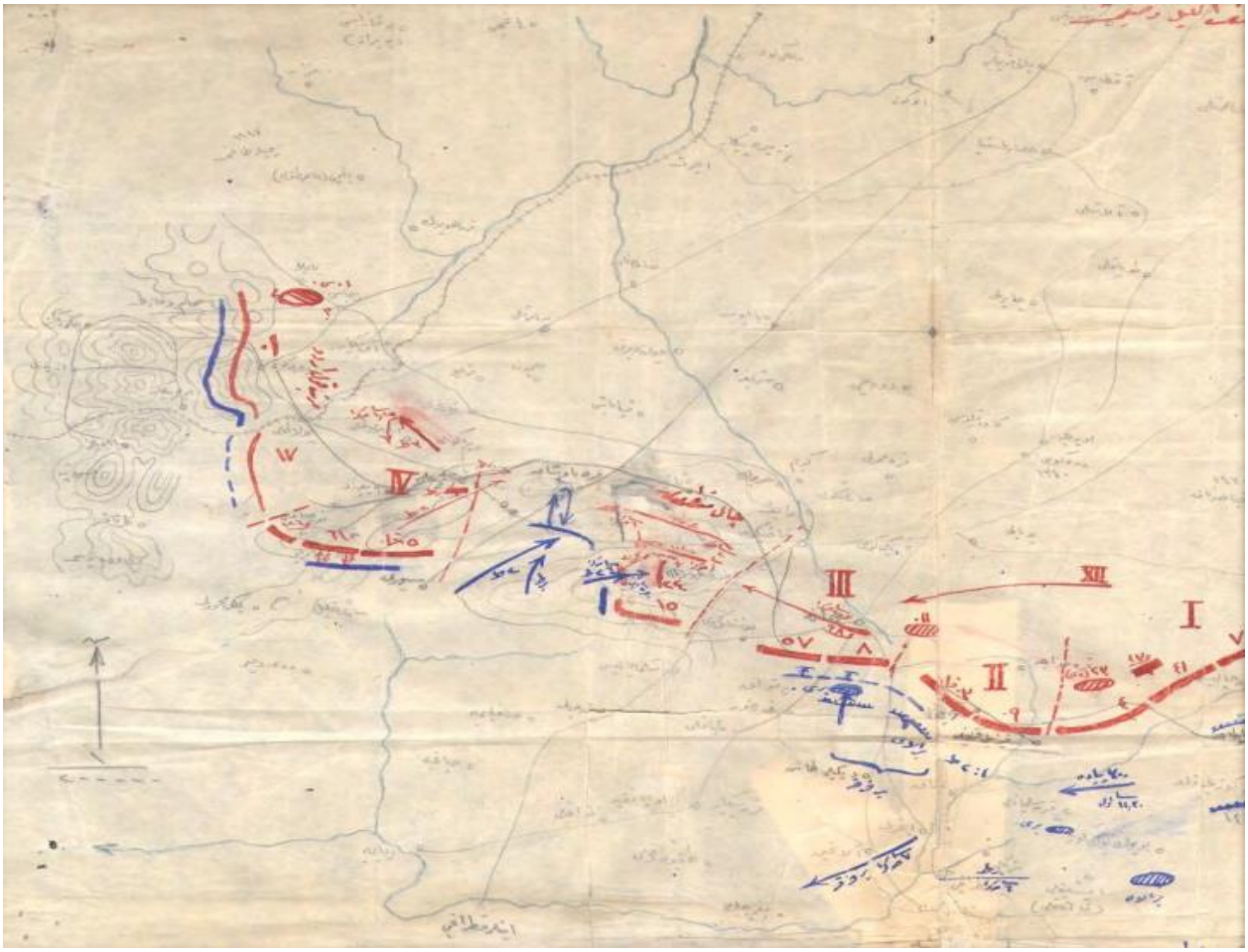

Şekil 20: 2 Eylül 1921 Çaldağı'na Yunan taarruzları

Kaynak: ATASE Arşivi, Kutu No: 1212, Belge No: 80-1 (2/9/1337)

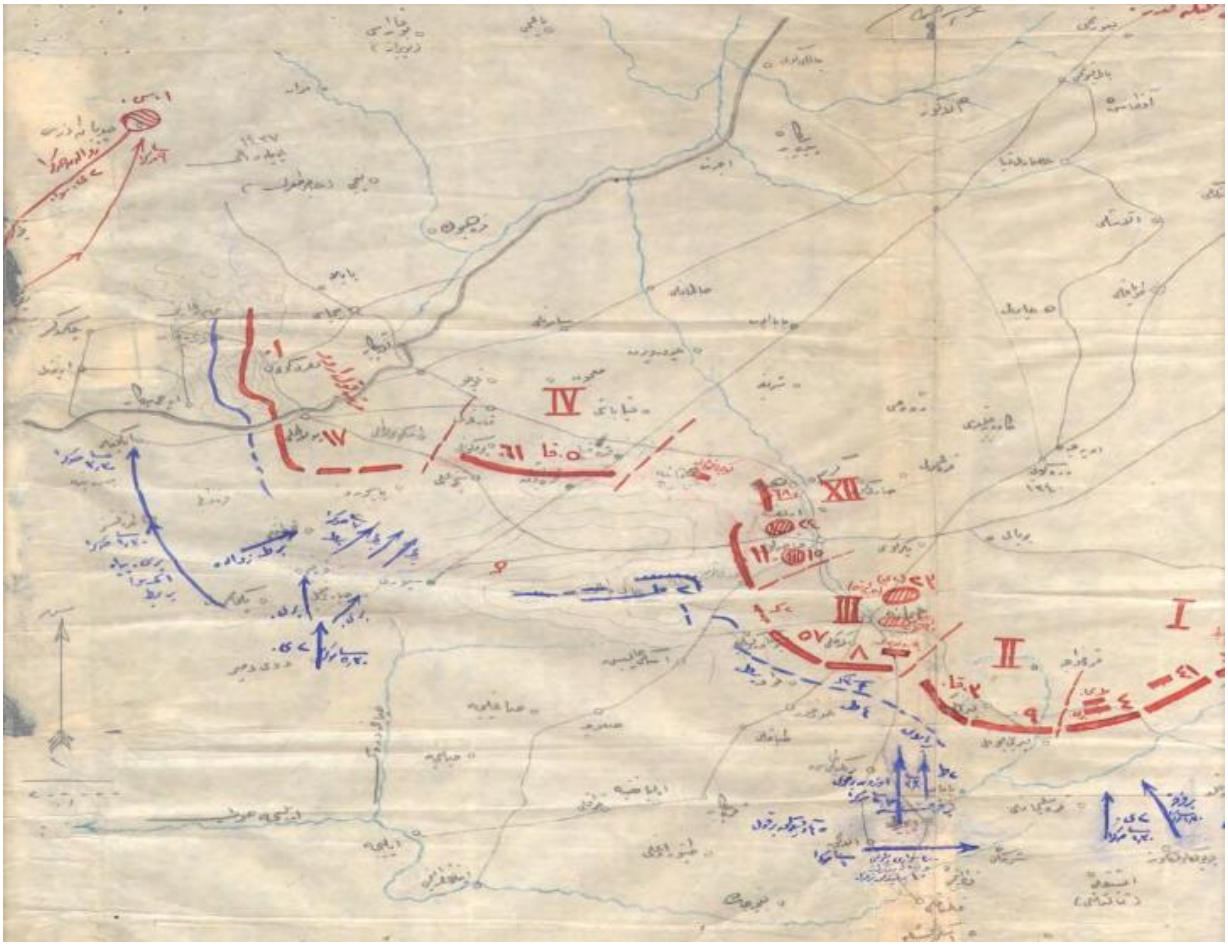

Şekil 21: Çaldağı'nın düşmesinin ardından cephedeki durum

(Meydana gelen gediğin kapatılarak savunma bütünlüğünün sağlanması için 12'nci (XII) Grup bölgeye gelmiş vaziyette)

Kaynak: ATASE Arşivi, Kutu No: 1212, Belge No: 110-1 (3/9/1337)

4.2.3.3.2. Kartal Tepe Muharebesi (31 Ağustos-12 Eylül 1921)

Türk Mürettep Kolordusu 30 Ağustos günü gerçekleşen muharebeler esnasında 17'nci Tümeni sağ kanadını Kartaltepe'de bırakarak Kara Dağ- Adatepe hattına görevlendirmişti. 17'nci Tümen bu hat üzerinde başarılı olarak Yunan taarruzunu durdurmuştur. Bir gün sonra Yunanlar Kartal Tepe ve kuzey sırtları hattında taarruza kalktı. Tepede bir türlü istediği başarıyı elde edemeyen Yunanlar cephe taarruzundan vazgeçerek Kartal Tepe ile Tırnaksız arasında hatta doğru ilerleyişe geçti. Bu kısımda Türk Ordusunun bir alay kadar kuvveti bulunuyordu ilerleyen Yunan kuvveti ise yaklaşık üç katı kadardı. Türk Alayı, üç katı

büyüklüğündeki Yunan Kuvvetinin karşısında uzun süre dayanamayarak mevzilerinden geriye çekildi. Yunanlar ele geçirdikleri bu hat üzerinde kuvvetlerini toplayarak Kartal Tepe'ye doğru topçu ateşine başladı. Kartal Tepe'de gerçekleşen bomba ve süngü muharebeleri karşısında uzun süre direnemeyen Türk Ordusu saat 13.00 itibariyle tepeyi Yunanlara bırakarak Basrikale'ye doğru çekildi (Gnkur. Bşk., 2017, s. 60, 61).

Kartal Tepe'nin Yunanlara bırakılmasının üzerine Mürettep Kolordu Komutanı Albay Kazım Bey (Özalp), 17'nci Tümenin Kartal Tepe'de mukavemet edebilen son kıtalarının da Kara Dağ-Basrikale hattındaki demiryoluna kadar olan sırtlara konuşlanarak bu bölgeyi savunmaları emrini verdi (Özalp, 2020, s. 198)

31 Ağustos'ta gerçekleşen kanlı çatışmaların ardından Kartal Tepe'ye yerleşen Yunanlar ancak 12 Eylül günü gerçekleşen başarılı Türk taarruzu ve süngü hücumu ile tepeden püskürtülebilmişti (Gnkur. Bşk., 2017, s. 61).

4.2.3.3.3.Duatepe Muharebesi (31 Ağustos- 10 Eylül 1921)

Yunanlar tarafından 31 Ağustos'ta işgal edilen Duatepe, Sakarya Meydan Muharebesi'nin gerçekleştiği son savunma hattı üzerinde bulunmaktadır (Gnkur. Bşk., 2017, s. 61).

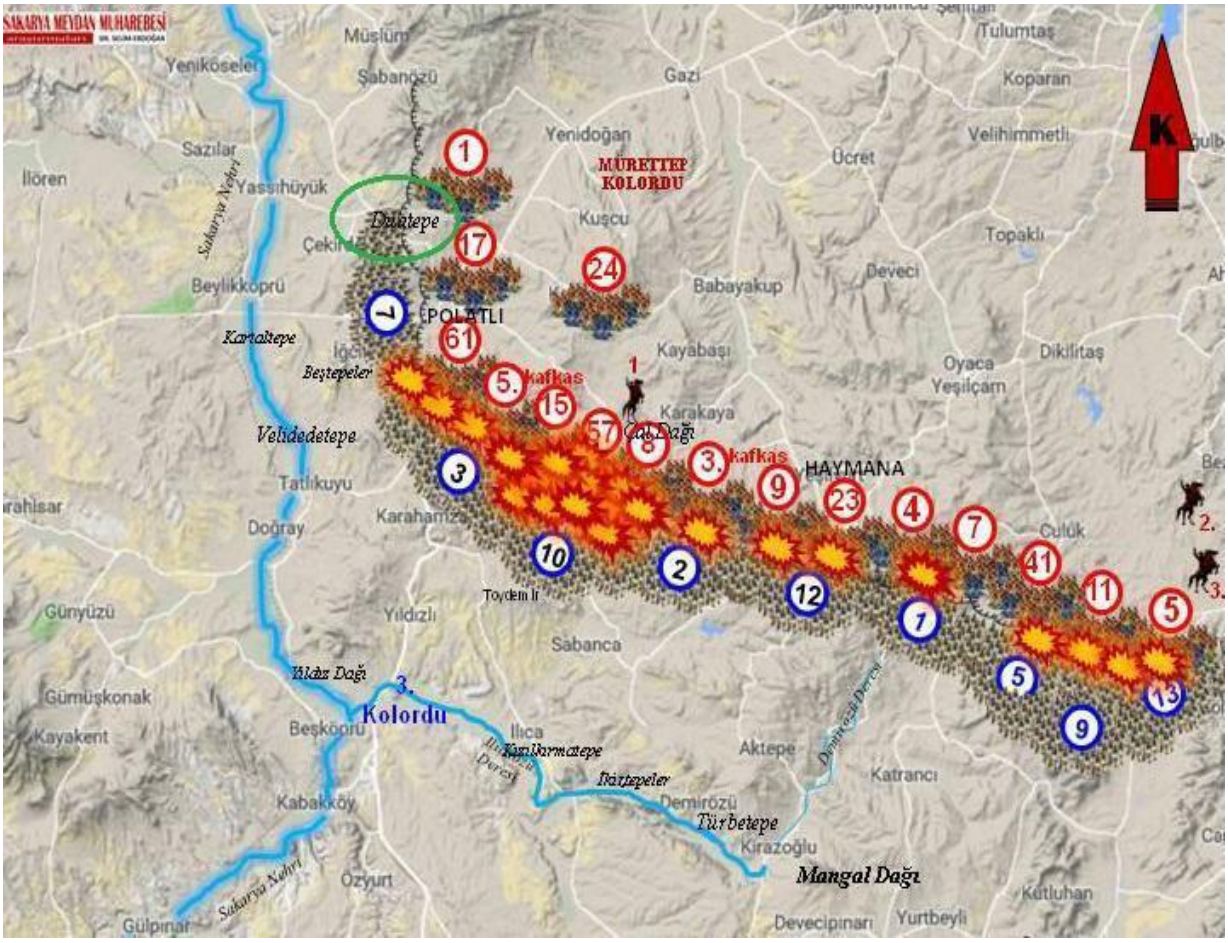

Şekil 22: 31 Ağustos günü cephede durum (yeşil daire, Duatepe'nin konumunu gösterir)

Kaynak: https: //harpcografyasi.com/22-gun-22-gece/ (Çalışma kapsamında yeniden düzenlenmiştir)

10 Eylül sabahı ortalık aydınlanmaya başladığında Duatepe sisle kaplıydı. Sis dağıldığında tepe üzerinde dolaşan Yunan askerleri ve Türk siperlerini gözetleyen subaylar görünüyordu. 9-10 Eylül gecesi sabaha kadar hazırlıklarını tamamlayan Türk Ordusu topçu ateşi ile muharebeyi başlattı. Mürettep Kolordu Komutanı Albay Kazım Bey (Özalp) muharebeyi başlatan Türk topçuları için *"Muharebe başladığı zaman en büyük görev topçularımızındı. Bunlar, Duatepe'yi çok şiddetli ateş altına alarak, orada bulunan düşmanı tamamen ve katiyetle ezecekler ve böylece piyadelerimiz açık arazide az kayıp vererek ilerleyebileceklerdi"* diyerek açık arazide ilerleyecek piyade birliklerinin güvenliği için topçu atışının önemini ifade etmiştir (Özalp, 2020, s. 206).

Gerçekleşen bu Türk taarruzu başarılı oldu ve Türk 1'inci Tümeni Basrikale'nin batısında bulunan siperleri ele geçirdi. Yunan kuvvetleri Uçpınar'ı da geçerek demiryolu hattından geriye çekilmeye başladı. Türk Ordusu 23'üncü Tümeni ile Kuzeyden ve yandan, 15'inci Tümeni ile de cepheden taarruz ediyordu. Cephede sıkışan Yunanlar, bir dağ obüs ve iki sahra bataryasını 23'üncü Tümen üzerine iki bataryasını da 15'inci Tümen üzerine çevirerek ateşe başladı. Yoğun topçu ateşine rağmen 23'üncü Tümen 2 kilometre kadar ilerleyerek Çekirdeksiz Köyü'ne ulaştı. Buradaki Yunanları sürerek harekâta devam eden Türk kuvvetleri Duatepe'nin dik yamaçlarına kadar ilerleyişini sürdürdü (Gnkur. Bşk., 2017, s. 62).

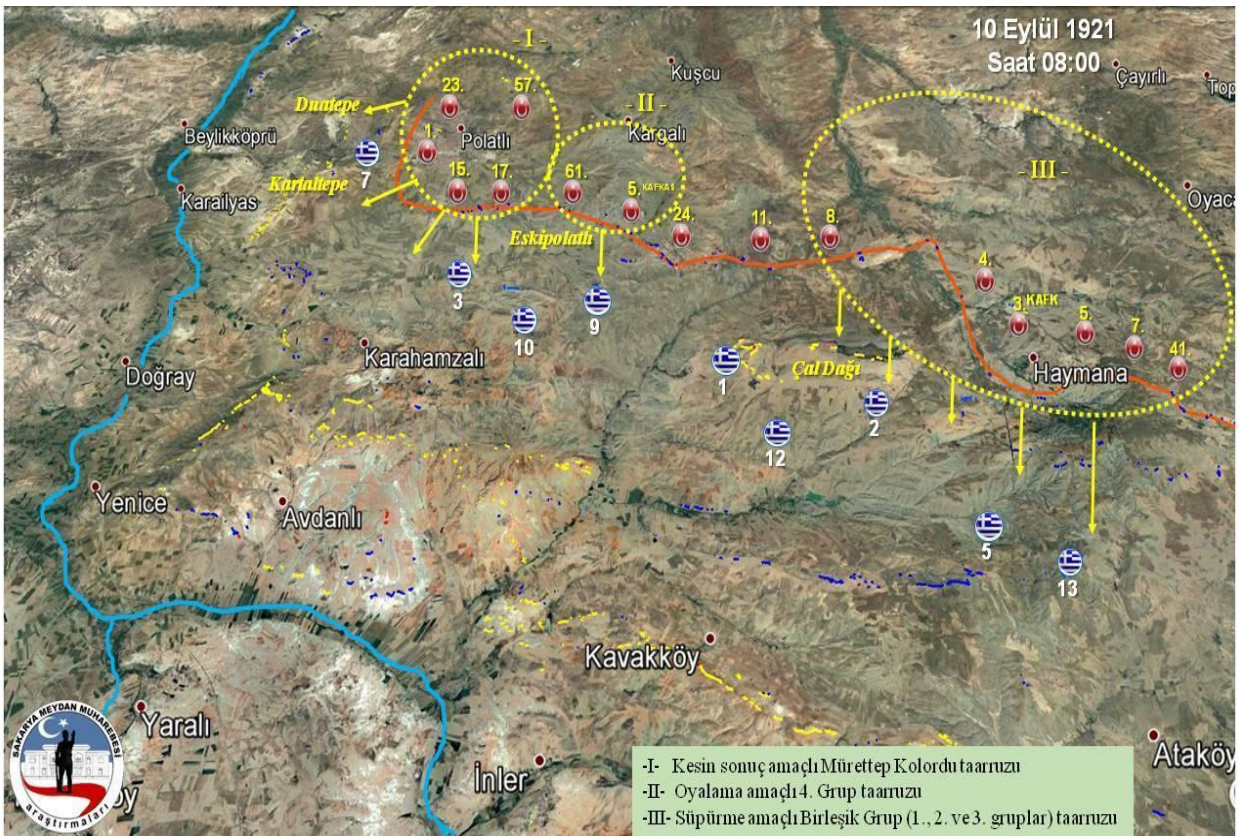

Şekil 23: 10 Eylül 1921 sabahı cephede durum

Kaynak: https: //harpcografyasi.com/22-gun-22-gece/

Bu sırada Türk Ordusunun 15'inci Tümeni ise takip harekâtına devam etmekteydi. Öğle saatine gelindiğinde 31 ve 56'ncı Alaylar Duatepe'nin kuzeyinde bulunan hörgücü, 38'inci Alay ise güneyinde bulunan hörgüç ele geçirmişti. Böylece Türk Ordusu taarruzunun ilk hedefine ulaştı (Gnkur. Bşk., 2017, s. 62).

Ardından 1'inci Tümen Uçpınar'ın batı ve kuzey sırtlarındaki Yunan direnişini de kırarak buradaki sırtları da elde etti. Böylece saat 13.30 itibariyle Türk Ordusu ilk taarruz hedefine ulaşmış oldu (Gnkur. Bşk., 2017, s. 62).

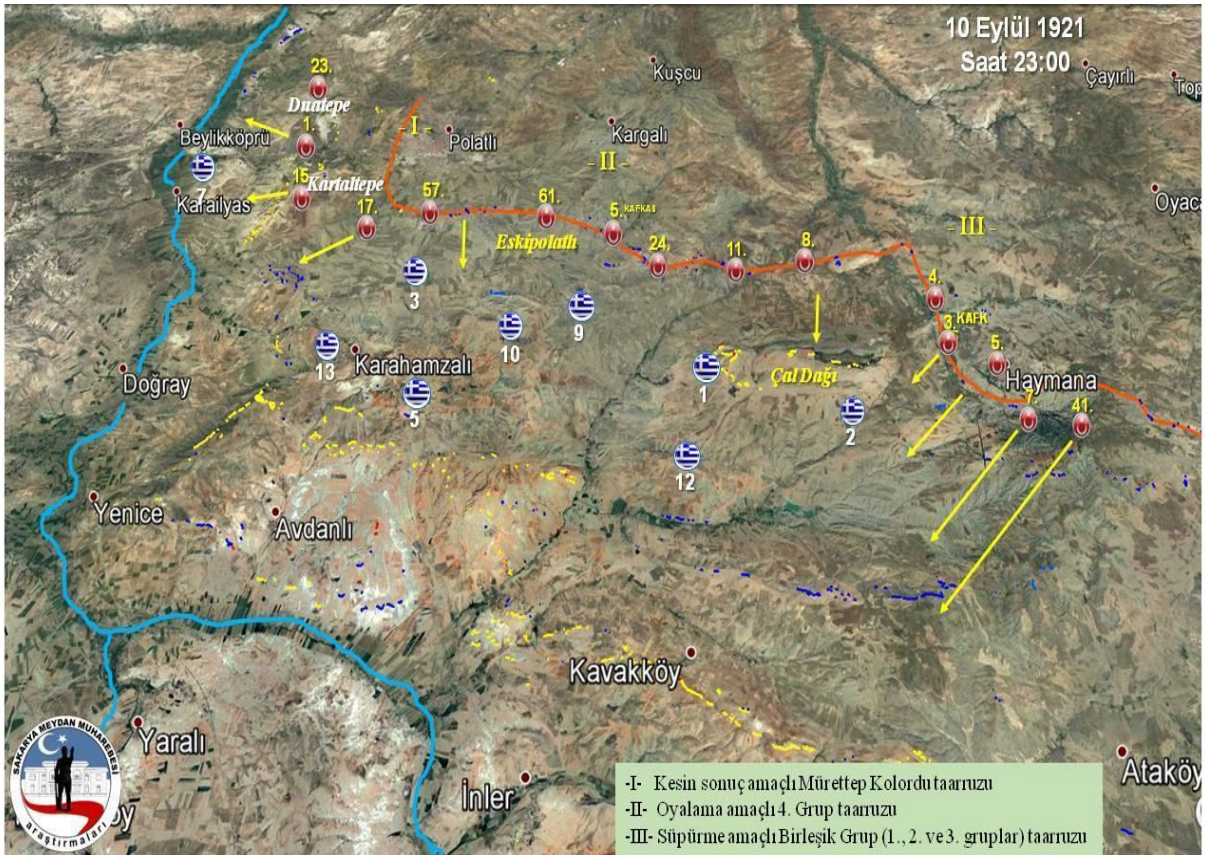

Şekil 24: 10 Eylül 1921 akşamı cephedeki durum

Kaynak: https: //harpcografyasi.com/22-gun-22-gece/

Duatepe'de kazanılan zaferle ilgili Mürettep Kolordu Komutanı Albay Kazım Bey (Özalp) Milli Mücadele adlı eserinde, *"Düşmanın Duatepe'ye verdiği önem hakikaten büyüktü. Çünkü, biz bu tepeyi aldıktan sonra, buradan Sakarya'ya kadar olan bölgeye ve bilhassa Beylikköprü'ye hâkim bir vaziyete giriyorduk. Halbuki düşmanın kıtalarını Sakarya'nın batısına geçirebilmesi için, bütün geçit ve köprülerden istifade etmesi gerekiyordu. Beylikköprü'den istifade edememek ihtimalinin düşmanı çok endişeye düşürmüş olduğu muhakkaktır. Sakarya'nın doğusunda bulunan düşman kıtalarının batıya geçebilmesi için, yalnız Kavuncu Köprüsü ile süvarilerimizin hareketine karşı emin olmayan Beşköprü kalıyordu. Beylikköprü'nün, demiryolundan çekilme yönünden de ayrı bir önemi vardı.*

Düşmanın çekilme hattını emniyet altında bulundurabilmesi için bütün kuvvet ve kudretiyle çalışacağı tabiî idi. Fakat biz bir kere Duatepe'yi ele geçirmiş ve sağ cenahta hâkim vaziyete girmiş bulunuyorduk" (Özalp, 2020: 207) şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.

Bu değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere Duatepe, bulunduğu konum itibari ile oldukça önemlidir. İki taraf da bu önemin farkındadır. Öyle ki Türk Ordusu 10 Eylül günü kalktığı taarruzu buradan başlatmış ve Duatepe Yunanlardan alınan ilk tepe olmuştur. Duatepe'nin ele geçirilmesi ile birlikte Türk Ordusu cephenin sağ tarafında hakim olmuş ve buradan kuşatılma tehlikesini de ortadan kaldırmıştır.

4.2.3.2.3.4.Basrikale Tepe Muharebesi (1 Eylül 1921)

Yunan kuvvetleri 31 Ağustos- 1 Eylül gecesi Basrikale Tepesi'ne doğru topçu ateşine başladı. Topçu ateşinin etkisiyle tepede bulunan ve yaklaşık 1,5 metre yükseklikte geniş taş duvarları olan Basri Baba kabrinden hiçbir iz kalmadı. Basrikale Tepesi'nin topçu ateşi ile dümdüz olmasının üzerine Mürettep Kolordu karargahını Polatlı'nın kuzeyinde bulunan ve geniş bir görüş alanına sahip Zafer Tepesi'ne taşıdı (Gnkur. Bşk. 2017, s. 63).

Mürettep Kolordu Komutanı Albay Kazım Bey (Özalp), ihtiyatta tuttuğu bir tabur askerini Basrikale Tepesi'ne görevlendirdi ise de askerlerin yoğun ateş altında tepeye çıkması oldukça zordu. Yunan askerleri ise topçu ateşi himayesinde tepeye yaklaşıyordu. Türk kuvvetleri yoğun ateş altında tepeyi savunmakta zorlanıyordu. Takviye için bölgeye gönderilen askerlerin geçmesi gereken boğaz ise hem oldukça dar hem de Yunan ateşi altındaydı. Zor şartlar altında tepeye ulaşan kuvvetlerin de desteği ile Basrikale Tepesi Türk Ordusunun kontrolünde kaldı (Gnkur. Bşk. 2017, s. 64).

4.2.4.4. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Dördüncü Safhası (7-13 Eylül 1921)

7-13 Eylül 1921 tarihlerini kapsamakta ve Yunanların Sakarya Nehri'nin batısına çekilini ve Türk Ordusunun karşı taarruzunu içermektedir.

Duatepe ve Beylikköprü gibi stratejik açıdan değerli noktaların Yunanlardan alınması hem Türk askerinin moralini yükseltmiş hem de muharebe meydanında Türk Ordusuna üstünlük kazandırmıştır. Sakarya'nın batısına çekilmeye çalışan Yunan Ordusunun geçişini emniyet

prensibi dahilinde gerçekleştirebilmesi için Kavuncu Köprü-Beşköprü hattındaki köprü ve geçitlere hakim olması şarttı. Ancak bu bölgeye yaklaşık olarak 12 km mesafede bulunan Duatepe Türk Ordusunun kontrolüne geçmiş ve Türk Ordusunun buradan gerçekleştireceği bir ileri harekâtta Beylikköprü'yü de ele geçirmesinin ardından Yunanların geçişini çıkmaza düşecekti. 12 Eylül'de Kara ve Kartal tepeleri çok fazla zayiat vererek elinden çıkaran Yunanlar Beylikköprü- Kavuncuköprü hattına kadar çekilmişti. Bu adımdan sonra Türk Ordusu, Sakarya Nehri üzerinde bulunan köprüleri kullanmasına fırsat vermeden nehrin doğusunda Yunan ordusunu imha etme hedefi gütmüştür. Kuzey kanatta başlayan bu ileri harekât yeterli kuvvet olmaması nedeniyle kısmen başarılı olmuştur (Gnkur. Bşk. 2017, s. 64, 65, 66).

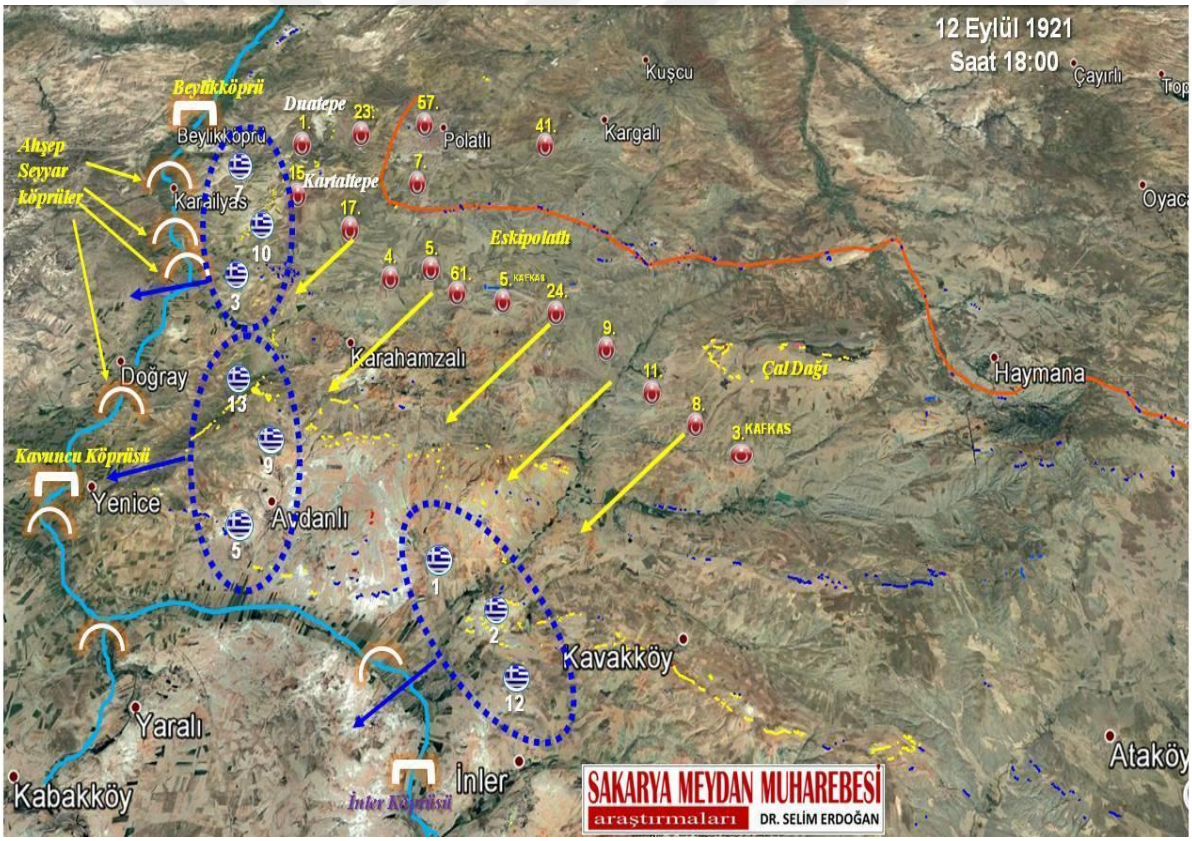

Şekil 25: 12 Eylül günü muharebenin durumu

Kaynak: https: //harpcografyasi.com/22-gun-22-gece/

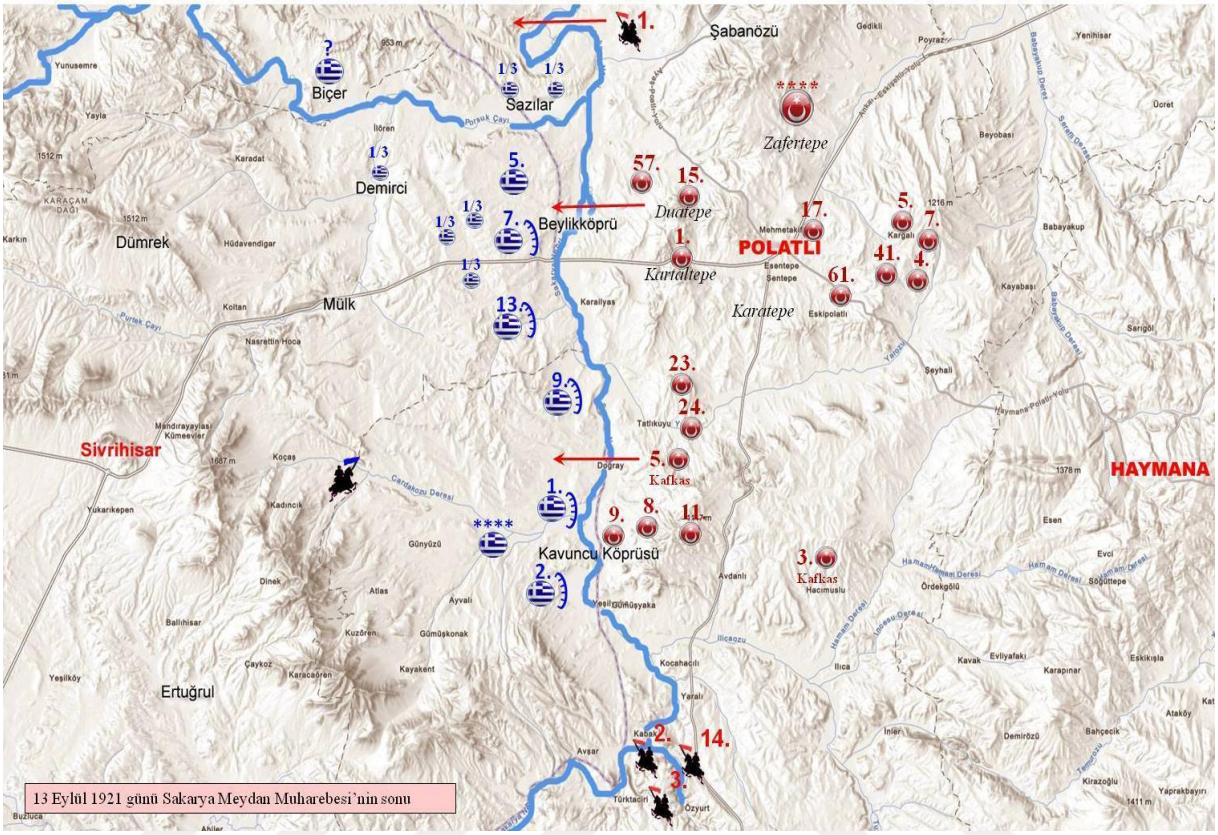

Şekil 26: 13 Eylül günü muharebenin durumu

Kaynak: https: //harpcografyasi.com/22-gun-22-gece/

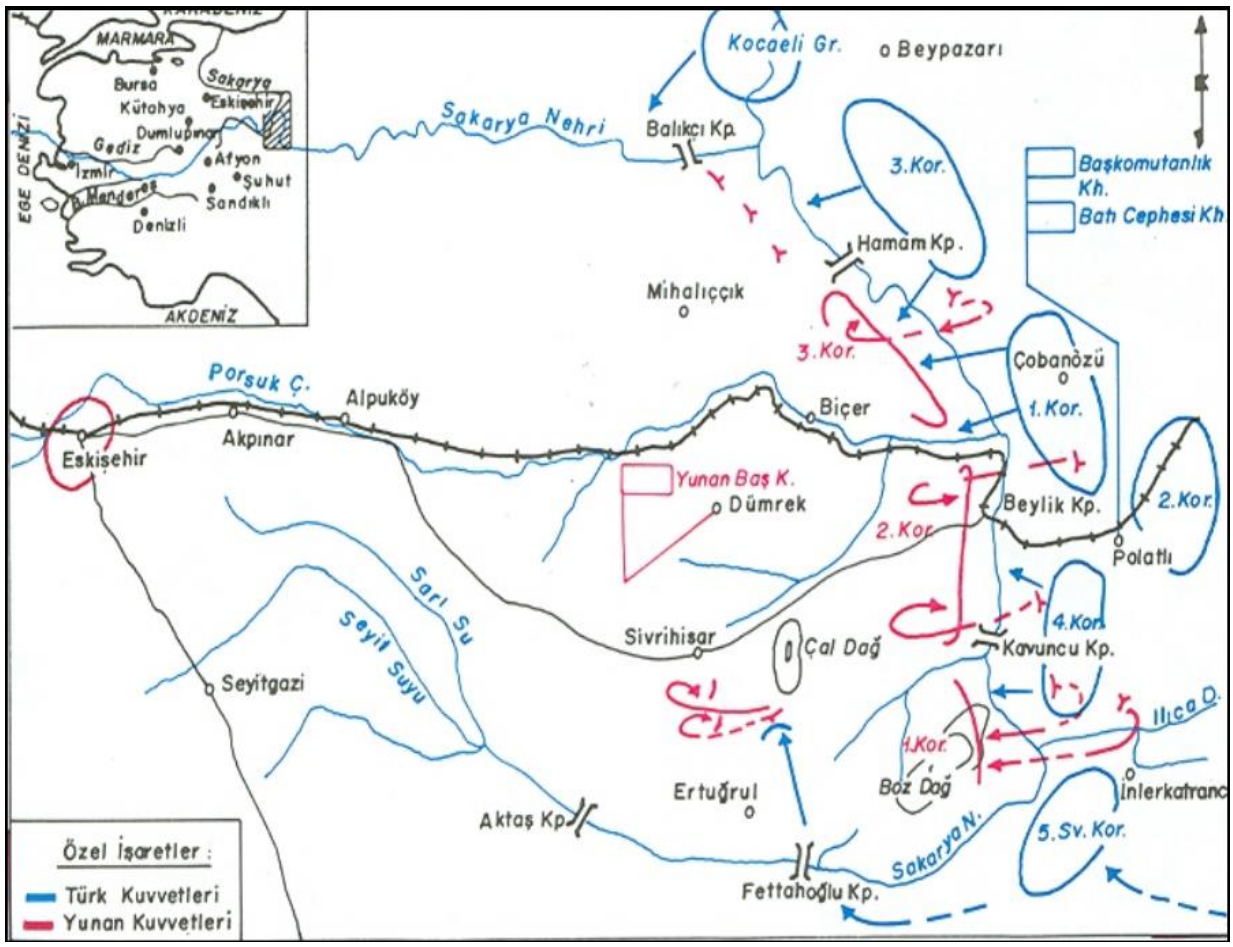

Şekil 27: 13 Eylül 1921 harekâtı

Kaynak: Gnkur. Bşk., 2017, s. 67

12-13 Eylül gecesi Yunanlar tamamen nehrin batısına geçmiştir. Nehrin batısına geçen Yunanlar 22 Eylül'e kadar Afyon- Seyitgazi- Eskişehir hattında kalmıştır (Gnkur. Bşk., 1973, s. 265).

4.2.2.5. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Beşinci Safhası (14 Eylül- 10 Ekim 1921)

14 Eylül-10 Ekim 1921 tarihlerini kapsamaktadır. Bu safhada Yunanların çekilişi ve Türklerin takip harekâtı gerçekleşmiştir. 21 gün ve gece süren çatışmalarda Türk Ordusu birliklerinin önemli bir kısmını kaybetmişti. Ayrıca mevcut birliklerindeki askerler yorgun ve cephaneleri de azalmıştı. Bazı tümenlerinin mevcutları alay seviyelerine kadar azalan Türk ordusu yeniden teşkilatlandırdı ve takip harekâtı için hazırlanıldı (Gnkur. Bşk. 2017, s. 67).

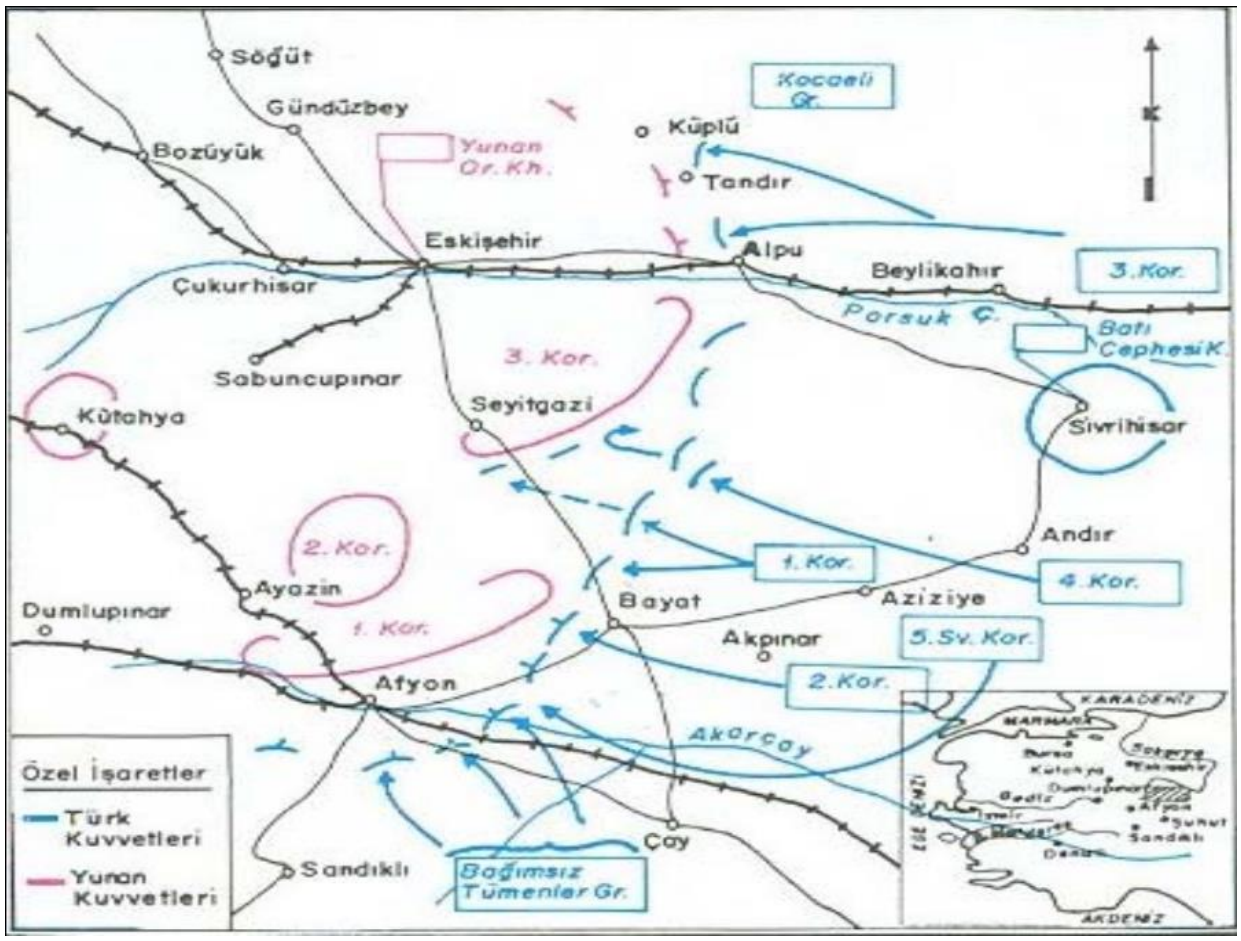

Şekil 28: 13 Eylül 1921 harekâtı

Kaynak: Gnkur. Bşk., 2017, s. 69

4.2.4. Sakarya Meydan Muharebesi Kronolojisi

23 Ağustos 1921
Mangaldağı Muharebesi ve Mangaldağı'nın Yunanlıların eline geçmesi. Bu olay üzerine Başkomutan ve Cephe Komutan tarafından birliklerin uyarılması.

23/24 Ağustos 1921
7'nci Yunan Tümeninin Beylikköprü'den Sakarya nehrini doğuya geçişi.

24 Ağustos 1921
Beylikköprü Muharebesi

25 Ağustos 1921
Türbetepe ve Gedikli Muharebeleri, Köseaptallı Muharebesi

26 Ağustos 1921
Muharebelerin Ankara'ya kadar intikal etmesi ihtimaline karşı Başkomutanlığın, Meclis ve Hükümet erkanından Ankara'da kalmalarında zaruret olmayanların Kayseri'ye nakledilmeleri ve tatbikine ayrıca emir vereceği direktifi.

27 Ağustos 1921
5'inci Grubun Uzunbey baskını.

28 Ağustos 1921
-

29 Ağustos 1921
-

30 Ağustos 1921
-

31 Ağustos 1921
Çal Dağı Muharebelerinin başlaması

1 Eylül 1921
15'inci Tümen Komutanı emrinde Çal Cephesinin teşkili; Çal dağına tekrarlanan Yunan taarruzunun kırılması. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Türk Ordusuna selam ve iyi dileklerini bildirmesi. General Leonardopulos komutasında Bağımsız Yunan Tümeninin, Tekirdağ ve Gemlik'e çıkarılması.

2 Eylül 1921
Çal Dağının Yunanlılar tarafından işgali.

3 Eylül 1921
-

4 Eylül 1921
Gemlik'e çıkarılmış olan Paleolog Tümeninin İzmit ve dolaylarını işgal için yapacağı harekâtı idare etmek üzere Yunan Kralı Konstantin'in Bursa'ya gelmesi.

5 Eylül 1921
-

6 Eylül 1921
Yunan Ordu birliklerinin mevzilerini tahkime başlaması. Sakarya batısına çekilmekte kararlı olan Yunan Ordu Komutanının, Yunan Başbakanının harekâta devam edilip edilmeyeceği hakkında direktifini beklemesi ve karargahını Kavuncu Köprüsü'ne nakletmesi Yunan Ordusunun çekilmeye hazırlık hareketlerini sezilmesi ve Türk Ordusunun karşı taarruz için keşif ve hazırlıkları.

7 Eylül 1921
Türk Ordusunun Mürettep Kolordu bölgesinden büyük ölçüde yapması düşünülen taarruz için gerekli hazırlıkların yapılması. Yunan Ordusunun kuvvetli artçılar himayesinde Sakarya ve batısına kuvvetler çekmeye başlaması. Türk Ordusunun 7/8 Eylül gecesi bütün cephede keşif ve baskın taarruzlarına başlaması.

8 Eylül 1921
Genelkurmay Başkanının Mürettep Kolordu karargahına gelmesi, Mürettep Kolordu bölgesi yakınında dört tümenin toplanması.

9 Eylül 1921
Türk Ordusunun, Mürettep Kolordu ve 2'nci Grup kesiminden Ilıca Vadisi batısından taarruza hazırlanması ve taarruzun 10 Eylül'de başlaması emrinin verilmesi. Başkomutan ve Cephe Komutanının, karargahının bir kısmı ile Mürettep Kolordu Karargahı civarına (Karapınar köyü) gelmesi. Grup komutanlarının 10 Eylül taarruzu için görüş ve tekliflerini bildirmeleri.

10 Eylül 1921
Mürettep Kolordunun Dutepe'ye taarruzu, Duatepe'nin zaptı. 4'üncü Gruba Yunan birliklerinin taarruzu ve Grup birliklerinin ikinci mevzie çekilmeleri. 2'nci Grup birliklerinin, taarruzla ilerlemelerine rağmen, Yunan karşı taarruzu ile asıl mevzie çekilmeleri. 2'nci Yunan Kolordusunun, 3 ncü Yunan Kolordusunun gerisine kaydırılması. 5'inci Grubun Mangaldağı ve Mollaresul tepelerini işgal etmesi. Yunan Ordusunun fazla ulaştırma araçları ve ağırlıklarını Sakarya batısına geçirmeye başlaması

11 Eylül 1921
Yunan Ordu Komutanının Sakarya batısına çekilme emrini vermesi. 1'inci Yunan Kolordusunun 11/12 Eylül gecesi köprübaşı mevziisini tutması. 2'nci Kolordunun 12/13 Eylül'de Sakarya batısında mevzii keşfi ile görevlendirilmesi. Mürettep Türk Tümeninin Sakarya güney kolunu kuzeye geçmesi

12 Eylül 1921
Yunan Ordusunun 12/13 Eylül gecesi Sakarya batısına çekilmesi. Mürettep Tümenin 13 Eylül'de Sivrihisar'a baskın yapmak maksadı ile Yakapınar (Ertuğrul) Köyüne varması. 6'ncı Tümenin büyük kısmı ile Sandıklı'ya girmesi.

13 Eylül 1921
7'nci Yunan Tümeninden Mürettep Kolordu kesiminde kalan son birliklerin geri atılması. Mürettep Tümenin baskınla Sivrihisar'a girmesi. Sakarya Meydan Muharebesinin Türk Ordusunun kesin zaferi ile sonuçlandığının Başkomutanlıkça Büyük Millet Meclisine bildirilmesi. Yunan Ordusunun takibi için Başkomutanlıkça ordunun yeniden teşkilatlanması için emir verilmesi. Başkomutanlık Karargahının Polatlı'ya gelmesi. Başkomutanlığın, diplomatik alanda etki yaratmak amacı ile, uygulanmayacak olan genel seferberlik emrini yayınlaması. Büyük Millet Meclisinin takdirname ile taltif hakkındaki 152 Nolu Kanunu kabulü. Bağımsız (Leonardopulos) Yunan Tümeninin Eskişehir'e getirilmesi.

Kaynak: Sarıhan, 1996, s. 687

4.3. Harp Prensipleri Bağlamında Sakarya Meydan Muharebesi

Harp prensipleri, askeri harekâtın uygulayıcısına kolaylık sağlarken harekâtı inceleyen araştırmacılar için de kılavuz olarak değerlendirilmektedir. Harp prensipleri, başarılı komutanların uygulamalarıyla zaman içerisinde oluşturularak tarihsel süreç içerisinde geliştirilmektedir. Harp prensipleri, muharebenin gerçekleştiği sahaya ve savaşan ordulara göre uygulama safhasında farklılıklar gösterebilmektedir. Bu nedenle incelenen her muharebe için harp prensipleri de çeşitlenmektedir. Sakarya Meydan Muharebesi'nin harp prensipleri bağlamında incelemesi aşağıda belirtilen başlıklarda gerçekleştirilmiştir (Yalçın, 2021, s. 482).

4.3.1. Hedef

Hedef, planlanan iş, amaç ya da varılacak yer, ulaşılacak son nokta olarak tanımlanmaktadır. Hedef prensibi taktik, operatif ve stratejik seviyelerde incelenmektedir. Taktik seviyede hedef; muharebe sahasındaki coğrafi şartlar, askerlerin eğitim seviyeleri, orduların teşkilatlanması, mevcut teknik kaynakların yeterlilikleri gözetilerek belirlenmesidir. Taktik seviyede belirlenecek hedeflerin, açık ve net olmasının yanı sıra ulaşılabilir ve muharebenin gidişatına etkili olması da beklenmektedir (Erendil 1998, s. 29). Operatif seviyedeki hedefler, stratejik hedeflere göre belirlenmektedir. Stratejik hedefe ulaşabilmek için operatif hedeflerin yardımına ihtiyaç duyulmaktadır. Taktik seviyedeki hedefler ise bu yardımın başlangıcında yer almaktadır. Stratejik seviyedeki hedeflerin harbin sonucuna etkili olması beklenmektedir (Yalçın, 2021, s. 483).

Sakarya Meydan Muharebesi öncesi Türk Ordusu savunma hatlarında hedeflenen başarıyı elde edememiştir. Buna rağmen hedefinden vazgeçmeyen Türk Ordusu, Sakarya Nehri'nin doğusunda yeni savunma hatları oluşturarak burada muharebeye devam etmiştir. Sakarya Nehri'nin doğusunda uzun bir süre stratejik savunmada kalan Türk Ordusu taarruz imkanı elde ettiğinde ise taarruza geçerek Yunan Ordusunu mağlup etmiştir. Türk Ordusunun muharebelerde elde ettiği başarı, beraberinde siyasi zaferi de getirerek bağımsızlık hedefine ulaştırmıştır. Yunan Küçük Asya Ordusu ise gerçekçi hedefler belirlememesi, teknik kaynaklarını etkili ve verimli kullanamaması ve araziye uygun harekât gerçekleştirememeleri gibi nedenlerle başarı elde edememiştir.

4.3.2. Taarruz Prensibi

Taarruz ruhunu muhafaza etmek, hedefi elde etmek için inisiyatif kullanarak taarruza başlamak şeklinde tanımlanmaktadır. Taarruz, askeri hedeflere paralel olarak sürekli bir gelişim içerisinde bulunmaktadır. Zaman, mekan ve kuvvet faktörleri açısından en doğru zamanda inisiyatif kullanarak taarruza başlayan ordu hedefine yaklaşır. Hedefe giden yolda alınan inisiyatif olarak değerlendirilen taarruz prensibi için belirlenen askeri hedefler oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Doğru zamanda ve mekanda yeterli kuvvet ile alınmayan inisiyatif ordunun avantajlı konumdan dezavantajlı konuma düşmesine neden olmaktadır. Savunma, teknik kaynakların tasarrufuna yöneliktir ve kısa bir süre için tercih edilmektedir. Çünkü savaşların sonucu genellikle taarruzla belirlenmektedir. Bununla birlikte stratejik olarak gerçekleşen çekilme faaliyeti de taarruzun bir bölümünü oluşturmaktadır. Turan taktiği, stratejik olarak çekilen bir ordunun aslında taarruza nasıl geçtiğinin bir örneği olarak değerlendirilmektedir (Yalçın, 2021, s. 483).

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde gerçekleşen Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sırasında Türk Ordusu büyük bir güç kaybetmiştir. Devamında Yunan Küçük Asya Ordusu zaman kaybetmiş ve inisiyatif alarak bir imha harekâtı peşine düşmemiştir. Bu durum Sakarya Meydan Muharebeleri öncesinde Türk Ordusuna yeniden teşkilatlanacak zamanı sağlayarak muharebe meydanındaki düşmanının karşısına daha güçlü çıkmasına neden olmuştur.

4.3.3. Ağırlık Merkezi (Sıklet) Prensibi

Hedefe ulaşabilmek için kalkılan taarruz esnasında düşman ordusunun karşısına daha kuvvetli bir ordu çıkarma gayreti olarak ifade edilmektedir. Daha kuvvetli bir ordu teşkilatlandırması için manevra ve ateş destek elemanlarını yani diğer bir deyişle ordunun teknik gücünü doğru mekan ve zamanda konumlandırmak gerekmektedir. Ağırlık merkezi, merkezde veya kanatlarda tercih edilebilir. Ağırlık merkezi belirlenerek burada kesin sonuç muharebesi için taarruz edilirken diğer bölgelerde ise aldatma taarruzları gerçekleştirilir. Ağırlık merkezi belirlenirken düşman kuvvetlerinin nasıl konumlandırdığı bilgisi de gereklidir (Erendil, 1998, s. 25).

Bunun için genellikle istihbarat kullanılmaktadır. Ağırlık merkezinin belirlenmesi ve muharebe esnasında ordunun doğru sevk ve idaresi için komutanlara önemli görevler

düşmektedir. Hedef ve harekât prensipleri gözetilerek doğru zamanda ve yerde kullanılan ağırlık merkezi prensibi, savaş sırasında oldukça önemli bir üstünlük sağlamaktadır.

Sakarya Meydan Muharebesi'nde kuvvetler arasındaki güç asimetrisi bu prensibin Yunan Ordusu tarafından kullanımına tek başına yeterli olmamıştır. Yunan Ordusunun, cephe hattının gerisinde ihtiyatta tuttuğu birliklere Türk Ordusunun düzenlediği sürekli baskın ve pusular, cephe hattının uzayarak kuvvetlerin bölünmesine ve ağırlık merkezinin etkili olamayarak dağılmasına sebep olmuştur.

4.3.4. Kuvvet Tasarrufu Prensibi

Kuvvet tasarrufu mevcut askeri kaynakların en etkili ve en verimli şekilde kullanılması olarak ifade edilmektedir. Ağırlık merkezi dışında gerçekleşen taarruz için de yeterli kuvvetlerin bulundurulması muharebede oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Ağırlık merkezi prensibinin sonucu olarak ele alınabilir (Yalçın, 2021, s. 487).

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan Ordusu ağırlık merkezi seçimini doğru yapamamıştır. Ağırlık merkezi dışında gerçekleşen taarruz hatlarında zayıf kalan Yunan Ordusu cephedeki Türk kuvvetlerinin konumunu tespit edememiştir. Ayrıca bu tespitin gerçekleşmesi için gerekli olan istihbarat verilerinin toplanması Türk Hava unsurlarının başarısıyla engellenmiştir. Yunan Hava unsurlarının cephe gerisine geçmesini engelleyecek taarruzlarda bulunan Türk Hava unsurları, komuta kademesine ulaştırdığı istihbarat verileri ile de kuvvet tasarrufunun gerçekleşmesinde etkili olamamıştır.

4.3.5. Manevra Prensibi

Muharebe esnasında kuvvetlerin en uygun bölgeye sevk edilerek düşmanı zora düşürecek şekilde yer değiştirebilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Muharebe esnasında düşman ordusuna kıyasla manevra yeteneği daha yüksek olan ordu oldukça önemli bir üstünlük kazanmaktadır. Elde edilen bu üstünlük kayıplarını en aza indirebilmek için de yardımcı olur. Sayıca üstün ve teknik olarak daha donanımlı fakat sürat ve esneklik bakımından hantal bir ordu muharebe meydanında zora düşer. Manevra gücü ve kabiliyetini etkin kullanmak; operatif seviyede görevli olan komutanın taktik alanda muharebeyi kendi lehine şekillendirmesi ve sonuçlandırmasını gerektirir (Yalçın, 2021, s. 485).

Manevra prensibi sadece askerlerin muharebe meydanındaki yer değişikliği olarak değerlendirilmemektedir. Ayrıca ikmal ve lojistik unsurlarının ulaşımı, iletişim hatlarının kontrolü ve diğer teknolojik imkanların etkili ve verimli olarak kullanabilmesini de kapsamaktadır. Yani diğer bir deyişle manevra prensibi değişen muharebe şartlarına en hızlı şekilde uyum sağlayarak gerekli inisiyatifleri almaktır.

4.3.6. Emir- Komuta Prensibi

Muharebenin ana hedefine ve alt amaçlarına yönelik olarak gerçekleşecek her adımın bir tek komutan tarafından yönetilmesi şeklinde ifade edilmektedir. Orduyu doğru şekilde sevk ve idare edebilmek için emir-komuta ilişkisi oldukça büyük önem taşımaktadır. Savaşa dahil olan bütün kuvvetlerin muharebe esnasında bir uyum içerisinde hedefe ulaşmak için faaliyetlerine devam etmesi emir-komuta birliğinin sağlanması ile mümkün olmaktadır (Yalçın, 2021, s. 486)

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde gerçekleşen muharebeler esnasında henüz düzenli bir ordu kurulamaması nedeniyle emir komuta birliği sağlanamamıştır. Kütahya- Eskişehir Muharebelerindeki yenilgiden sonra durumun önemi bir kez daha ortaya çıkmış ve Sakarya Meydan Muharebesi hazırlık aşamasında “Başkomutanlık Yasası” kabul edilmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi ve sonrasında gerçekleşen Büyük Taarruz esnasında Mustafa Kemal Paşa başkomutan olarak Türk Ordusunu hedefleri doğrultusunda sevk ve idare ederek zafere ulaşmıştır. Yunan Ordusu ise siyasi olarak farklı görüşlerde olan subaylar ve uzun zamandır silah altında bulunan askerlerin firar etmesi gibi nedenlerle emir-komuta prensibini kullanamamıştır.

4.3.7. Emniyet Prensibi

Emniyet prensibi, savaşa başlamadan önce muharebeye ait ve korunması gereken her türlü bilgi ve belgelerin korunması ile başlatılıp muharebe sırasında gerçekleşen eylemlerin güvenliğinin alınmasıyla da devam ettirilmektedir (Yalçın, 2021, s. 486).

Türk Ordusu ağırlıklarıyla birlikte Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilirken geride Süvari Gruplarını bırakarak çekilen orduyu emniyete almıştır. Sakarya Meydan Muharebesi esnasında Türk Hava Unsurları Yunan cephe hatlarından gerekli istihbaratları toplarken

Yunan Hava Unsurlarına aynı fırsatı vermemesi de emniyet prensibi çerçevesinde değerlendirilebilir.

4.3.8. Baskın Prensibi

Düşmanın hazır olmadığı anda yapılan saldırı baskın olarak değerlendirilmektedir. Baskın sırasında amaç düşman kuvvetlerini imha etmek değil mümkün olduğunca fazla zarar vermektir. Düşmana hiç beklemediği anda saldırmak için güçlü bir istihbarat ağı gerekmektedir. Çünkü baskın sırasında kullanılan birlikler genellikle sayıca daha az olarak tercih edildikleri için baskının başarısız olması durumunda imhaları gerçekleşebilir. Ayrıca baskına giden birliklerin baskına düşmemesi için de gerekli güvenlik önlemlerinin alınması gerekmektedir (Yalçın, 2021, s. 487).

Sakarya Meydan Muharebeleri esnasında Yunan Cephe gerisinde kullanılan Türk Süvarileri birlikleri baskın prensibini pek çok kez başarıyla uygulamıştır.

Yunan Ordusu ise 24 Ağustos günü gerçekleştirdiği baskınla Sakarya'nın doğusuna geçmeyi başarmıştır. Nehrin kuzeyinde bulunan Beylikköprü muharebelerinin gerçekleştiği saha sığ ve bataklıktır. Yunan Ordusu bu kısma Eskişehir'den getirdiği sallardan seyyar bir köprü yaparak nehrin doğusuna geçmiştir.

4.3.9. Sadelik Prensibi

Karmaşık ve gereksiz detaylarla oluşturulan bir harekât planı uygulayıcısı olarak muharebe meydanında hazır bulunan ve eğitim seviyeleri farklı olan askerler tarafından doğru anlaşılamayabilir. Bu nedenle plan ve emirler açık, net, anlaşılır, yorumlamaya kapalı olacak şekilde hazırlanmalıdır (Erendil, 1998, s. 29).

Mustafa Kemal Paşa'nın Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında hedefin Akdeniz olduğunu belirtmesi açık, net ve sade bir emir örneği olarak değerlendirilmektedir.

4.3.10. Teksif Prensibi

Hedefe ulaşmak için düşmana göre daha avantajlı olunan muharebe gücünün kullanılmasını öngörmektedir (Yalçın, 2021, s. 487).

4.3.11. Moral Prensibi

Moral prensibi, muharebenin asıl unsuru olan bireylerin kendini ruhen ve bedenen güçlü hissederek gönüllü olarak görevini yerine getirmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Morali bozuk bir ordunun teşkilatlanması daha çabuk bozulabilmektedir. Bu nedenle moral gücünün muharebeye etkisi özel bir konumda bulunmaktadır (Yalçın, 2021, s.488).

Fransız İhtilalinin bir sonucu olarak ortaya çıkan milliyetçilik akımı ile vatan için ölmek fikri yüceltilmektedir. Bu durum tüm vatandaşların ve kaynakların muharebe için seferber edildiği topyekûn harplerin gerçekleşmesine neden olmaktadır (Uyar, 2020 a, s. 165).

İslam dininde *"Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin; hayır onlar diridirler, ama siz farkında olmazsınız"* (Kur'an-ı Kerim, Bakara, 154) ve *"De ki: "Bizim için siz, (şehitlik veya zafer olmak üzere) ancak iki güzellikten birini bekleyebilirsiniz"* (Kur'an-ı Kerim, Tevbe, 52) gibi ayetlerle ve pek çok hadisle övülen şehitlik ve gazilik makamı milliyetçilik akımının da eklenmesiyle zirveye ulaşmıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde, sırasında ve sonrasında Türk Ordusunun ihtiyaçlarının temin edilerek savaş gücünü arttırmak amacıyla Tekalifi Milliye Emirleri yayınlanmıştır. Yayınlanan emir doğrultusunda Anadolu'da yaşayan halk, ellerinde bulunan her türlü malzeme ve nakit parayı kurulan komisyonlara teslim etmiştir. Ayrıca şartları sağlayan erkekler gönüllü olarak cepheye savaşmaya giderken kadınlar da cephe gerisindeki pek çok yerde görev almıştır. Türk Ordusunda görev alan askerler muharebe esnasında hayatlarını kaybettiklerinde şehit yaralandıklarında ise gazi olacaklarını düşünmeleri nedeniyle Yunan Ordusunda görev alan askerlere göre daha yüksek bir moralle muharebeye devam etmiştirler.

Yunan Ordusunda yer alan askerler ise Anadolu'ya düzenlenen bu askeri harekâtı gereksiz bularak desteklememekte ve Yunan halkı da ordunun sürekli artan giderlerini artık karşılamak istememektedir.

4.3.12. Hukuka Uygunluk Prensibi

Harp Prensiplerinde en önemli hususlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Çünkü, harekâtın her aşamasında hukuki sınırlar içinde kalınması gerekmektedir. Bu prensibe

uyulmaması sadece orduları değil milletleri de zor duruma düşürmektedir. Bu nedenle muharebe esnasında sadece inisiyatif kullanan komutanlar değil her seviyede görev alan askerler hukuka uygunluktan sorumluluk taşımaktadır. Muharebenin planlanması, hedeflerin belirlenmesi ve harekâtın gerçekleşmesi sırasındaki tüm faaliyetler hukuk kurallarına uygun olarak hazırlanması gerekmektedir (Yalçın, 2021, s. 488).

"Gerçek asker ve asker kıyafeti giymiş eşkıya ancak harp meydanında belli olmaktadır" (Erdoğan, 2021 b, s. 289).

Yunanların Anadolu'da uyguladıkları mezalim ayrı bir araştırma konusu olarak özellikle hukukçular tarafından çalışılmalıdır. Asıl konudan uzaklaşmak adına sadece bir örnek üzerinden bu başlık incelenmiştir.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından başlayan takip harekâtı sırasında Sivrihisar istikametinde ilerleyen Türk Ordusu, Yunanların yakıp yıktığı köylerden geçmiştir. Girilen her köyde ayrı bir insanlık dramı yaşanmaktadır. O sırada bir Yunan uçağı Sarıköy yakınlarına zorunlu iniş yapınca pilotu Miralay Kazım Bey'in yanına getiriler. Kazım Bey yanmaya devam eden köyü ve perişan halde dağlara kaçan köylüleri pilota göstermiştir. Daha sona da ceza olarak yaptıklarını görmesi için yanan her köye uğrayarak cephe karargahına yaya olarak gönderilmek üzere esir alınır (Erdoğan, 2021 b, s. 289).

4.4. Harp Yönetimi Bağlamında Teknik, Taktik ve Stratejik Açıdan Sakarya Meydan Muharebesi

Mustafa Kemal Paşa'nın Clausewitz okuduğuna dair kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamasına rağmen muharebe esnasında gerçekleştirdiği pek çok başarılı uygulama Clausewitz'e yaklaştığı söylenebilmektedir. Bu uygulamalar;

"Askeri güç kullanmanın siyaset ve diplomasi ile bütünleştirilmesi; Batı'daki yenilgiden (Kütahya-Eskişehir) sonra oldukça düzenli şekilde Sakarya'ya kadar ricat etmek; düşman kuvvetlerini Anadolu'nun içlerine çekmek, "Hattı müdafaa yok, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır", direktifi ile taarruz ve savunmayı bütünleştirmek; taktik, operatif ve stratejik düzeyleri bütünleştirmek; maddi güç ile manevi değerleri bütünleştirmek; deha ve uzun vadeli düşünce (yeni bir devlet kurmak) ile münferit ve güncel düşünceyi bütünleştirmek; liyakat ile

toplumsal iradeyi ve hissiyatı bütünleştirmek; meydan muharebelerini kazandıktan sonra kaçan düşman askerlerini ülke sınırlarının dışına kadar izlemek; savaşın siyasi amacı gerçekleşince durmasını bilmek; ve Kuva-i Milliye'ye karşı başlatılan kalkışma hareketlerini Kurtuluş Savaşı'nın bir parçası olarak değerlendirerek onların bastırılmasında düzensiz kuvvetleri kullanmak." şeklinde sıralanmaktadır (Karaosmanoğlu, 2022, s. 268).

Bu bölümde Sakarya Meydan Muharebesi teknik, taktik ve stratejik açıdan incelenecektir.

4.4.1. Teknik Açıdan Sakarya Meydan Muharebesi

Askeri terminolojide teknik; silah veya herhangi bir askeri ürünün yapımını ifade etmektedir. Teknik, çoğu zaman değişime ve gelişime uygun olmaktadır. Teknik başarıdan malzemeyi yani silahı kullanan asker sorumludur. Bir tüfeğin ateşleme mekanizmasının fitilli mi yoksa çakmaklı mı olacağı teknik bir konu olarak şekillenmektedir. Uçakların üretilmesi ve donanmanın varlığı teknik konudaki örnekleri oluşturmaktadır.

Teknik imkanların yeterli olmadığı durumlarda kullanılan doğru taktikler muharebelerin seyrini değiştirerek orduyu zafere ulaştırabilmektedir. Sakarya Meydan Muharebesi bu hususta iyi bir örnek olarak değerlendirilmektedir.

	Türk Ordusu	Yunan Ordusu
Subay (Muharip)	5.401	3.780
Erat	96.326	120.000
Tüfek	54.572	75.900
Makinalı Tüfek	826	2.768
Top	169	286
Uçak	2	18
Kamyon	?	840
Araba	1.284*	?
Hayvan	32.137*	3.800

Tablo 1: Sakarya Meydan Muharebesi'nde tarafların kuvvetleri

*At/eşek arabaları ve kağnılar dahil her türlü tekerlekli aletler

** Yalnızca süvari binekleri değil, nakil kollarında kullanılanlar da dahil

Kaynak: Gnkur. Bşk., 1973

Tablo 1'de de görüldüğü üzere Yunan Küçük Asya Ordusu, Türk Ordusuna göre teknik açıdan çok daha donanımlı olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak bu teknik donanım zafer için tek başına yeterli olmamıştır. Türk Ordusu, kullandığı taktik ve stratejiler ile kıt olan teknik kaynaklarını etkili ve verimli bir şekilde yöneterek zafere ulaşmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi bu özelliği ile askeri tarih açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

4.4.2. Taktik Açıdan Sakarya Meydan Muharebesi

Taktik, teknik malzemenin harekât tarzı şeklinde açıklanabilmektedir. Teknik değişiklikler taktikleri de doğrudan etkileyerek dönüştürebilmektedir. Uçakların üretilmesi teknikle gerçekleşirken muharebeye dahil edilmesi taktik sayesinde gerçekleşmiştir Taktikler,

muharebeye yönelik olarak oluşturulur. Bu nedenle taktik başarının sorumluluğunu muharebeyi yöneten komutan taşımaktadır. Muharebe başladıktan sonra ise taktikler önem kazanmaktadır. Teknik olarak daha donanımlı olan bir ordu doğru taktikler kullanılarak mağlup edilebilmektedir. Taktik başarılar süreklilik sağladığında stratejik başarıya dönüşerek muharebenin sonucuna etki etmektedir. Taktik başarılar stratejik başarılara göre daha kısa sürede gerçekleşmektedir. Stratejik amaca ulaşmak için belirlenen alt hedefler taktik zaferlerle elde edilmektedir. Tablo 1'de yer alan teknik donanımın muharebe esnasındaki yönetimi taktik olarak adlandırılmaktadır.

4.4.2.1. Turan/ Alageyik/ Hilal/ Kurt Kapanı Taktiği

Çeşitli kaynaklarda çeşitli şekillerde adlandırılan bu taktik en eski savaş taktiklerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Türkler, Orta Asya bozkırlarında kurtlardan öğrendiği bu taktiği pek çok savaşta kullanarak Dünya askeri tarihine kazandırmıştır. Bu taktiğin kusursuz işlemesi için muharebe meydanında anlık haberleşme, kontrol, koordinasyon ve senkronizasyon oldukça büyük önem taşımaktadır. Bahsi geçen yeterliliklerin gelişimi amacıyla Türkler, belirli aralıklarla sürek avları düzenlemiştir.

Turan taktiği, sahte ricat ve pusu olarak iki aşamada gerçekleştirilmektedir. Öncelikle ordu, savaş meydanında merkez, sağ ve sol olmak üzere üç kısımda teşkilatlandırılır. Muharebe başladığında merkezde bulunan kuvvetler öncelikle düşmana saldırır. Bir süre sonra saldıran bu kuvvetler, kaçar gibi yaparak geri çekilir ve sahte ricat başlar. Sahte ricat sırasında askerler bir yandan at üzerinde ok atarak savaşmaya devam eder. Bu sayede pusuda bekleyen askerleri de örtülmüş olurlar. Geri çekilen askerleri takip ederken bir yandan da savaşmaya devam eden düşman askerleri, ordunun sağ ve sol tarafında kurulan pusuya çekildiğini fark etmemektedir. Pusuya düşen düşman askerlerinin etrafı sarılır ve imha başlar.

Bu taktik sırasında genellikle tam bir çember oluşturulmayarak düşman askerlerine kaçıp kurtulma şansı verilmektedir. Çünkü çemberin tam kapatıldığı durumda başka çaresi olmadığını gören asker daha büyük bir motivasyonla savaşmaya devam eder. Ancak kaçış yolu olduğunu fark eden ve dahası kaçan arkadaşlarını kaçarken gören asker, savaş motivasyonunu kaybederek onlara daha kolay katılır.

Sakarya Meydan Muharebesi esnasında Türk Ordusunun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesi sahte ricat/stratejik geri çekilme olarak adlandırılmaktadır. Ancak muharebenin devamında karşı taarruzlar sebebiyle tam bir hilal kurulamamıştır. Bu nedenle Sakarya Meydan Muharebesi Turan taktiği için başarılı bir örnek oluşturamamıştır.

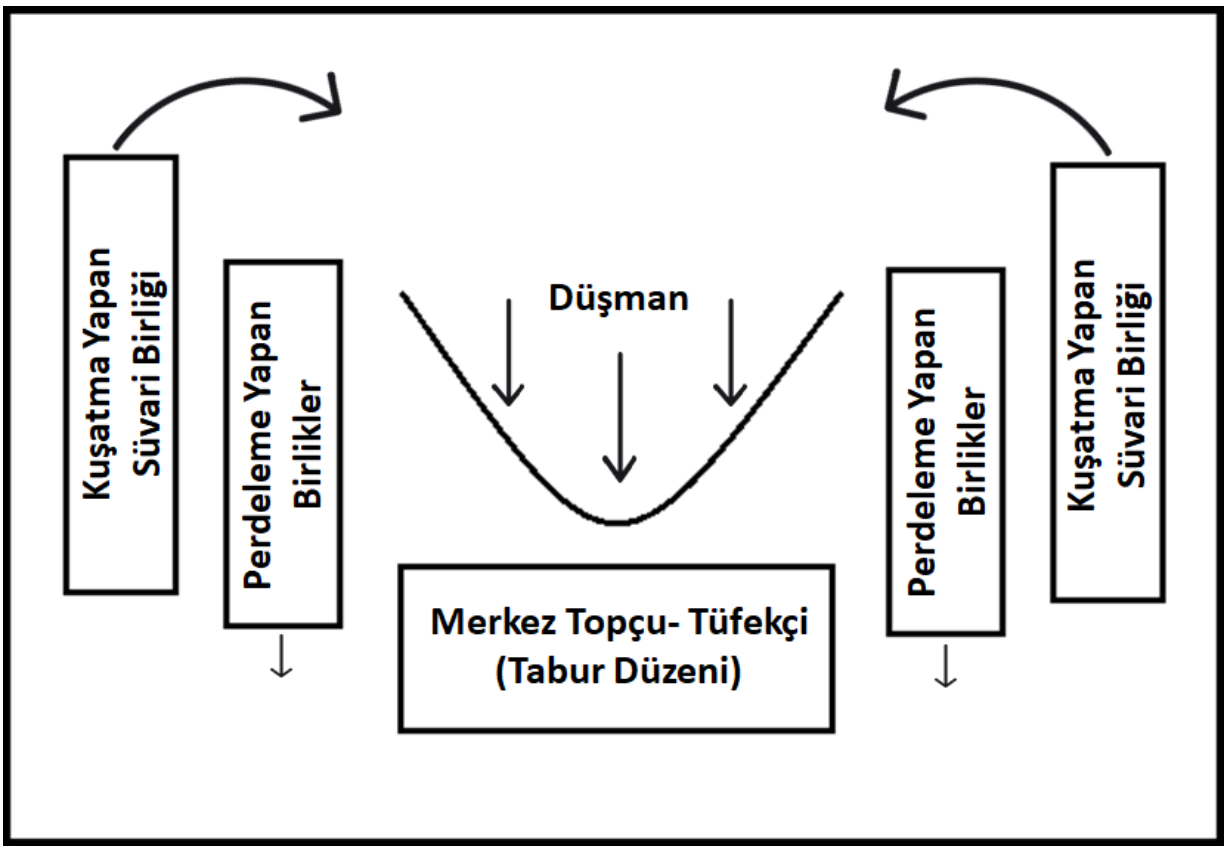

Şekil 29: Turan taktiğinin şema üzerinden gösterimi

Kaynak: Özkaya, 2019 (Çalışma kapsamında yeniden düzenlenmiştir)

4.2.2.2. Bozkurt Taktiği

Türklerin Orta Asya bozkırlarından askeri tarih sahnesine taşıdığı bir diğer taktik olarak değerlendirilmektedir. Güç dengelerinin asimetrik olduğu durumlarda kesin sonuçlu muharebelerden kaçınılarak yapılan ani baskınlar, pusular, vur-kaçlar ile düşman birliklerini maddi ve manevi olarak yıpratmak şeklinde ifade edilmektedir.

Pusu ve ani baskınlarla düşman askerleri bataklık, kayalık ve uçurum kenarı gibi uygun olmayan arazilere çekilerek burada savaşmak zorunda bırakılmaktadır. Muharebenin yerine

karar veren taraf muharebe sahasının olumsuzlarını müttefik olarak kullanma şansını elde etmektedir. Elde ettiği bu ayrıcalığı doğru taktik kullanımıyla devam ettiren taraf zafere ulaşmaktadır.

Ani baskınlar özellikle gece gerçekleştiğinde istirahat halindeki askerlerin dinlenememektedir. Bir sonraki güne uykusuz ve yorgun başlayan askerler muharebe meydanında bir düşmanla daha mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Baskınların direkt olarak ikmal ve iaşe unsurlarına düzenlendiği durumlarda ise ordu çok daha büyük bir çıkmaza girebilmektedir. Bozkurt taktiği, Sakarya Meydan Muharebesi esnasında Türk Ordusu tarafından Yunan Ordusuna karşı oldukça etkili bir şekilde kullanılmaktadır.

Tablo 1'de de görüldüğü gibi Türk Ordusu teknik açıdan Yunan Ordusuna göre daha az donanımlı sayılmaktadır. Bu nedenle cephe için bir tek asker bile oldukça önem taşımaktadır. Mustafa Kemal Paşa, buna rağmen Mürettep ve 6. Tümeni cephede değil cephe gerisinde görevlendirmektedir. Bir tümenin yaklaşık olarak 10-15 bin askerden oluşturulduğu göz önüne alındığında Mustafa Kemal Paşa'nın bu taktik için kullandığı inisiyatifin boyutu da fark edilmektedir. "Paşanın Hayalet Süvarileri" olarak tanımlanan bu iki tümen cephe gerisinde muharebenin seyri için oldukça kritik başarılar elde etmektedir.

4.4.3 Stratejik Açıdan Sakarya Meydan Muharebesi

Strateji, taktiğin bir üstü olarak orduyu sevk etmektir. Strateji, amaca ulaşmak için teknik kaynakların nasıl yönlendirileceğinin planlamasını gerçekleştirilmektedir. Stratejik başarı muharebenin kazanılması gibi daha genel başarıları ifade etmektedir. Stratejik başarıdan cephe komutanı sorumludur. Strateji muharebe esnasındaki büyük resim olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle cephedeki tüm askerlerin muharebenin stratejisini bilmesine gerek yoktur. Çünkü strateji muharebe başlayana kadar geçerli olmaktadır. Stratejik süreç muharebe başlayınca yerini taktik sürece bırakır. Strateji doğru kullanılırsa savaş başlamadan anlaşma yoluyla da zafere ulaşılabilmektedir. Bu nedenle strateji teknik ve taktikten daha üst perdesinde yer almaktadır. Muharebe esnasında istihbarat kullanımı stratejiktir bir hamle olarak değerlendirilmektedir. Doğru zamanda doğru yerde olmak strateji gerektirmektedir.

Stratejinin üç ayağını; zaman, mekan ve kuvvet oluşturmaktadır. Bu üçünün kesişim kümesi sağlandığı anda komutan inisiyatif alarak harekete geçmektedir. İnisiyatif almak, Türk Ordusundaki komutanların karakteristik özelliklerinden birisi olarak öne çıkmaktadır. Batırılan ilk uçak gemisi vakası Ben My Chree, Yüzbaşı Mustafa Ertuğrul'un aldığı inisiyatif neticesinde 1. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Stratejik inisiyatif; zaman, mekan ve kuvvet prensipleri dahilinde gerçekleştiği takdirde zafere ulaşılmaktadır.

Sakarya Meydan Muharebesi'nde ordunun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesinin nedeni bozgun olarak değerlendirilemez. Çünkü burada stratejik bir geri çekilme yani ricat bulunmaktadır. Her ne kadar Türk Ordusunun kullandığı çekme stratejisi, Yunan karşı taarruzlarıyla bozmuştur olsa da kullanılan taktik Turan taktiği olarak değerlendirilmektedir. Bu taktiği kullanma kararı ise stratejik plan dahilinde gerçekleşmektedir. Tablo 1'de yer alan teknik kaynakların tamamını cephede kullanmak yerine iki tümen askeri cephe gerisindeki baskınlar için görevlendirmek stratejiye örnek olarak değerlendirilmektedir. Bu stratejinin gerçekleşmesi için kullanılan taktik Bozkurt taktiği, Bozkurt taktiğini uygulanırken dönemin şartlarında kullanılan ulaşım aracının süvari atları olması ise teknik bir konu olarak öne çıkmaktadır.

4.5. Coğrafyanın Meydan Muharebelerindeki Rolü

Askeri harekât incelemelerinde muharebe sahasının coğrafi durumunun incelenmesi bir gerekliliktir. Çünkü *"topoğrafyasız taktik, coğrafyasız strateji ve harp olmaz"* (Yalçın, 2021, s. 475). Bu nedenle muharebenin anlaşılması için harekâtın gerçekleştiği sahadaki coğrafi faktörler de incelenmelidir.

Meydan muharebelerini İlhan (1990), "Harbin sona erdirilmesini sağlayacak kesinlikte veya askerî harekâta yön değiştirecek nitelikte sonuç içeren, mevcut kuvvetlerin tamamının veya çok önemli bir bölümünün katıldığı, genellikle bağımsız bir cephede cereyan eden muharebelerdir" şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak meydan muharebelerinde çok fazla zayiat verildiği sonucuna ulaşmak yanıltıcı olmaktadır. Çünkü tanımdan da anlaşılacağı üzere meydan muharebelerinde önemli olan çok fazla zayiat verdirmek değil savaşın sonucuna veya harekâtın yönüne etki etki edecek nitelikte bir kazanım elde etmektir. Zayiat ise en fazla siper ve mevzii çatışmalarında gerçekleşirken bu

çatışmalarla muharebe kazanılamamaktadır. Mevzii ve siper muharebelerinde ise manevra prensibi uygulanamamaktadır. Muharebelerin kazanılması için gerekli olan hareket meydan muharebelerinde mümkün olmaktadır (İlhan, 1990, s. 92).

Atatürk, "Bir milletin alın yazısını müsbet ve menfi olarak tayin eden meydan muharebeleridir. Çünkü bir harbin neticesi ancak meydan muharebelerindeki zafer veya mağlubiyetle belli olur" (İnan, 2009, s. 177) sözleri ile meydan muharebelerinin bir milletin geleceğine olan etkisinden bahsetmektedir.

Uyar (2020 a), savaşı*, "İki veya daha fazla rakip arasında çok boyutlu ve kanlı bir etkileşim"* olarak tanımlanmakta ve savaşanların, orduların, toplumların ve devletlerin yanı sıra savaşın gerçekleştiği coğrafyayı yani kara, deniz ve hava faktörlerini de savaşa dahil olan taraflar arasında göstermektedir (Uyar, 2020 a, s. 13).

Yves Lacoste, "Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar" adlı eserinde coğrafyanın sadece savaş yapmaya değil fakat öncelikle ve ilk olarak savaş yapmaya yaradığından bahsetmektedir (Lacoste, 2020, s. 8).

Clausewitz, Savaş Üzerine adlı eserinde bir komutanın sahip olması gereken en önemli niteliklerinden biri olarak "yön belirleme yetisi" vurgulamaktadır (Clausewitz, 2003).

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce taraflar, meydan muharebelerinde kesin sonuç elde ettikten sonra düşman topraklarını işgal edilebilmekteydi. Gelişen teknolojiyle birlikte Birinci Dünya Savaşı meydan muharebelerinden ziyade mevzii muharebelerine dönüşmüş ve askeri stratejide önemli bir yeri olmayan yıpratma muharebelerine başvurulmaya başlanmıştır. Ancak bu durum meydan muharebelerinin öneminin sona erdiği anlamına gelmez. Nitekim Türk İstiklal Harbi sırasında Sakarya ve Başkomutanlık Meydan Muharebeleri olmak üzere iki önemli meydan muharebesi gerçekleşmiştir. Bu muharebelerden ilk olarak gerçekleşen Sakarya Meydan Muharebesi sonucu itibariyle sadece askeri harekâtın yönünü değiştirmekle kalmamıştır. Aynı zamanda İkinci Viyana Kuşatmasından beri devam eden 238 senelik savunmanın taarruza dönüşmesinde bir dönüm noktası olarak öne çıkmaktadır (Erickson, 2020, s. 191-192). Türk İstiklal Harbi boyunca uygulanan askeri harekât, Sakarya Meydan Muharebesi sonuna kadar daha ziyade stratejik savunmaya dayandırılmaktadır. Ancak Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında Türk Ordusu stratejik taarruza geçebilme gücünü elde etmiştir. Meydan muharebesi tanımında yer alan harekâtın yön değiştirme şartı dahil tüm

şartları sağlayan Sakarya Meydan Muharebesi, Dünya Askeri tarihi açısından da önemli ve başarılı bir örnek olarak yer almaktadır. Nitekim Dünya Askeri tarihinin son büyük meydan muharebeleri de Türk İstiklal Harbi sırasında Mustafa Kemal Paşa, komutasında gerçekleşen Sakarya ve Başkomutanlık Meydan Muharebeleri olarak yer almaktadır (İlhan, 1990, s. 93, 94).

4.6. Coğrafyanın Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü

Askeri harekât incelemelerinde muharebe sahasının incelenmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Muharebe sahalarının incelenmesi aşamasında coğrafi faktörler devreye girmektedir. Coğrafi faktörler, bir bölgenin iklimi, topografyası, su kaynakları, bitki örtüsü, arazi yapısı gibi unsurları içermektedir. Birbirlerinden bağımsız olmayan bu unsurlar bir araya gelerek o bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerini etkilemekte hatta bölgenin potansiyelini ve kalkınma olanaklarını da belirleyebilmektedir.

Yunanlar karaya ayak bastıkları ilk nokta olan İzmir'den Anadolu'nun içlerine doğru savaşarak ilerlemiş ve Ankara önlerine kadar ulaşmıştır. Yunan Küçük Asya Ordusu ile Türk Ordusu bu ilerleyiş esnasında farklı sahalarda muharebeye tutuşmuştur. Bu ilerleyişi ve beraberindeki muharebeleri bir Yunan subayı, *"Türk Milletinin Büyük Önderi Mustafa Kemal Paşa iki yıldan beri Yunanlıları zor görmeden ilerlemeğe ve kolaylıkla kazanabilen sayısız zaferler elde etmeğe alıştırmıştı. Bu suretle 1920 yılından beri Yunan askeri o geniş Anadolu içinde şehirden şehre, bölgeden bölgeye daima zaferle ilerlemişti. Fakat bunlar üzücü ve yıpratıcı zaferlerdi. Her yeni zafer, muzaffer fakat ızdırap çeken orduya gücünü aşan yeni görevler yüklüyordu. Cepheden başka ele geçirilen her şehir için ordu birliklerinden bir kuvvet ayrıldığı için, Yunan kuvvetleri parçalanıyor, ön hatlardaki Yunan Ordusu zayıflıyordu. Türkler, Yunan ordusunu ucu bucağı olmayan Anadolu'nun tuzlu ve batak çöllerine kadar çekmişler, bizim oralarda barınamadığımız bir hengamede, iç tarafta bütün milletin yardımıyla istedikleri gibi hazırlanmışlar, askerlerimizin morallerinin bozulduğu ve cephemizin zayıfladığı bir zamanda olanca kuvvetleriyle üzerimize taarruz etmişlerdi."* şeklinde değerlendirmektedir (Müderrisoğlu, 1990, s.412).

Yunan subayının bu değerlendirmesinden yola çıkılarak farklı sahalarda gerçekleşen muharebelerin askerler üzerindeki tesirinin de farklı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Nitekim

Anadolu’nun kıyı kesimleri ile iç kesimlerin aynı özellikleri barındırmadığı gibi muharebeler de farklı sahalarda gerçekleşmiştir. Bu bölüme kadar Sakarya Meydan Muharebesi çeşitli yönleri ile farklı kriterler etrafında değerlendirilmiştir. Bu bölümde ise Sakarya Meydan Muharebe sahasının coğrafi faktörleri ele alınarak bu faktörlerin muharebedeki rolü incelenecektir.

4.6.1. Fiziki Unsurların Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü

Fiziki unsurlar, doğal çevrede bulunan unsurları ifade etmektedir. Buna göre fiziki unsurlar yeryüzünü oluşturan anakaya, yer şekilleri, iklim, hidrografik unsurları, bitki örtüsünü, toprak türleri gibi faktörlerin bileşenlerinden oluşmaktadır. Coğrafi unsurların incelenmesinde fiziki faktörler geniş bir inceleme alanı kaplamaktadır.

Muharebenin gerçekleştiği Anadolu coğrafyasında yeryüzü şekilleri çeşitlilik göstermektedir. Aşağıdaki Fiziki Harita, Türkiye’nin fiziki özelliklerini göstermektedir.

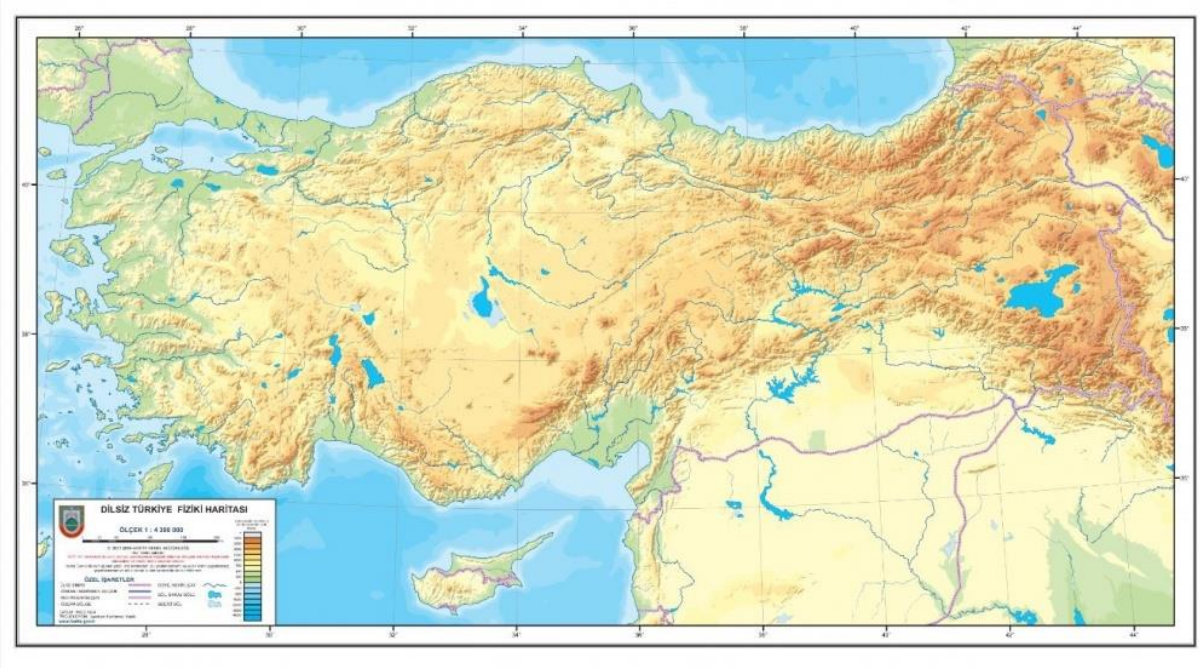

Şekil 30: Dilsiz Türkiye fiziki haritası

Kaynak: HGM

Türkiye fiziki haritası incelendiğinde Anadolu coğrafyası hakkında; dağ silsileleri kuzey ve güneyinde denize paralel olarak uzanmakla birlikte batısında ise kıyı şeridine diktir. Buna

bağlı olarak yükselti batıdan doğuya doğru artmaktadır. Anadolu'nun batı ve kuzeybatısında ovalar ve platolar daha geniş yer kaplamaktadır. Anadolu'nun doğusu ile kuzey ve güney kıyılarında dağlık yüksek zirveler, derin vadiler bulunmaktadır. Güneydoğu ile orta kısımlarında ise yüksek plato sahaları geniş yer kaplamaktadır.

4.6.1.1. Yeryüzü Şekillerinin Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü

Muharebe 1000 metre yüksekliğe ulaşan Anadolu yarımadasının merkezinde gerçekleşmiştir. Orta Anadolu Bölgesi, etrafını kuşatan dağlar nedeniyle bir kaleye benzemektedir. Sakarya Nehri'nin doğusundan itibaren Göksu (Ilıca)'nun kuzeyinde yer alan Tarlabayırı-Toydemir sırtlarına kadar olan hat bölgeye hakim noktaları oluşturmaktadır. Tamburoğlu'nun kuzeyinden doğuya doğru uzanan Kavak-Evliyafakılı- Karapınar Köyleri ve Türbetepe hattının savunulması daha mümkündür. Bazı noktalarda görüş kısıtlansa da akarsuların kuzey-güney doğrultusundaki akışı ile şekillenen bu araziye hakim olmak görüş ve ateş üstünlüğü kazandırmaktadır (Baykoç, 1944, s. 12).

Sakarya Meydan Muharebe sahasındaki fiziki unsurlar incelendiğinde bölgedeki çeşitli yükseltiler, düzlük sahalar ve akarsu vadileri göze çarpmaktadır. Bu saha, Kuzey Anadolu kenar dağlarıyla kuzeyden, orta Anadolu batı eşiğiyle batıdan, Batı ve Orta Toroslar ile güneyden ve Kızılırmak nehri ile doğudan çevrilmiştir. Ayrıca bölgede, ovalar ve yüksek düzlüklerden oluşan platolar bulunmaktadır. Muharebe sahası çevresine göre daha alçak ve düz bir yapıdadır. Seyitgazi, Emirdağ, Çubuk, Ankara, Haymana ve Cihanbeyli gibi düzlükler muharebe sahasında yer almaktadır. Bölgedeki yükseltiler ise tek dağlar ve sıra dağlar olarak ikiye ayrılabilir. Tek dağ olarak Eskişehir'in kuzeybatısından başlayarak doğuya doğru uzanan Kocagünay Dağı ve Beylikahır'ın kuzeyinde yer alan Sündiken Dağı sayılabilir. Bu dağlar, doğu-batı yönünde düzenlenecek bir askeri harekâta engel oluşturmamaktadır. Ancak kuzey-güney yönlü olarak düzenlenecek harekâtlar için Sakarya ve Porsuk çaylarıyla birlikte engel oluşturabilir. Porsuk'un güneyinden itibaren Sivrihisar'a kadar olan bölgede önemli bir dağ silsilesi bulunmazken Yukarı Sakarya'ya doğru uzanan bölgede ise Karaçam Dağı, Çaldağı ve Arayit Dağlarının oluşturduğu dağ silsilesi bulunmaktadır. Bu dağ şeridi doğu-batı doğrultusunda düzenlenen harekâtlarda batıya karşı doğal bir savunma hattı olarak kullanılabilir. Öte yandan Sakarya Nehri, Çıldırım ve Gökpınar dereleri, Ilıcaözü, Ankara,

Porsuk ve Kirmir çayları bölgede bulunan akarsuları oluşturmaktadır (Gnkur. Bşk., 1995, s. 34-36).

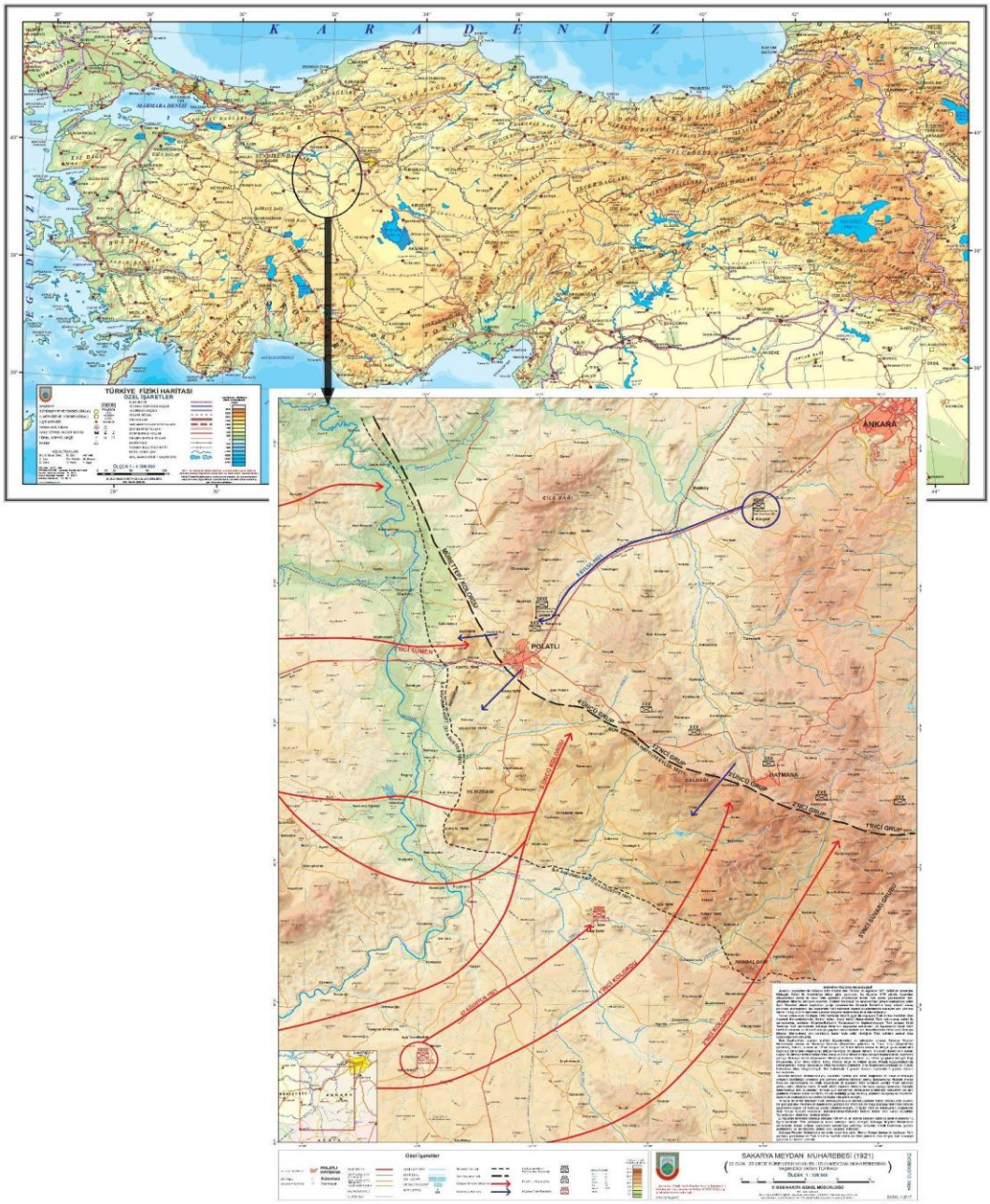

Şekil 31: Türkiye fiziki haritası üzerinde Sakarya Meydan Muharebe sahasının gösterimi

Kaynak: HGM. Erişim adresi: https: //www.harita.gov.tr/urun/turkiye-fiziki-haritasi/193 yararlanılarak hazırlanmıştır.

Muharebe sahasında çevresine göre yüksekte kalan pek çok tepelik bulunmaktadır. Aşağıdaki şekil Türk Ordusunun savunma hattını ve bu hat üzerindeki tepeleri göstermektedir.

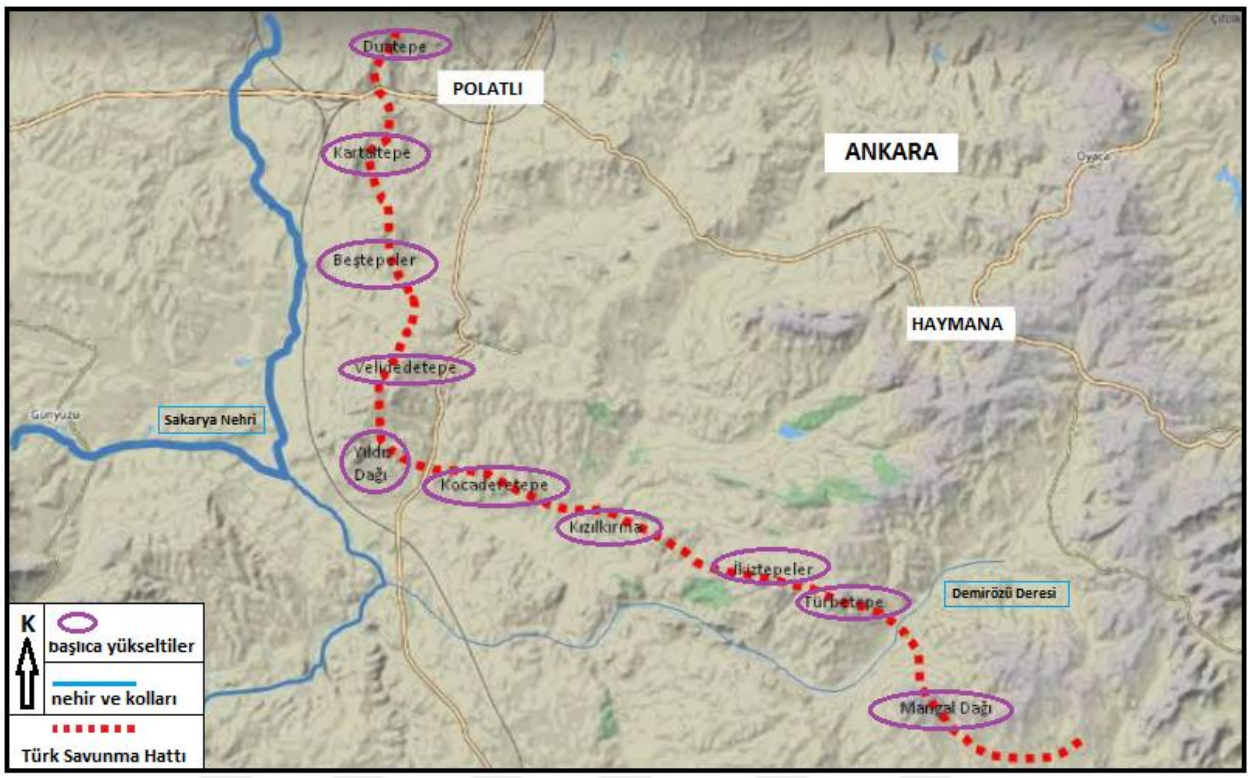

Şekil 32: Türk savunma hattı üzerinde bulunan başlıca yükseltiler

Kaynak: Erdoğan, 2021 a, s. 34 (Çalışma kapsamında yeniden düzenlenmiştir)

Şekil incelendiğinde, Türk savunma hattının üzerinde pek çok yükseltinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Muharebe sahasında bulunan yükseltiler, konuşlanan tarafa geniş bir görüş ve ateş avantajı sağlamaktadır. Nitekim bu avantajı elde etmek amacıyla direnek noktası oluşturabilecek nitelikteki pek çok yükselti savunma hattına dahil edilerek buralarda hakim kalmak için mücadele edilmiştir.

Muharebe sahası üzerinde bulunan yükseltilerden Mangaldağı ve Duatepe savunma hattının iki ucunda bulunmaktadır. Bu yükseltiler kalelerin üzerinde bulunan burçlar gibi olası bir Yunan kuşatmasını engellemek amacıyla savunma hattının iki tarafına direnek olarak seçilmiş ve ordunun geri kalanı da buna göre konuşlandırılmıştır. Mangaldağı, muharebe esnasında Yunanlar tarafından ele geçirilince Türk savunma hattının kuşatılması tehlikesi ortaya çıkmıştır. Bu tehlikenin farkına varan Türk ordusu Türbetepe savunmasında üstün gayret göstermiştir. Çünkü Mangaldağı'nın ardından Türbetepe'de düşerse Yunan Ordusu Demirözü Vadisine de ulaşacaktır. Demirözü Vadisi boyunca Haymana'ya kadar olan güzergah üzerinde

herhangi bir fiziki engel bulunmamaktadır. Vadinin düzlük bir saha olması savunmayı zorlaştırırken işgali kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle Ankara'nın işgali kolaylaşacaktır.

4.6.1.2. Hidrografya Özelliklerinin Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü

Türkiye'de bulunan akarsu ve göller 25 havzada toplanmıştır. Bu havzalar içerisinde konumlanan akarsuların çoğu hem kaynak hem de dökülme noktası itibariyle ülke sınırları içerisindedir. Ancak sadece kaynak noktası ya da dökülme noktası olarak Türkiye sınırları içerisinde bulunan akarsular da mevcuttur. Aşağıda bulunan şekil incelendiğinde bu akarsular hakkında daha detaylı bilgiye ulaşılabilmektedir. (TOB, 2021)

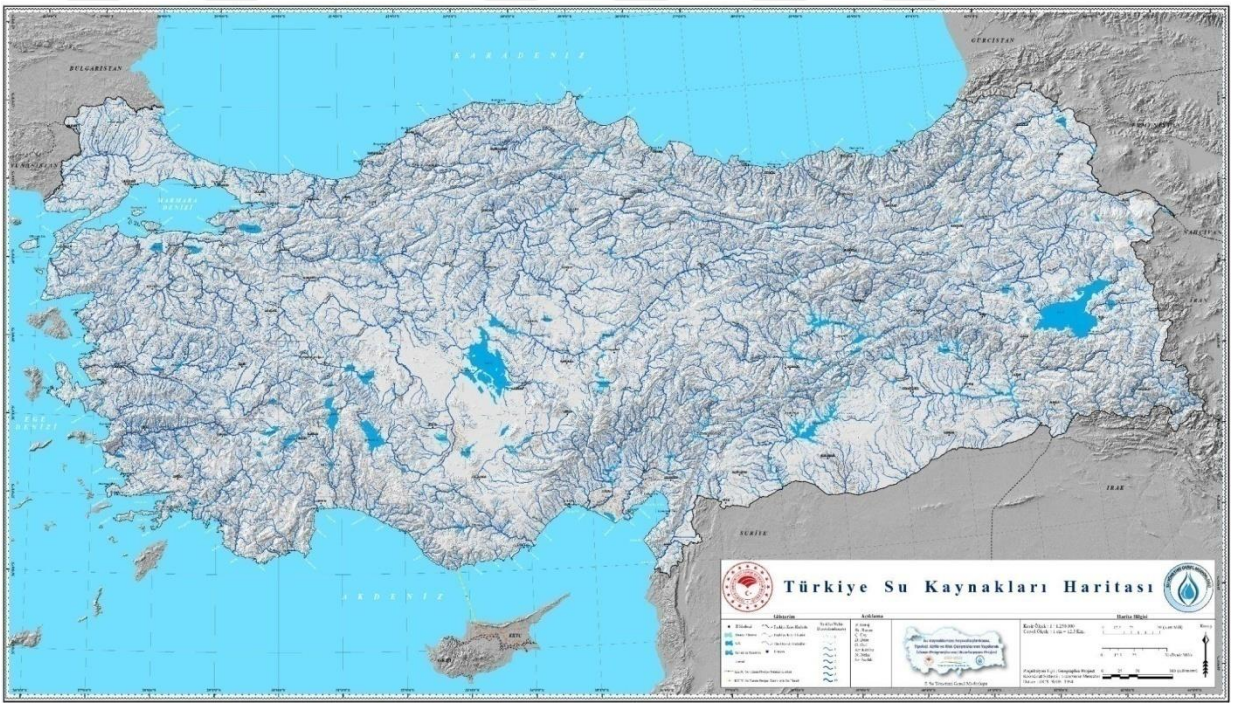

Şekil 33: Türkiye su kaynakları haritası

Kaynak: http www.tarimorman.gov.trSYGMHaber753Turkiye-Su-Kaynaklari-Haritasi-Yayinda

Muharebe sahasındaki yeraltı ve yüzey sularının varlığı hidrografik unsurlar içerisinde değerlendirilmektedir. Muharebe sahası üzerinde kollarıyla birlikte bulunan Sakarya Nehri Sakarya Havzasını oluşturmaktadır. Aşağıdaki şekil Sakarya Nehri'nin kaynağından itibaren denize döküldüğü noktaya kadar oluşturduğu havza üzerindeki önemli su toplama alanlarını göstermektedir.

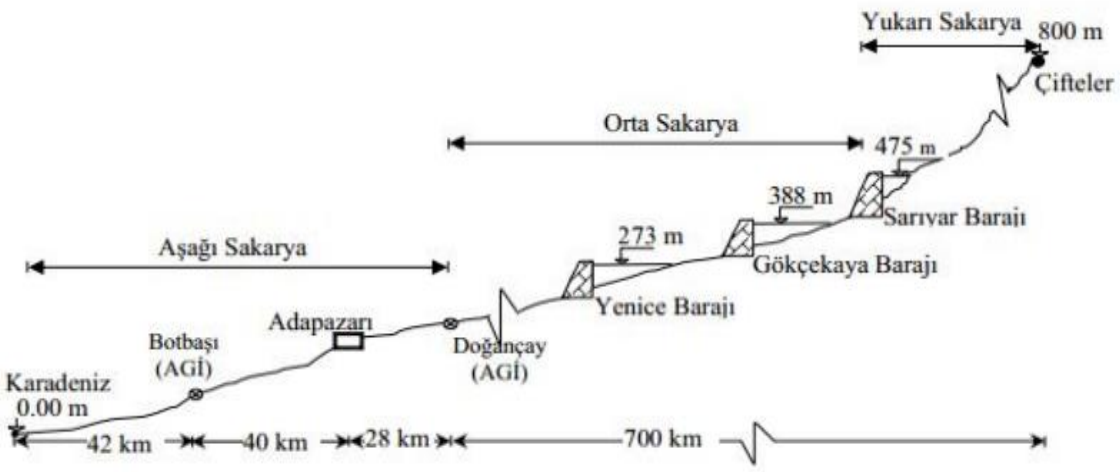

Şekil 34: Sakarya Nehri ve bölümleri

Kaynak: Doğan vd., 2013. s. 364

Sakarya Nehri, Eskişehir'in güneydoğusunda bulunan Çifteler'den kaynak almaktadır. Daha sonra Pamukova'nın güneyinden Sakarya ilinde bulunan dar ve dik yamaçlı Geyve Boğazı'na oradan da daha önce birkaç kez yatak değiştirdiği Adapazarı Ovası'na ulaşmaktadır. Sakarya Nehri, bu bölgenin kuzeyinden Mudurnu Çayı'nı ve Çark Suyu'nu kaparak Karasu'dan Karadeniz'e dökülmektedir (Doğan vd., 2013. s. 364).

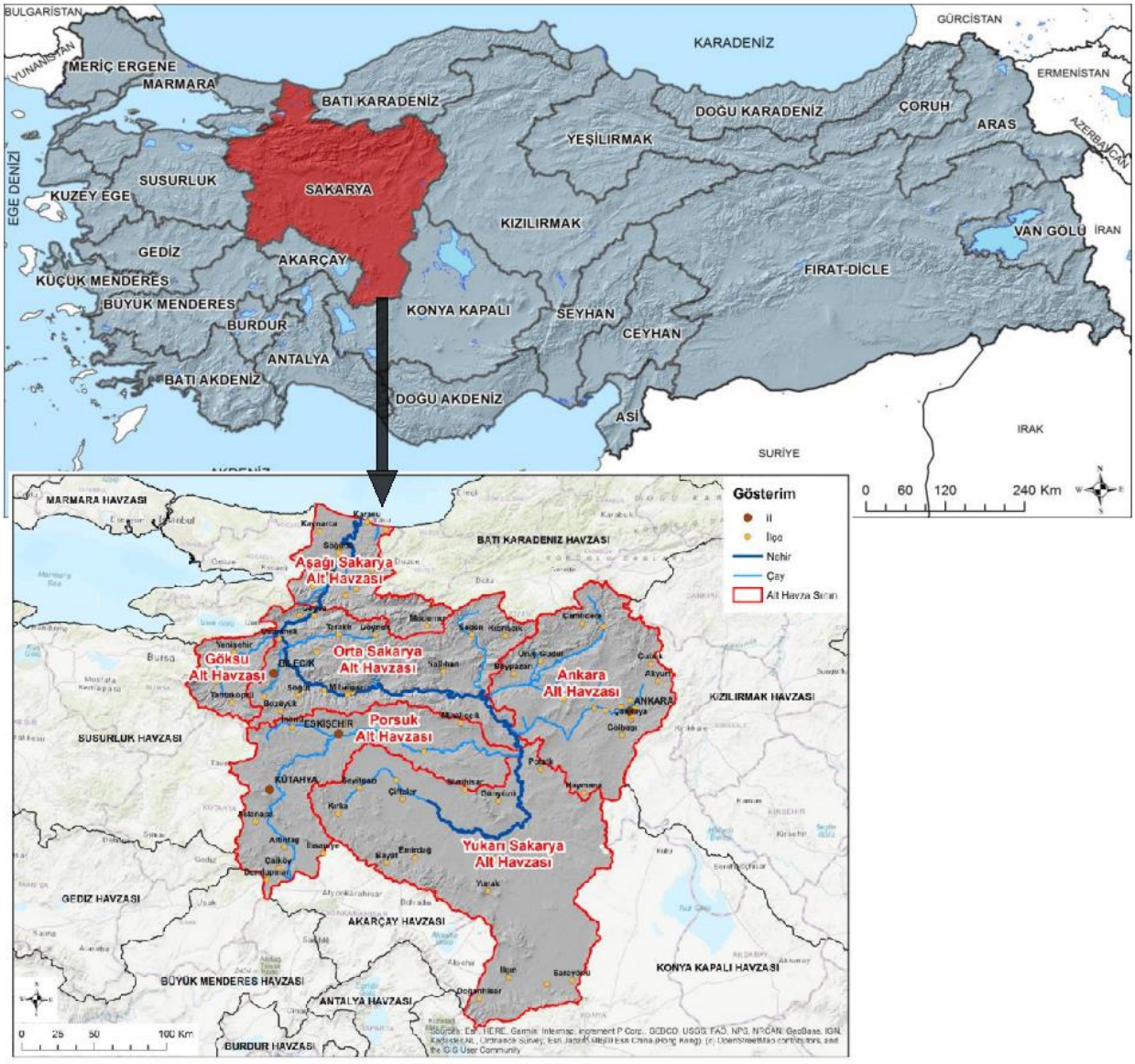

Şekil 35: Sakarya Havzası'nın Türkiye'deki konumu ve alt havzaları

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021, s. 3, 16

Sakarya Nehri, Türkiye'nin en uzun üçüncü, Kuzeybatı Anadolu'nun ise en uzun akarsuyudur. Sakarya Havzası ise Türkiye'nin yaklaşık %7'sini yani 56.000 km2'lik bir alanı kaplamaktadır. Porsuk ve Ankara Çayı gibi büyük yan kolları bulunan Sakarya Nehri; Seydi Suyu, Çark Suyu, Karasu, Girmir Çayı, Göynük Çayı, Mudurnu Çayı ve Göksu (Ilıca) Deresi gibi çay ve derelerin birleştiği ana akarsudur (Doğan vd., 2013. s. 365).

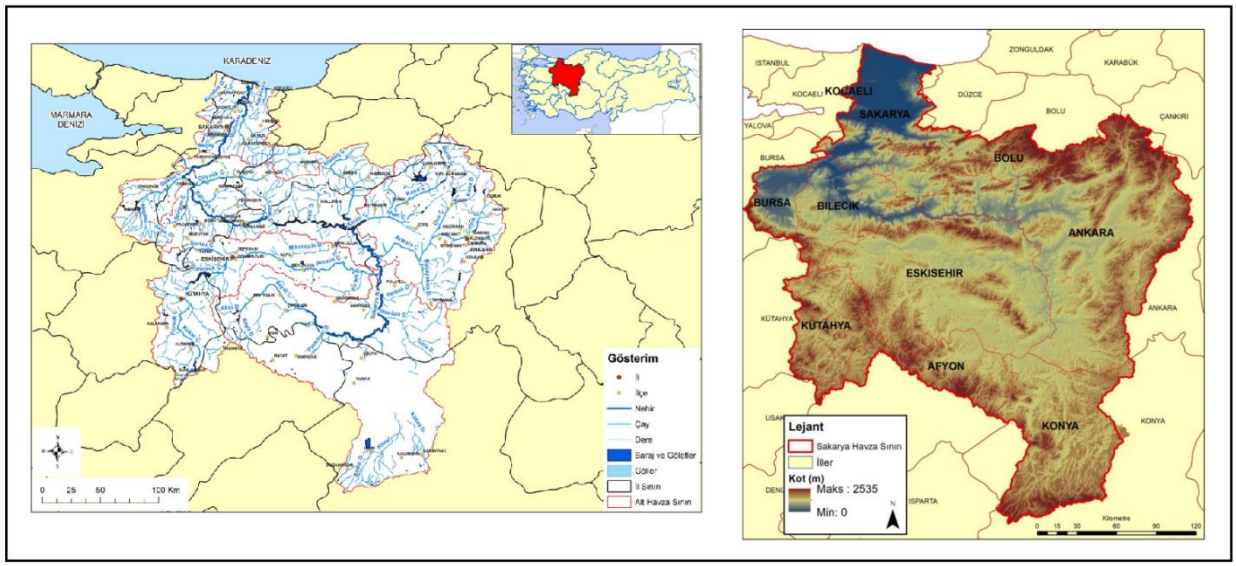

Şekil 36: Sakarya Nehri üzerinde bulunan göller, akarsular ve kotları

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021

Sakarya Nehri'nin akış rejimi düzensiz olmakla birlikte su debisi yağışların arttığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında en yüksek, yağışların azaldığı Temmuz, Ağustos ve Eylül gibi yaz aylarında ise en düşük su seviyesine ulaşmaktadır (Doğan vd., 2013. s. 365).

Tzu (2020), ırmakta askerin savaş düzeni olarak *"Irmağı geçince sudan uzakta durmak gerekir; düşman ırmağı geçmek için geliyorsa onu suyun içinde değil, ırmağın yarısını geçerken karşılayarak saldırmak avantajlıdır; savaşa tutuşmak istiyorsan düşmanı ırmak kıyısında karşılama"* (Tzu, 2020, s. 25) şeklinde bir öneride bulunmaktadır. Bu tavsiye Türk ordusunun savunma düzenine yönelik olarak değerlendirilebilir. Nitekim Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin ardından Türk ordusu, Yunan ordusu ile Sakarya Nehri'nin batısında yani "ırmak kenarında" savaşmayı tercih etmemiştir. Türk ordusu nehri geçerek "sudan uzaklaşmış" ve bölgede bulunan hakim yükseltilere konuşlanmıştır.

Muharebe sahası içerisinde bulunan Sakarya Nehri Türk Ordusunun stratejik çekilişi neticesinde Yunan Küçük Asya Ordusu ile arasında bir sınır oluşturmaktadır. Sakarya Nehri'nin Ankara Suyu ile Ilıcaözü deresi arasındaki bölümü, batıya karşı güçlü ve savunması kolay bir bölgedir. Ancak buraya sadece Beylikköprü ve Kavuncu Köprüsü üzerinden geçiş sağlanabilmektedir. Nitekim Tekeköy, Beylikköprü, Kavuncu ve Beşköprü çevresi de köprü kurulumuna uygundur. Bu bölgelerde nehir 15-20 metre genişlikte ve kenarları dik olmakla

birlikte akıntı hızı da yüksektir. Nehir yatağının büyük bir kısmı sazlık ve bataklık alanlardan oluşmaktadır. Nehrin doğusu, batısına göre daha yüksek olmakla birlikte her iki kıyıyı da tepeler mevcuttur (Baykoç, 1944, s. 12).

Machiavelli (2018)'nin, *"Her zaman durgun su ile akan su arasında, bakan kişiye bir çizgi gibi görünen yerde nehir en az derinliğe ulaşır ve buradan yaya olarak başka yerdekinden daha kolay geçilebilir, çünkü nehir bu noktada daha çok birikinti yapar ve daha derinlerden taşınan bu tür maddeler tarafından daha çok engellenir. Bu birçok kez denenmiştir, bu yüzden de doğrudur"* (Machiavelli, 2018, s. 168). şeklindeki önerisi ise nehri geçmek isteyen Yunan Ordusuna yönelik olarak değerlendirilebilmektedir. Nitekim nehri geçen Türk ordusu, Yunanların geçişini zorlaştırmak amacıyla köprüleri yıkmış, hakim yükseltilere konuşlanmış ve nehir yatağı boyunca süvari birlikleri görevlendirilmiştir. Ancak alınan tüm önlemlere rağmen Yunanlar, Beylikköprü Muharebesinden önceki gece Beylikköprü bölgesine kurduğu seyyar köprü ile gece karanlığında karşı kıyıya geçerek baskın yapmıştır. Gerçekleşen baskına hazırlıksız yakalanan Türk ordusu bulunduğu mevziileri terk ederek çekilmek zorunda kalmıştır.

Yunanların, sığ ve bataklık olmasına rağmen Beylikköprü bölgesinden nehrin doğusuna geçişi Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'yı şaşırtmıştır. İsmet Paşa, Yunanların Eskişehir'den getirdikleri sandal ve teknelerle sazlıkların arasına kurduğu seyyar köprüden bahsederek bölgedeki Türk süvarilerinin devriyesine rağmen geçişin nasıl mümkün olduğunu açıklamıştır (Erdoğan, 2021 b, s. 144, 145).

Bu olaydan yola çıkılarak Türk komuta kademesinin muharebe sahasını tanıdığı ve sahadaki coğrafi unsurları müttefik olarak kullanmaya çalıştığı sonucuna ulaşılabilir. Diğer taraftan Yunan komuta kademesi de sahayı tanımaya çalışarak nehrin uygun bölgesini tespit etmiş ve buraya seyyar bir köprü kurmayı başarmıştır. Yunanlar, ayrıca gece karanlığını ve sazlıkları da müttefik olarak kullanmış ve bölgedeki Türk Süvarilerine fark ettirmeden geçişini güvenle tamamlayabilmiştir.

4.6.1.3. İklim Özelliklerinin Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü

Anadolu yarımadası, 36-42° kuzey paralelleri arasında ve orta kuşak iklim bölgesinde bulunmaktadır. Bu duruma göre kışların ılık ve yağışlı, yazların ise sıcak ve kurak geçmesi beklenmektedir. Ancak Anadolu'nun denizel etkiye açık bir yarımada olması, yeryüzü

şekillerinin çeşitliliği, büyük hava kütlelerine komşu olması ve mevsimsel rüzgarların etkisi gibi çevresel koşullar nedeniyle iklim koşulları kısa mesafede değişebilmektedir (Erinç, 1984). Buna göre Anadolu'nun; Akdeniz ve batı kıyılarında Akdeniz iklim özellikleri gözlemlenmektedir. Orta ve güneydoğusuna, denizel etki yeryüzü şekilleri nedeniyle ulaşamadığı için buralar kuraklaşarak step iklim özellikleri hakim olmaktadır. Doğusunda yükselti ve karasallık artmakta bunlara bağlı olarak şiddetli karasal iklim özellikleri görülmektedir. Anadolu'nun kuzey kıyıları ise diğer bölgelere göre daha yüksek enlemlere ve Karadeniz kıyılarına denk geldiği için ılıman okyanusal iklim özellikleri gözlemlenmektedir (Özey, 2010, s. 10, 11).

Aşağıda yer alan şekil Köppen- Geiger iklim sınıflandırmasına göre Türkiye'nin ana ve alt iklim tiplerini göstermektedir. Buna göre Türkiye, üç ana iklim tipine ayrılmaktadır. Ana iklimleri belirten sembollerden "B" kurak, "C" sıcak ılıman, "D" soğuk karlı iklimlerini ifade etmektedir (MGM, 2016).

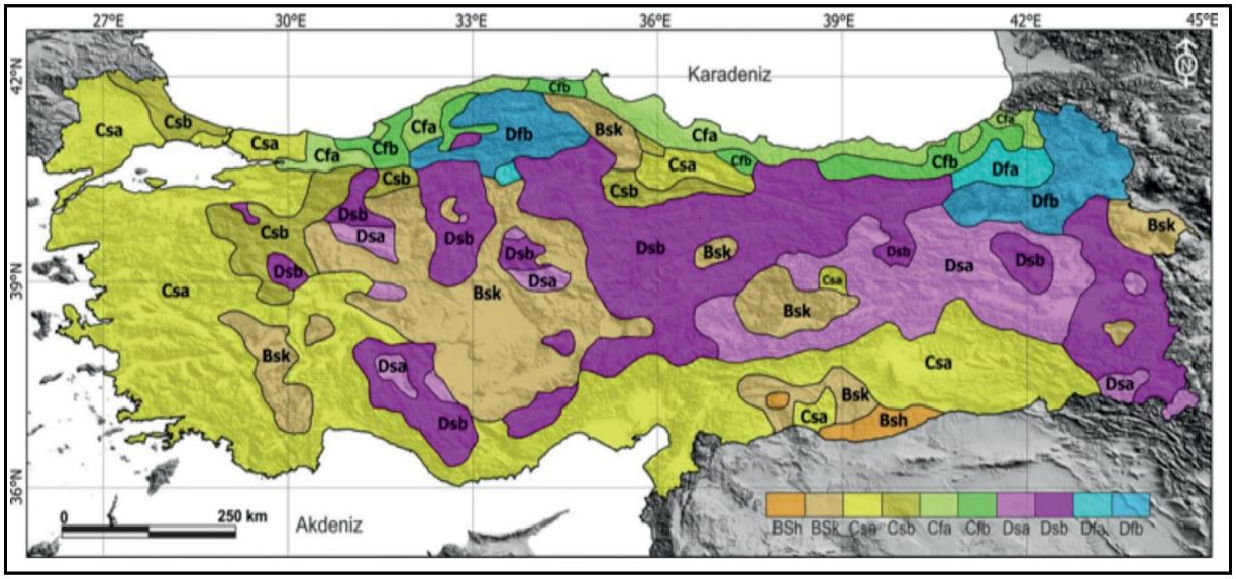

Şekil 37: Köppen- Geiger ana ve alt iklim tipleri (Türkiye)

Kaynak: Öztürk vd. 2017, s. 22, 23

Muharebenin Sakarya Nehri'nin doğusunda gerçekleştiği bilgisinden yola çıkarak muharebe sahası için; BSk (yarı kurak soğuk step iklimi), Dsa (kışı şiddetli, yazı kurak ve sıcak) ve Dsb (kışı şiddetli, yazı kurak ve serin) iklim tiplerinin hakim olduğu söylenebilmektedir.

İklim sınıflandırmaları yağış, nem ve kuraklık gibi iklim özelliklerin anlamlı bir şekilde tasniflenmesi ile gerçekleşmektedir (Erlat, 2014).

Yağış Etkinlik İndisi (YEİ) iklim sınıflandırma çalışmalarda kullanılan önemli bir ölçüttür. YEİ değerinin yüksek olması yağışlı bir iklimi, düşük olması ise kurak bir iklimi ifade etmektedir.

Aşağıdaki şekil Türkiye YEİ değerini belirtmektedir. Erinç, Türkeş, Bölük ve MGM'nin büyük oranda benzerlik taşıyan YEİ değerlerine göre muharebe sahası yarı kurak iklim özelliklerine sahiptir.

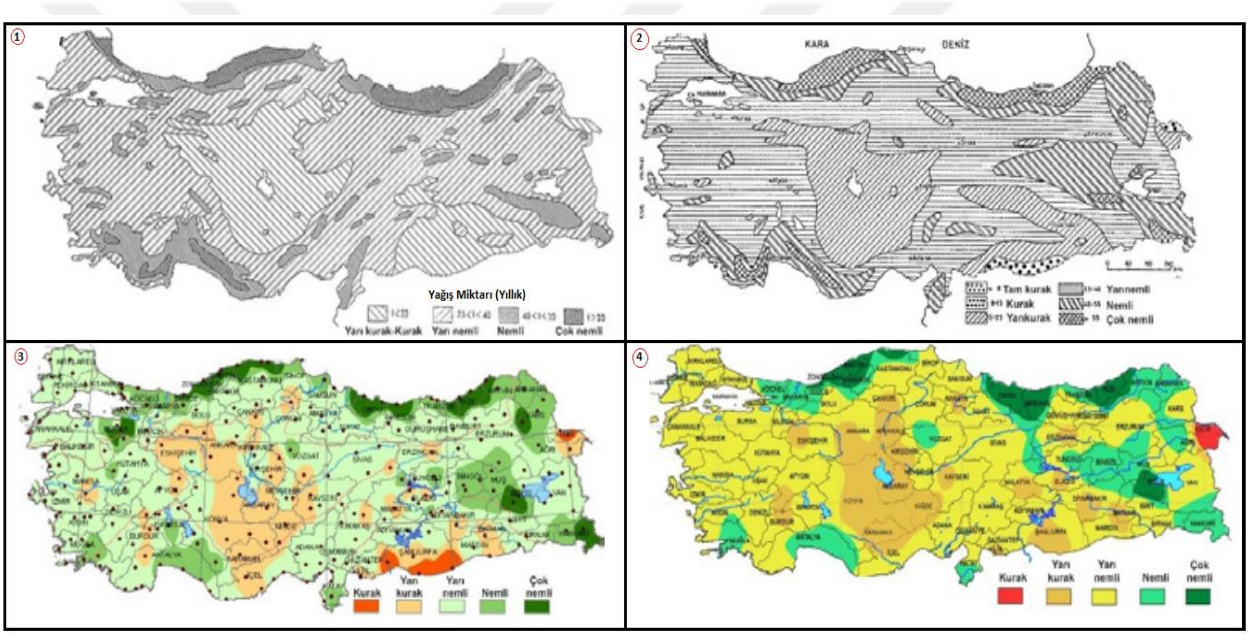

Şekil 38: Yağış etkinlik indisi haritaları (1: Erinç, 2: Türkeş, 3: Bölük, 4: MGM)

Kaynak: 1: Erinç, 1965(a). 2: Türkeş, 1990. 3: Bölük, 2016. 4: MGM, 2017

YEİ değerinin düşük olduğu bölgelerde nem miktarının da düşük olması beklenmektedir. Yağış ve nem birbiri ile ilişkilidir. Bu nedenle nem de iklim sınıflandırma çalışmalarında doğrudan belirleyici olarak yer almaktadır. Aşağıdaki şekil Türkiye'nin yıllık ve aylık ortalama nem dağılımını göstermektedir. Buna göre muharebe sahasının ortalama nem miktarı 9 üzerinden derecelendirildiğinde yıllık 4 birim elde edilirken muharebenin gerçekleştiği ağustos ve eylül aylarında ise 2 birim ile yıl içindeki en düşük nem miktarına ulaşmaktadır. Bu değerlendirmeden yola çıkarak muharebenin gerçekleştiği zaman diliminde muharebe sahasında nem miktarının oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

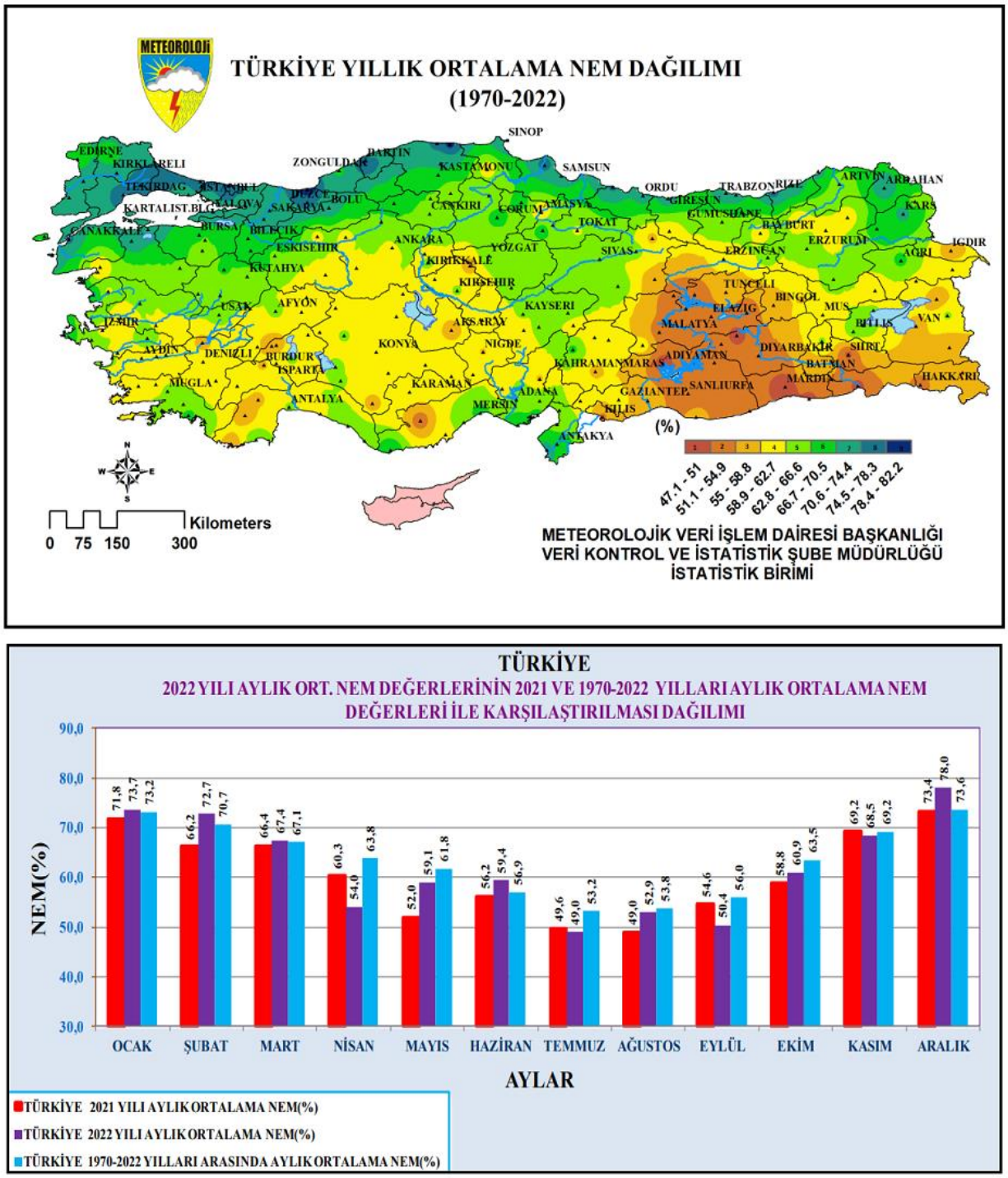

Şekil 39: Türkiye yıllık ortalama nem miktarı

Kaynak: Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, 2022

Erişim adresi: https: //www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=parametrelerinTurkiyeAnalizi

YEİ değerinin ve nem miktarının düşük olduğu bölgelerin kurak ve yarı kurak iklim özelliklerine sahip olması beklenmektedir. Bir bölgenin kuraklığı, kuraklık katsayısı ile ifade edilmektedir. Nitekim kuraklık katsayısı da iklim sınıflandırma çalışmalarında belirleyici faktörler arasında yer almaktadır. Kuraklık katsayısı, 0 ile 1 arasında bulunan sayılar ile ifade edilmektedir. Bu aralıkta yer alan değerler 0'a yaklaştıkça kuraklık oranı azalırken 0'dan uzaklaştıkça kuraklık oranı artmaktadır (MGM, 2016).

Aşağıdaki şekilde bulunan haritalardan 1 nolu De Martonne'ye; 2 nolu ise Aydeniz'e göre Türkiye kuraklık katsayısını göstermektedir.

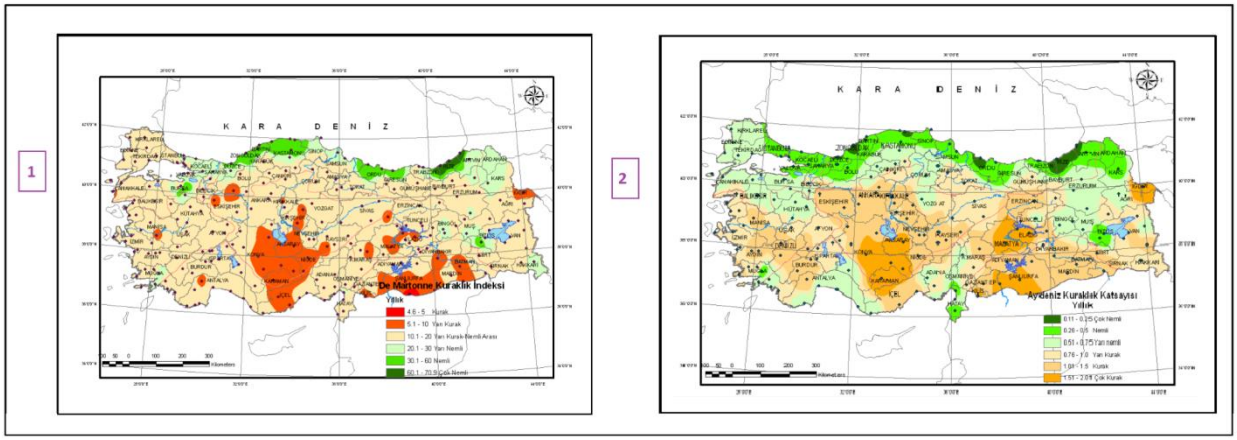

Şekil 40: De Martonne ve Aydeniz kuraklık katsayısı (yıllık)

Kaynak: Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, 2016

Türkiye kuraklık katsayısının yıllık değeri De Martonne'ye göre "kurak, yarı kurak, yarı kurak- nemli arası, yarı nemli, nemli, çok nemli" olarak sınıflandırılırken Aydeniz'e göre ise "çok kurak, kurak, yarı kurak, yarı nemli, nemli, çok nemli" olarak gruplara ayrılarak ifade edilmektedir.

Muharebe sahasının yıllık kuraklık indeksi De Martonne'ye göre yarı kurak- nemli arası (10.1-20) olarak değerlendirilirken Aydeniz'e göre ise kurak (1.01-1.5) olarak değerlendirilmektedir.

Muharebe sahasının iklim özelliklerinin incelenmesinde sadece yıllık verilerin incelenmesi yeterli değildir. Daha detaylı bir inceleme için aylık verilerin de dikkate alınması gerekmektedir. Aşağıda yer alan şekildeki Sakarya Meydan Muharebesi'nin gerçekleştiği ağustos ve eylül aylarına ait kuraklık katsayıları yer almaktadır. Buna göre şekilde yer alan

haritalardan 1 ve 2 nolular De Martonne'ye; 3 ve 4 nolular ise Aydeniz'e göre kuraklık katsayısını göstermektedir. Bu haritalardan 1 ve 3 nolular ağustos, 2 ve 4 nolular eylül ayına ait ortalama kuraklık katsayısını göstermektedir.

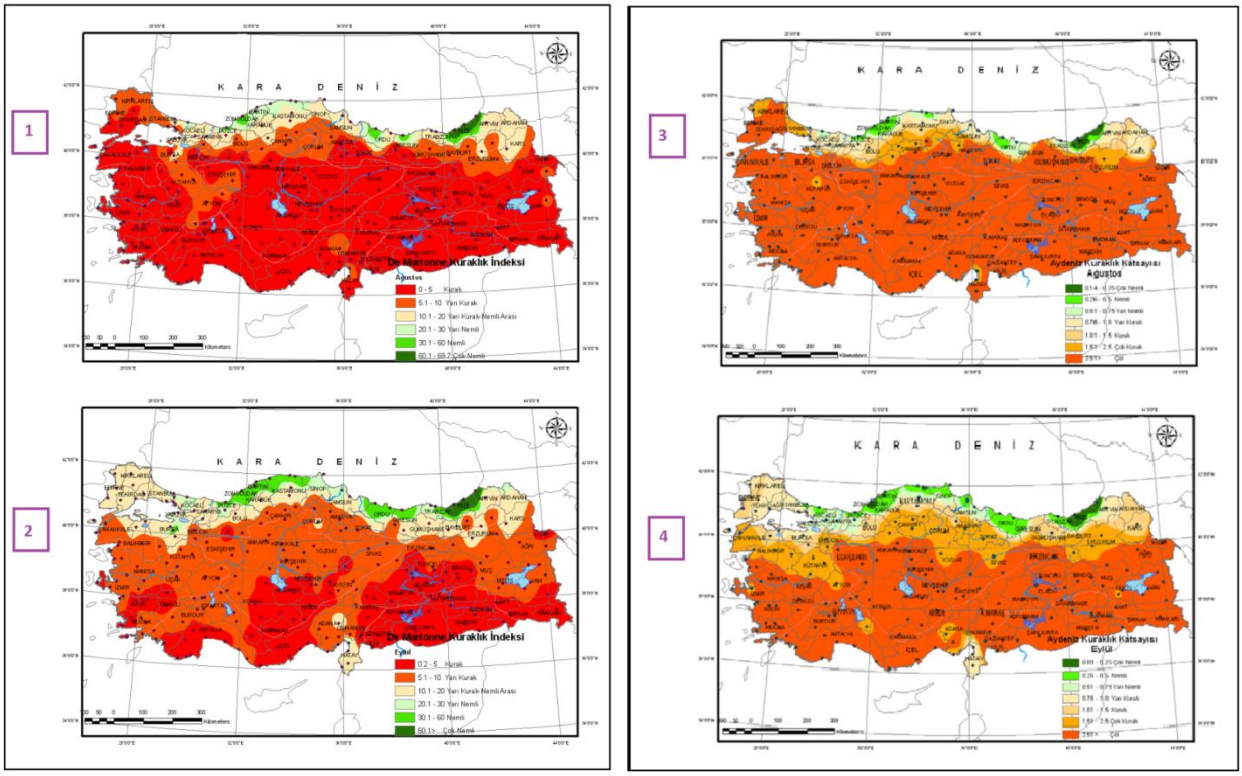

Şekil 41: De Martonne ve Aydeniz kuraklık katsayısı (Ağustos ve Eylül)

Kaynak: Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, 2016

Yukarıda yer alan şekiller incelendiğinde muharebe sahasının ağustos ayındaki kuraklık katsayısı De Martonne'ye göre kurak (0-5), Aydeniz'e göre çöl (2.51>); eylül ayındaki değerlendirme ise De Martonne'ye göre yarı kurak (5.1-10), Aydeniz'e göre çöl (2.51>) şeklinde gerçekleştirilmiştir.

De Martonne ve Aydeniz'in değerlendirmelerinden yola çıkılarak muharebe sahasının muharebenin geçtiği tarihlerde gayet kurak olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Nitekim Aydeniz'in değerlendirmesinde direkt olarak çöl sınıfına dahil edilen muharebe sahası pek çok kaynakta da "çöl" şeklinde değerlendirilmiştir.

Tümerdem (1939), muharebe sahasının güney ve güneydoğusunda bulunan Cihanbeyli platosunun yaz aylarında "geniş ve uzun bir çöle" dönüştüğünü ifade etmektedir (Tümerdem

1939, s. 108). Prens Andre ise (1932) Felakete Doğru adlı eserinde Türklerin, Yunan Ordusunu Sakarya'dan uzaklaştırarak "çöle" atmayı amaçladığı değerlendirmesinde bulunmuştur (Andre, 1932, s. 23). Albay Büjak (1939), Sakarya'nın güneyinde bulunan "bu çölün" Yunan ordusunu için korkulmaması gereken bir faktör olarak değerlendirmiştir (Büjak, 1939, s. 221).

Ancak "çöl" koşullarının hafife alınması nedeniyle yaşanan durumu Prens Andre, *"Muhtırada beklenen güçlükler değerlendirilirken en önemli olanı, yani içinde bir damla su bulunmayan ve eskilerin Axylos Çölü dedikleri Tuz Çölü'nün (Acıkır) geçilmesi unutulmuştu. Bu çöl II. Kolordu tarafından inanılmaz ıstıraplarla geçilmiştir"* (Andre, 1932, s. 68) şeklinde ifade etmektedir.

Oldukça kurak bir bölgede gerçekleşen muharebe için Ediz (2019), *"Türk ordusu, Polatlı yakınlarında Sakarya ve Porsuk nehirleri çevresinde konuşlanmıştır. Ustalıkla seçilmiş bu yerler, Sakarya'nın batısı ve güneyinde yol bulunmayan dağları, çölü andıran bölgeleri kapsıyordu"* (Ediz, 2019, s. 307) şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin gerçekleştiği Polatlı– Haymana hattında gece-gündüz sıcaklık farkı belirgin olarak hissedilmektedir. Günlük sıcaklık farkının da etkisiyle kısmen düz olarak ifade edilebilecek muharebe sahasında yer alan vadiler rüzgar ve fırtına gibi ani ve şiddetli hava akımlarının oluşumuna uygun koşulları sağlamaktadır. Nitekim Mangaldağı Muharebeleri esnasında öğleden sonra etkili olan fırtınalı hava, sağanak yağmur Türk savunma hattını önden vurarak askerin görüş ve ateşine engel oluşturmuştur. Öğleden önce gerçekleşen başarılı savunmanın seyri öğleden sonraki fırtına ile değişerek gün sonunda Mangaldağı'nın taraf değiştirmesine neden olmuştur. Ancak kazanılan bu zafer yeterli olmamıştır. Bozkır, Yunan Başkumandanlığının ordusunu sürdüğü arazi koşullarını hesaba katmaması nedeniyle çok "büyük bir düşmana" dönüşmüştür (Andre, 1932, s.129). Bozkırın derinliklerine doğru gerçekleşen ilerleyiş esnasında Yunan askerlerinin cepheye intikal edebilmeleri için uzun yürüyüşler yapması gerekmektedir. Muharebenin süresi uzadıkça zorlu bozkır koşulları ile daha yakından temas eden Yunan askerleri savaş motivasyonunu kaybetmelerinin de etkisiyle bulduğu her fırsatta isyan ederek çekilme istediğini göstermiştir (Andre, 1932, s. 113).

4.6.1.4. Bitki Örtüsünün Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü

Muharebe sahasında yer alan orman varlığı askeri harekât sırasında oldukça fazla etkili olmuştur. Tzu'nun (2020), *"Eğer ordunun yakınlarında tehlikeli sarp yerler, çevresi sazlıklı su dolu çukurluklar ya da altı yoğun çalılıklı korular bulunuyorsa buralar son derece dikkatle gözetlenmelidir, buralar tuzak ya da saklanan bir casusun olabileceği yerlerdir* (Tzu, 2020, s. 26) şeklindeki değerlendirmesine göre "altı yoğun çalılıklı korular" casusları saklayabilmektedir. Bu değerlendirmeden yola çıkarak daha yoğun bir orman varlığının ise daha geniş çaplı bir askeri birliği gizleyebileceği sonucuna ulaşılabilir.

Türkiye'nin bitki örtüsü farklı iklim koşullarının da etkisiyle oldukça çeşitlidir. Anadolu üzerinde birçok endemik ve relikt bitki bulunmaktadır. Bu bitkilerin korunması biyoçeşitliliğin korunması açısından oldukça önemlidir. Ancak tarım ve yerleşme gibi insan faaliyetleri nedeniyle doğal bitki örtüsü tahrip edilmiştir. Nitekim Ankara Savaşında Timur'un fillerini ormanlık alana konuşlandırdığı bilgisi, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde yoğun bitki örtüsünden söz etmesi, ancak kaynaklarda yörenin antropojen step olarak ifade edilmesi bu duruma verilebilecek örneklerdendir.

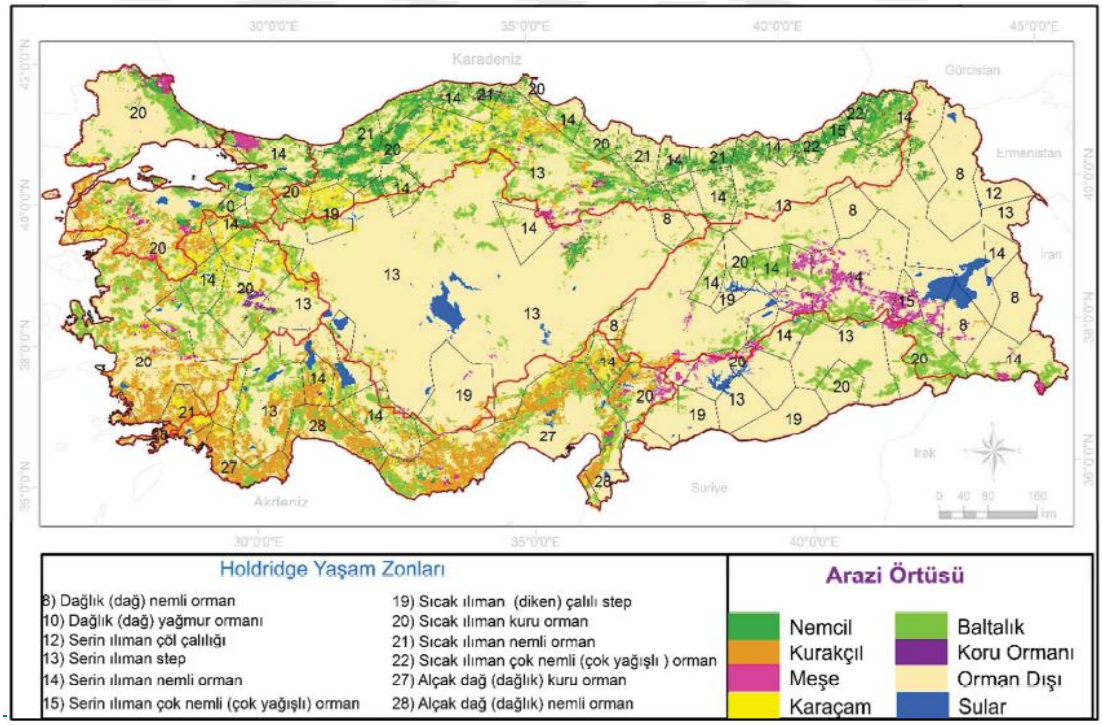

Şekil 42: Thiessen yöntemine göre elde edilmiş Türkiye Holdridge yaşam alanları haritası.

Kaynak: Tekin, 2018, s. 52

Yukarıdaki şekil incelendiğinde; Anadolu'nun kuzeyinde nemcil ormanların, batısında ve güney kıyılarında ise kurakçıl ormanların dağılım gösterdiği görülmektedir. Türkiye'de yayılış gösteren arazi örtülerinin içerisinde oldukça geniş bir alan kaplayan orman dışı arazi örtüsü Orta Anadolu'da serin, ılıman steplerden müteşekkildir. Diğer taraftan orman üst sınırı Anadolu'nun kuzeyinden güneyine doğru ilerledikçe yükselmektedir (Balcı, 2012, s. 216). Muharebe sahası da dahil olmak üzere Anadolu'nun büyük bir bölümünü kaplayan bozkırda otsu bitkiler hakimdir.

Aşağıda yer alan şekil Sakarya Havzası üzerinde yer alan orman alanlarını göstermektedir.

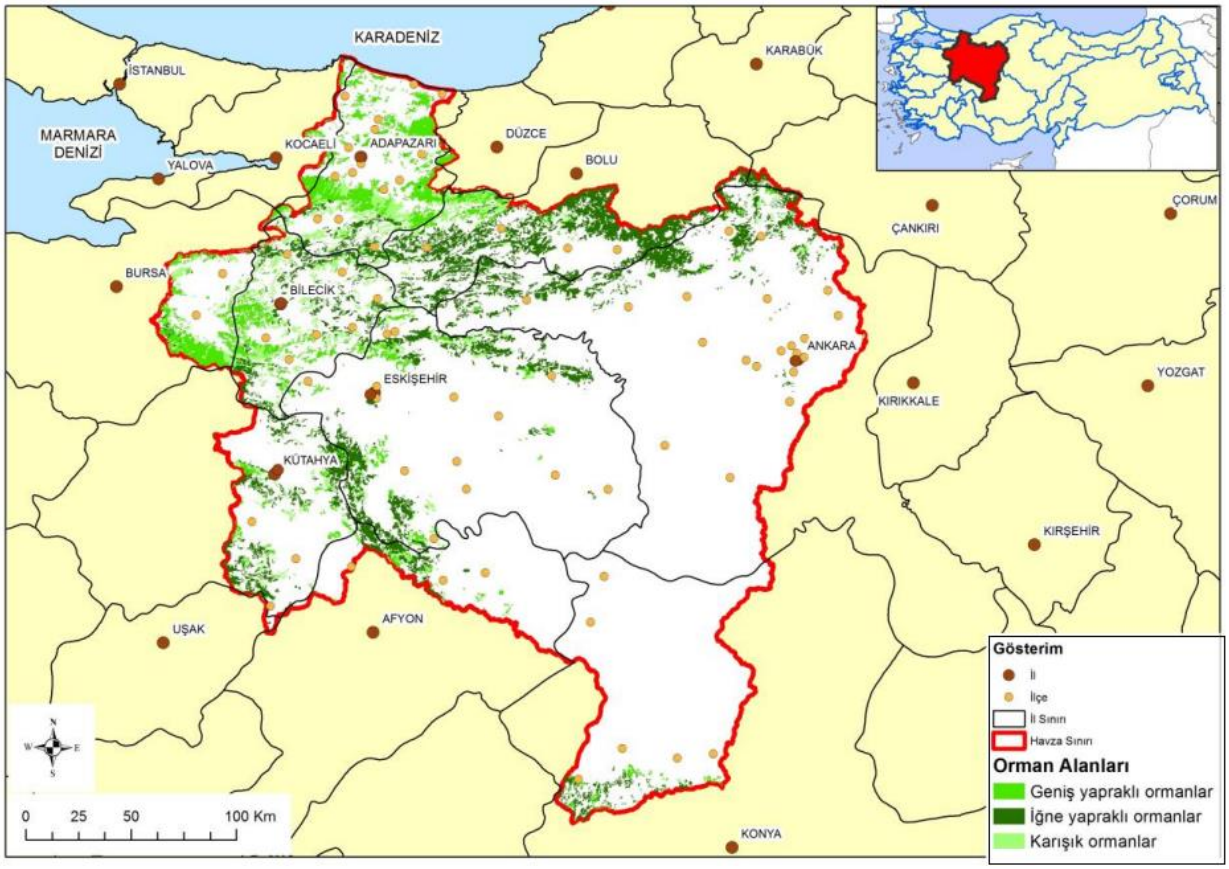

Şekil 43: Sakarya havzası orman alanları dağılımı

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021, s. 61

Yukarıdaki şekil incelendiğinde muharebe sahası için, Sakarya boyu da dahil olmak üzere büyük oranda orman varlığından yoksun olduğu söylenebilmektedir. Özellikle muharebe sahasının güneyinde ağaç varlığı yok denecek kadar az olarak bulunmaktadır.

Sakarya Havzası boyunca kısa ot ve çalılardan oluşan bozkır bitki örtüsü yayılış göstermektedir. Ayrıca akarsu yatakları boyunca sedir, karaçam, söğüt, kavak, karaağaç gibi ağaçlardan oluşan korular bulunmaktadır (TOB, 2021, s. 61).

Aşağıda yer alan şekil Sakarya Havzası'nda arazi kullanımını göstermektedir.

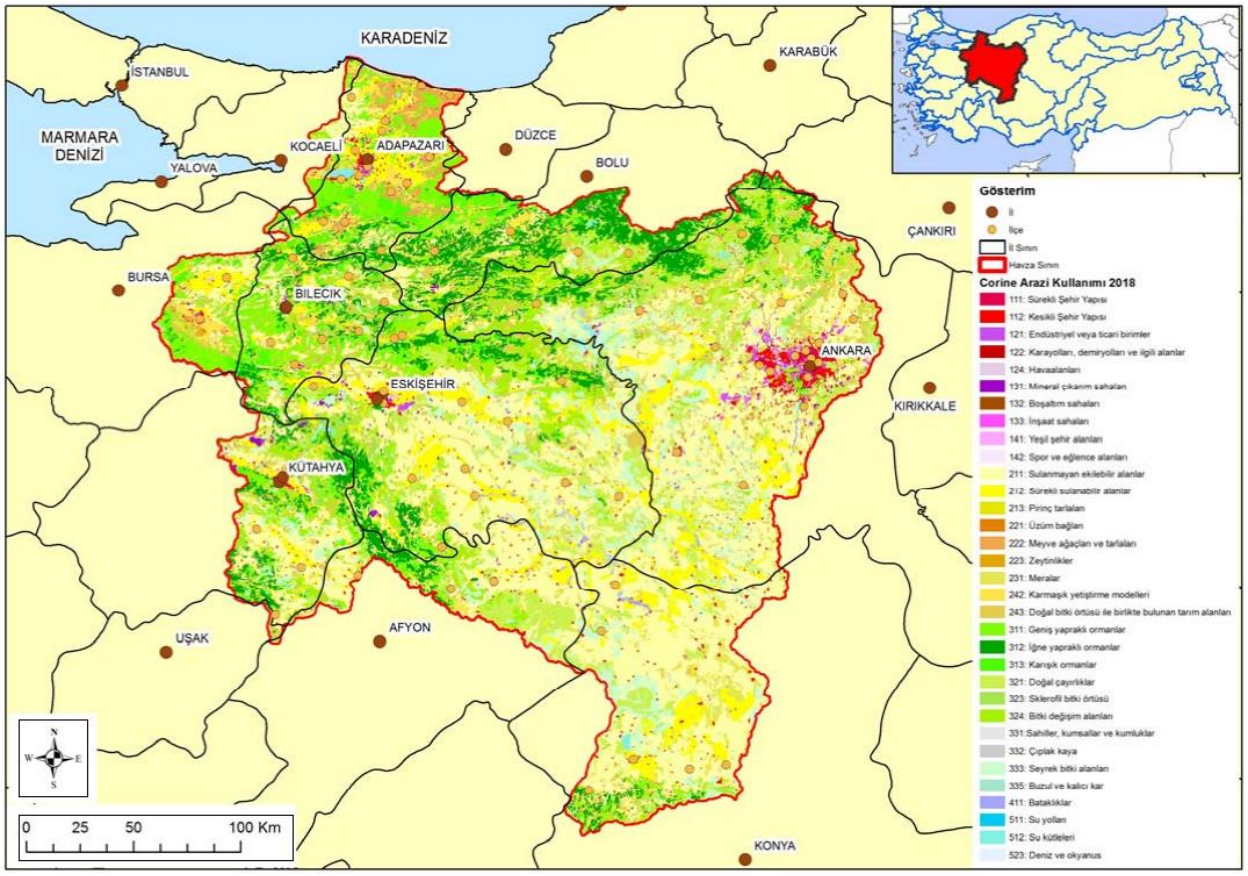

Şekil 44: Sakarya havzası arazi kullanımı

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021, s. 66

Yukarıda yer alan şekil incelendiğinde muharebe sahası içerisinde bulunan ve bölgenin en hakim yükseltilerinden olan Çaldağı, Mangaldağı ve Türbetepe çıplak kayalık sahalar içerisinde yer alması nedeniyle bitki örtüsünden yoksun olduğu gözlemlenmektedir. Öte yandan kurak geçen yaz aylarının etkisiyle oluşan ve Sakarya Nehri boyunca yer yer görülen bataklık sahalar da dikkat çekmektedir. Nehrinin sığlaştığı yerde oluşan bataklık sahalarda yaygın bitki örtüsü olarak saz ve kamış görülmektedir (TOB, 2021, s. 67).

Beylikköprü, sazlık ve kamışlıkların dağılış alanı içerisinde yer almaktadır. Nitekim Yunanlar da sığ nehir üzerine kurdukları seyyar köprüden geçerken insan boyuna yakın sazlıkların yardımıyla Türk süvarileri devriyelerinden gizlenmiştir.

4.6.1.5. Toprak Özelliklerinin Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü

Canlı yaşamı üzerinde oldukça büyük bir etkiye sahip olan toprak, insanlığın en temel doğal kaynaklarından birisidir ve ekosistem üzerinde oldukça önemli bir yere sahiptir (İmamoğlu vd., 2018, s. 47). Toprağın oluşumu ve özellikleri ise bölgenin jeolojik unsurları ile direkt olarak ilişkilidir. Bu nedenle toprak incelemelerinde jeolojik unsurlar ön plana çıkmaktadır. Nitekim jeolojik unsurlar toprak verimliliği, arazi durumu ve kullanımı hususunda da belirleyici olmaktadır (Atalay, 2011).

Aşağıda yer alan harita muharebe sahasının jeolojik özelliklerini belirtmektedir.

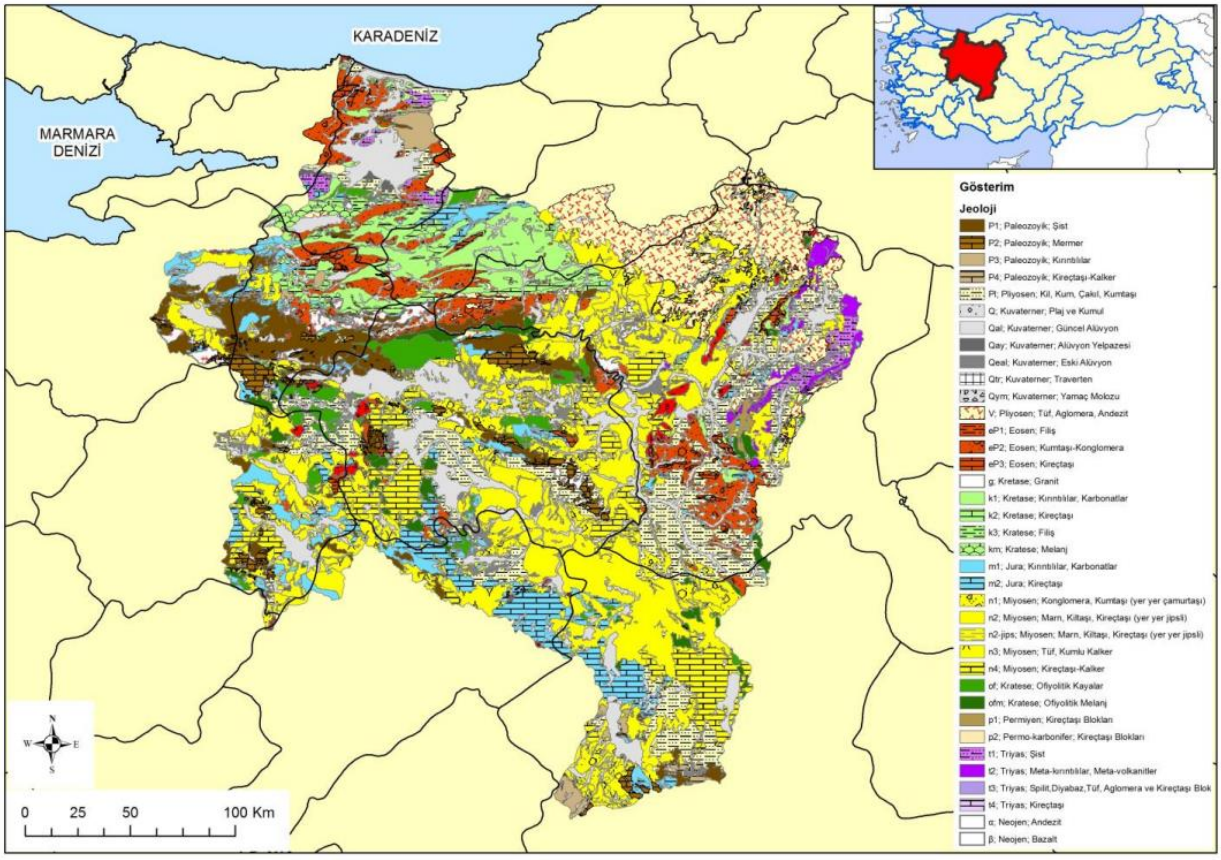

Şekil 45: Sakarya havzası genel jeoloji haritası

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021, s. 107

Şekil incelendiğinde muharebe sahasında; kil, kum, kumtaşı, çakıl, konglomera, kireçtaşı, kalker, granit ve mermer gibi unsurların dağılış gösterdiği söylenebilmektedir. Jeolojik unsurlar toprak oluşumunda ana materyal olarak yer alsa da toprak oluşumunda iklim, bitki örtüsü, topografya, zaman, kimyasal süreçler ve canlılar da etkin bir rol almaktadır. Aşağıda Batı Anadolu toprak haritası bulunmaktadır. Şekilde belirtilen 1 nolu alan kızıl ve açık kestane rengi toprakları, 2 nolu alan kızıl toprakları, 3 nolu alan kızıl toprakları ve kahverengi orman topraklarını, 4 nolu alan podzolik toprakları, 5 nolu alan rendzina ve podzolik toprakları, 6 nolu alan kestane rengi step toprakları, 7 nolu alan boz ve kahverengi çölümsü step toprakları, 8 nolu alan tuzlu toprakları, 9 nolu alan alüvyal taban ve marş toprakları, 10 nolu alan bataklık topraklarının hakim olduğu sahaları göstermektedir.

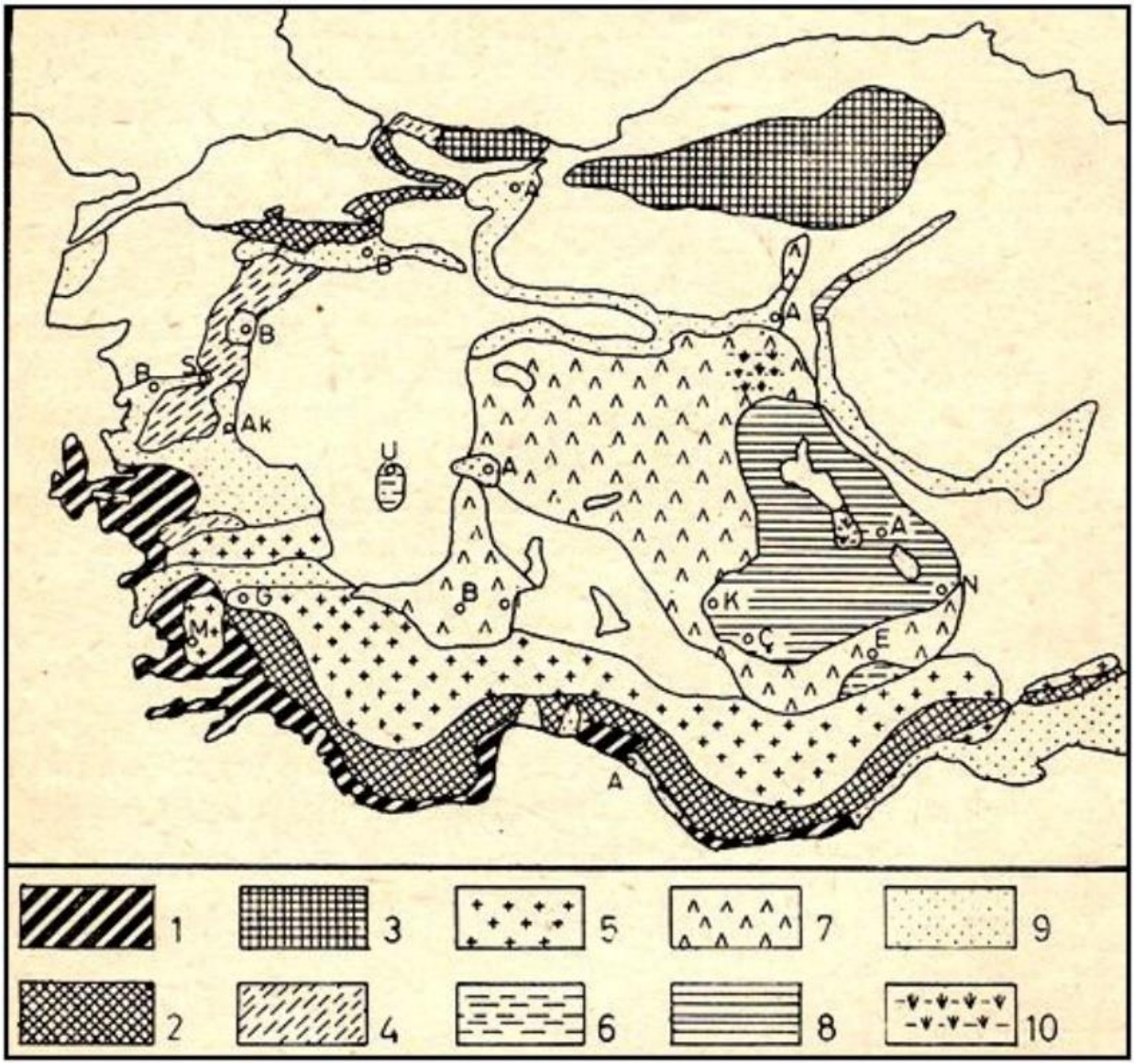

Şekil 46: Batı Anadolu toprak haritası

Kaynak: Erinç, 1965(b)

Muharebe sahasının toprak özellikleri oluşturulacak siper hatları için oldukça önemlidir. Yukarıda yer alan şekil incelendiğinde muharebe sahasında boz ve kahverengi çölümsü step topraklarının dağılış gösterdiği de söylenebilmektedir. Öte yandan muharebe sahasının hakim noktaları olan tepelik kısımlar ise genel olarak sarp, sert ve kayalıktır. Nitekim Türbetepe mevkiinden alınan örnekte kireçtaşı gibi tortul kayaçlar ve şist, kuvarsit, mermer gibi metamorfik kayaçlara rastlanmıştır (Uludağ, 1998, s. 87).

Türk Ordusu, harekât planı doğrultusunda yaklaşık 100 km uzunluğa ve 25 km derinliğe sahip bir savunma hattı oluşturmuştur (Gnkur. Bşk., 1997, s. 25, 26). Oldukça uzun olan cephe hattı üzerinde kurulacak her bir siper önemlidir. Ancak muharebe esnasında kısıtlı zamanda kurulmaya çalışılan siperler birçok noktada ancak diz hizasına ulaşmış ve boy siperi kazmak mümkün olmamıştır (Genelkurmay, 2007, s. 6, 7).

Güney ve güneybatı istikametinde görüş üstünlüğü sağlayan Mangaldağı, asıl siper hattı içerisinde konumlandırılmıştır. Ancak dağın sarp ve taşlı olması nedeniyle kuzey ve batı yamaçlarına az sayıda ve derin olmayan siperler kazılabilmiştir. Dağın güneye bakan yamaçları siper kazmaya kısmen daha uygun olması nedeniyle buradaki tahkimat daha iyi durumdadır. Öte yandan dağın tepe noktası üzerinde ise herhangi bir tahkimat kurulamamıştır (Gnkur. Bşk. 2007, s. 42).

4.6.2. Beşeri ve Ekonomik Unsurların Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü

Beşeri coğrafya yerleşim, kültür, nüfus dağılımı, göç hareketi gibi insan odaklı konuları incelemektedir. Bu bölümde Sakarya Meydan Muharebesi esnasında tarafların ihtiyaç duyduğu askeri ikmal malzemelerinin temin edilmeleri ve ulaştırılmaları yönü incelenmiştir.

4.6.2.1. Ekonomik Faktörlerinin Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü

Ekonomik faktörler askeri harekâtın planlanması ve sürdürülebilmesi için oldukça önemlidir. Muharebe esnasında kullanılacak her türlü mühimmat, askerin kişisel ekipmanları ve iaşesinin temin edilmesi ekonomik faktörlerle ilişkilidir.

Sakarya Meydan Muharebesi 22 gün ve gece boyunca devam etmiştir (Müderrisoğlu, 1990, s. 406). Oldukça uzun olarak adlandırılabilecek bu muharebenin başlangıcında tarafların durumu aşağıda yer alan şekildeki gibidir.

	Türk Ordusu	Yunan Ordusu
Subay (Muharip)	5.401	3.780
Erat	96.326	120.000
Tüfek	54.572	75.900
Makinalı Tüfek	826	2.768
Top	169	286
Uçak	2	18
Kamyon	?	840
Araba	1.284*	?
Hayvan	32.137*	3.800

Tablo1: Sakarya Meydan Muharebesi'nde Tarafların Kuvvetleri

*At/eşek arabaları ve kağnılar dahil her türlü tekerlekli aletler

** Yalnızca süvari binekleri değil, nakil kollarında kullanılanlar da dahil

Kaynak: Gnkur. Bşk., 1973

Yukarıda yer alan şekle göre muharebenin başında Türk Ordusu'nun 54.572 tüfeği, 826 ağır makineli tüfeği ve 169 topu; Yunan Ordusu'nun ise 75.900 tüfeği, 2.768 ağır makineli tüfeği ve 286 topu bulunuyordu. sayısal verilere göre Yunanların daha avantajlı olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan Türk Ordusunda 12 çeşit tüfek bulunuyordu ve fişekleri de birbiri ile uyumsuzdu. Bu nedenler zaten sayıca az olan tüfeğe uygun merminin ulaştırılması için Milli Savunma Bakanı Refet (Bele) Paşa özel ilgi göstermiştir. Tüfeğe göre çok daha uzun menzile ve atış gücüne sahip toplar açık arazide ilerleyecek piyade birliklerinin güvenliğini sağlamaktadır (Vandemir, 1946, s.14). Muharebe esnasında oldukça önemli olan top ve cephanesini Türk Ordusu tasarruflu kullanmak zorundayken Yunanlar topçu atışını daha yoğun kullanabilmiştir. Nitekim Yunanlar 31 Ağustos- 1 Eylül gecesi başladıkları topçu ateşine Basrikale Tepesi dümdüz olana kadar devam etmiş ve bunun üzerine Mürettep Kolordu karargahı Zafer Tepe'ye taşınmıştır (Gnkur. Bşk. 2017, s. 63).

Türk Ordusunun Yunanlara karşı yaşadığı kuvvet dengesindeki asimetrinin giderilmesi için ilan edilen Tekalif-i Milliye Emirleri ile Anadolu'nun her tarafından orduya maddi ve manevi destek sağlanmıştır. Cephedeki asker Türk halkının desteği ile döneme göre iyi sayılabilecek iaşeler ile beslenmiştir. Cepheye yakın köylerde imal edilen ekmekler ve yine yakında tutulan canlı hayvanlar askeri birliklere gönderilmiştir. Türk Ordusu, Anadolu bozkırının ortasında Türk köylerinin yakınında gerçekleşen muharebede başarılı bir iaşe ikmal düzeni kurmuştur. Buna rağmen silah ve cephanenin eksikliği hissedilmiş halk elinde olmadığı için verememiştir (Müderrisoğlu, 1990, s. 417- 421).

Muharebeye kuvvet olarak önde başlayan Yunanlar ise muharebenin devamında yiyecek ve cephane sıkıntısı yaşamıştır. Bu durumu Prens Andre *"Son dört gün içinde ekmek istihkakının yalnız dörtte biri ve pek az cephane gelmişti. İstihkak yalnız etten ve kaynamış buğdaydan ibaret. Bu da odun ve ateş tedarik edilemediğinden güçlükle hazırlanabiliyordu. Bu mahrumiyetler yüzünden günden güne kötüleşmekte ve çok zayiat vuku bulduğu, erzak ve cephanenin tükendiği hakkında erler arasında yayılan söylentiler yüzünden pek çok endişe edilmekteydi"* (Andre, 1932, s. 129). Prens Andre yaşanan mahrumiyet ve mağduriyetin nedenini ise *"orduyu içine sürükledikleri ülkenin ve arazinin niteliklerini veya birlikleri ikmal etmek için lüzumlu olan vasıtaları yeteri kadar hesaplamamıştık"* (Andre, 1932, s. 129) şeklinde ifade etmektedir.

Yunanların muharebe esnasındaki durumunu Mürettep Kolordu Komutanı Albay Kâzım (Özalp) Bey ise *"Muharebenin tahminlerinin üstünde uzaması ve pek şiddetli mukavemetlere maruz kalarak insan, malzeme ve hayvan kaybına uğramaları, onları şaşırtmış ve plânlarını bozmuştu. Aldığımız esirler her şeyden evvel bir parça ekmek istiyorlardı. Esirlerin ifadeleri ve görünüşleri, bize Yunanlıların genel durumu hakkında gerekli bilgiyi elde etmeye yetiyordu. Yunan esirleri, ceplerinden toz ve toprakla karışmış arpa ve buğday çıkarıp açlıklarını belli edecek şekilde yiyorlardı. Bizim askerlerimizin acıyarak uzattıkları kuru ekmek ve peksimet kırıklarını, minnet ve şükranla kapışıyorlardı. Birkaç ay evvel Bursa'dan Bilecik'e geçen ve bizim baskınımıza uğrayan düşman kamyonlarında bulunan, yerli Rumların hediye olarak gönderdikleri çikolata ve bisküviler, şimdi bu esirler için bir rüya idi"* (Özalp, 1971, s. 210- 212) şeklinde ifade etmektedir.

Askeri ikmal ve iaşe malzemelerinin temin edilmesi muharebe esnasında oldukça kritik bir noktada yer almaktadır. Doğru zamanda doğru malzemenin doğru birliğe ulaştırılmaması durumlarda cephede savaşan asker, düşmanına karşı müşkül bir duruma düşmektedir. Nitekim Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde, Tekalif-i Milliye Emirleri'nin henüz yayınlanmadığı dönemde gerçekleşen muharebeler esnasında iaşe ve ikmal malzemelerinin temin edilmesinde çok büyük bir sorun yaşamayan Yunanlar, muharebelerde de kısmen daha başarılı olmuştur. Öte yandan Sakarya'nın hazırlık safhasında Türk Ordusu gerekli hazırlıkları tamamlamaya çalışırken Yunanlar hazırlık sürecini başarılı yürütememesi nedeniyle muharebe esnasında büyük bir hezimet yaşamıştır.

4.6.2.2. Ulaşımın Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü

Gelişen teknolojiye ve değişen ulaşım araçlarına rağmen Anadolu yarımadası tarih boyunca ulaşım konusundaki önemini muhafaza etmiştir (Bakırcı, 2019, s. 382). Buna rağmen Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde ulaşım hatları Anadolu'nun tamamına yayılmamış ve bazı noktalarda toplanmış haldeydi.

Demiryolu yapımı ve işletilmesi maliyetli olmasına rağmen motorlu taşıtların sayıca yetersiz olması sebebiyle dönemin gözde ulaşım araçlarındandı. Ancak Osmanlı Devleti ekonomik sebeplerle demiryolu yapımını yabancı şirketlere devretmiştir. Yabancı şirketler de yol güzergahlarını kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarına göre belirleyerek demiryolu ağını oluşturmuştur. Bu durumun getirdiği sorunlar sadece Birinci Dünya Savaşı'nda değil Milli Mücadele döneminde de devam etmiştir (Müderrisoğlu. 1990. s. 84-85).

Aşağıda yer alan harita Türkiye demiryolu varlığını göstermektedir. Şekil incelendiğinde Cumhuriyet dönemi öncesinde de Anadolu'nun birçok noktasından Ankara'ya demiryolu ile ulaşımın mümkün olduğu görülmektedir.

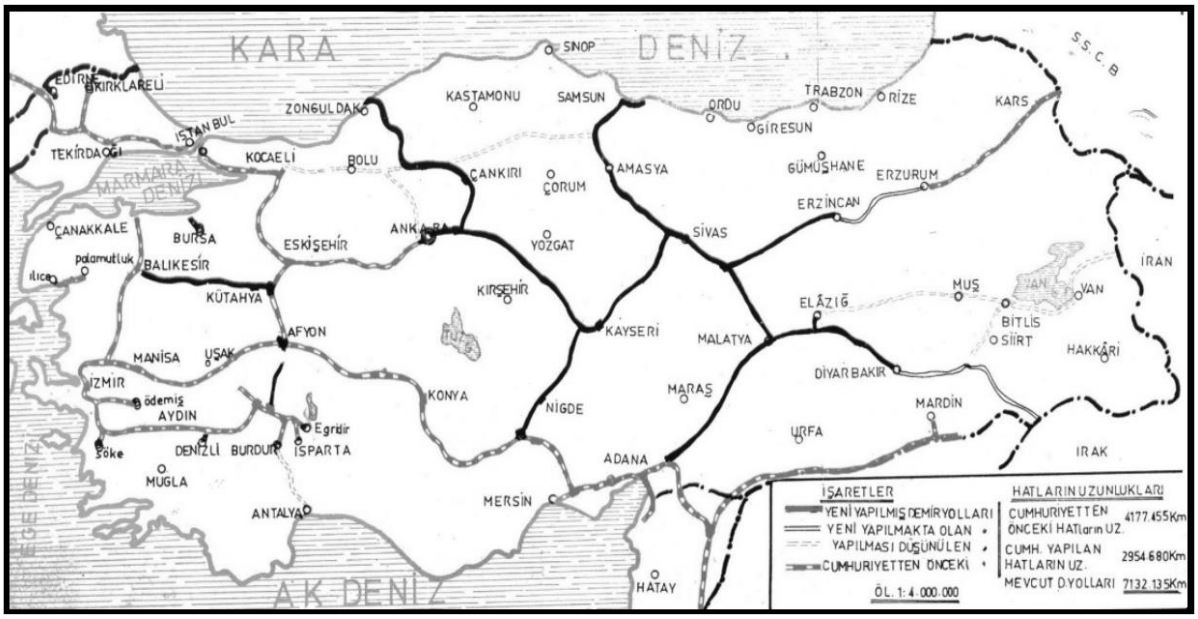

Şekil 47: Türkiye demiryolu haritası

Kaynak: Demiryolları Dergisi, 1938, s. 165.

Muharebe döneminde Anadolu'da yedi demiryolu hattı bulunmaktadır. Bu yollar; İstanbul-İzmit- Eskişehir- Ankara, Eskişehir- Afyon- Konya- Adana, Mersin- Tarsus- Adana, İzmir-Aydın, İzmir- Salihli- Alaşehir- Uşak- Afyon, İzmir- Manisa- Soma- Bandırma, Mudanya-Bursa'dır (Çavdar. 1971, s. 80).

Sakarya'dan önce gerçekleşen muharebelerde Yunanlar Batı Anadolu'da bulunan demiryolları sayesinde askerin ihtiyaç duyduğu ikmal ve iaşe malzemelerini cepheye kolaylıkla taşımaktaydı. Ancak Türk Ordusu Sakarya'nın doğusuna çekilirken bölgede bulunan demiryollarını tahrip ederek kullanılamaz hale getirmiştir. Bu durum Yunanları cepheye ulaştıracakları ikmal ve iaşe için karayolunu kullanmak zorunda bırakarak yeni bir sorun daha çıkarmıştır. Sakarya'dan önce Yunan askerleri cepheye motorlu taşıtlar ile ulaştırılmaktaydı. Uzun yürüyüşler yapmadan cepheye ulaşan askerler ise muharebeye avantajlı olarak başlıyordu. Fakat işler değişip de motorlu taşıtlara ikmal ve iaşe malzemelerinin ulaştırılması kısmında ihtiyaç duyulunca Yunan askerlerinin bozkır koşullarında uzun yürüyüşler yapması gerekmiştir.

Şekil 48: İlk karayolu haritası

Kaynak: HGM

Yukarıda yer alan şekilde ilk karayolları haritası bulunmaktadır. Muharebe döneminde karayolları 5 ana hatta bulunuyordu. Bu yollar; Samsun- Amasya- Tokat- Sivas- Harput, Ereğli- Konya- Kayseri- Malatya- Harput- Diyarbakır, Kayseri- Sivas, Halep- Urfa- Diyarbakır, Trabzon- Bayburt- Erzurum şeklindedir. Öte yandan Anadolu üzerinde bulunan bu kısıtlı karayolları ve köprüler kamyon nakliyatı için uygun değildi (Aydemir. 1992. s. 32).

Ulaşım hatları muharebenin seyri açısından kritik bir noktadadır. Muharebe esnasında gerekli olan her türlü ikmal ve lojistik unsurları temin edildikten sonra bu hatlar üzerinden cephedeki askere ulaştırılmaktadır. Çünkü temin edildikten sonra depolarda bekleyen iaşe askeri doyurmayacağı gibi cephanelikte bekleyen mühimmat da düşmana etki edemez. Nitekim Yunan askerlerinin iaşesi için gönderilen ekmeklerin bulunduğu çuvallar, lojistik depolarına tekrar ulaşamadığı için depolarda bekleyen ekmek askere fayda verememiştir. Bu örnekteki ana sorun depolarda bekleyen ekmeğin cephedeki askere ulaşmaması yani aslında çuval olmasına rağmen çuvalların neden geri gönderilmediği incelendiğinde ise olay başka bir renge daha bürünmektedir. Nitekim bir sorun tek başına ortaya çıkmadığı gibi beraberinde de pek

çok sorunu getirmektedir. Bozkır koşullarına karşı gerekli önlemleri almadan harekâta başlayan Yunan askerleri gündüz oldukça sıcak olan muharebe sahasında yazlık üniforma ile bulunmaktadır. Ancak bozkır koşullarında gece düşen sıcaklık ile birlikte asker geceleri karşılaştıkları soğuk ile mücadele etmek için ekmek çuvallarını kullanmak zorunda kalmıştır. Ekmek çuvallarından yaptıkları örtüler ile soğukla mücadele eden Yunan askerleri bir süre sonra ise geri göndermedikleri çuvallar nedeniyle aksayan iaşe ikmalinin getirdiği açlıkla baş etmek zorunda kalmıştır (Erdoğan, 2023, s. 194).

4.6.3. Harita Kullanımının Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Rolü

Sun Tzu, Savaş Sanatı (2020) isimli eserinde savaşta en önemli desteği arazi olarak ele almakta ve ordunun harekete geçmesi için muharebenin gerçekleşeceği sahadaki dağların, ormanların, sulak alanların, tehlikeli ve engebeli yerlerin, bataklık gibi geçit vermeyen nokta konumlarının bilinmesi gerektiğini ön koşul olarak sunmaktadır. Tzu, yabancı bölgedeki ilerleyişte bilgi sahibi olmak için yerel rehber olarak değerlendirdiği casusların kullanımını önermektedir (Tzu, 2020, s. 20, 31).

Savaş ve barış kavramları her ne kadar birbirinin zıttı olarak değerlendirilirse de savaş, barışın koruyucusu olarak yer almaktadır. Devletler ve milletler barış döneminde savaş şartları için çeşitli hazırlıklar gerçekleştirilmektedir. Ancak Türk İstiklal Harbi için bu durum geçerli olmamıştır. Türk Ordusu, barış döneminde gerçekleştirilmesi zorunlu olan ordunun teşkilatlandırılması ve ihtiyaçlarının temin edilmesi gibi muharebe için büyük önem taşıyan hususlar muharebe sırasında çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır (İlhan, 1987, s. 81).

Milli Mücadele döneminde Türk Ordusu, neredeyse haritasızdır ve kıtalarda elle çizilen krokilerle muharebeye devam etmeye çalışmaktadır. Elde bulunan 1/400.000 ölçekli harita ise ihtiyacı karşılamamaktadır. Arazinin gerçek durumunu göstermeyen bu harita ve elle çizilen krokiler kullanılarak hazırlanan raporlar, komuta kademesini şüpheye düşürmektedir. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, cephe raporlarını incelerken yaşanan çelişkiyi fark etmesinin ardından henüz ordu Sakarya'nın doğusuna çekilmeye başlamadan önce bölgeye harita subayları görevlendirerek 1/100.000 ölçekli bir Polatlı-Haymana haritası çizdirmiştir. Bu haritanın çizimine oldukça büyük bir önem veren Mustafa Kemal Paşa, haritanın çizim ve çoğaltımı için geçen günlerinde kendi özel vagonunu topografya ekibine tahsis etmiştir. Hem

Milli Mücadele dönemi için hem de Türk haritacılık tarihi için oldukça önemli bir çalışma olan bu harita 20 günde hazırlanarak muharebenin devam ettiği günlerde cepheye ulaştırılmıştır (Gnkur. Bşk., 2017, s. 27). Esasen bu harita da siperlerin belirlenebilmesi için yeterli bir ölçekte değildir. Fakat yine de Erdoğan'ın *"Türk askeri artık kör dövüşmeyecektir"* (Erdoğan, 2021 b, s. 37) değerlendirmesinde belirttiği gibi önemlidir.

Yunan Ordusunda ise haritalardan istediği verimi alamayan Prens Andre mevcut haritaların muharebe esnasındaki arazi yapısını göstermemesi nedeniyle Yüzbaşı Skylakakis'i görevlendirmiş ve arazinin gerçek yapısına uygun bir harita çizmesini istemiştir.

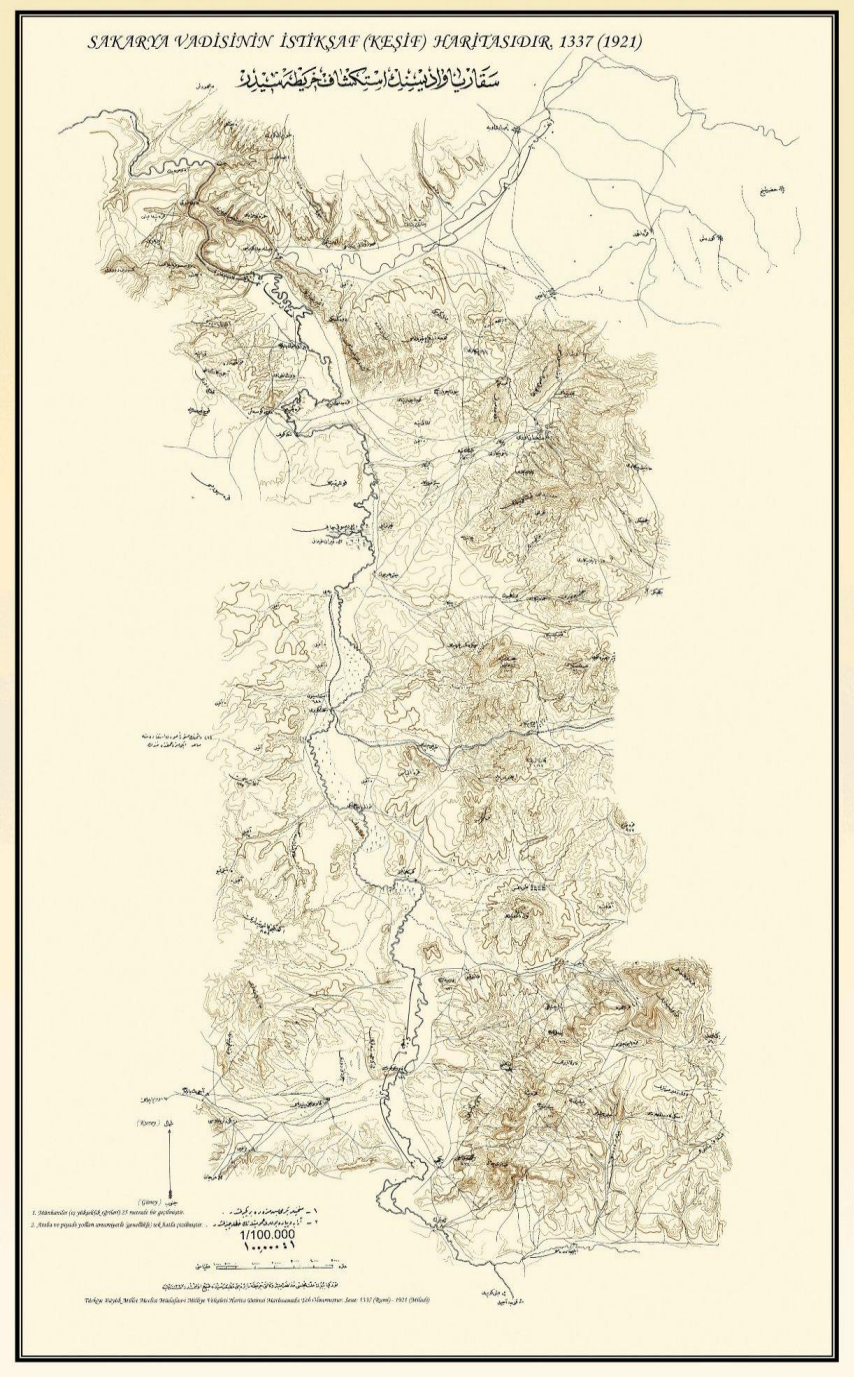

Şekil 49: Mustafa Kemal Atatürk'ün çizdirdiği 1/100.000 ölçekli Sakarya keşif haritası

Kaynak: HGM. (Erişim tarihi: 05.04.2023). Tarihi Haritalar. Erişim adresi: https: //www.harita.gov.tr/tarihi-haritalar

4.7. Sakarya Meydan Muharebe Sahasının Coğrafya Eğitiminde Kullanımı

Milli Eğitim Bakanlığının 2018 yılında yayınladığı Coğrafya Öğretim Programına göre ortaöğretim kurumlarında coğrafya, 9 ve 10. sınıfta haftalık 2 saat olarak zorunlu dersler arasında yer almaktadır. 11 ve 12. sınıflarda ise zorunlu dersler arasında yer bulamamasına rağmen haftalık 4 saat olarak seçmeli dersler arasında yer almaktadır (MEB, 2018, s. 15, 16).

Sadece 9 ve 10. sınıfta zorunlu olarak haftalık 2 saat yer bulabilen coğrafya dersinde öğrencilerin kazanması beklenen beceriler ise *"Coğrafi Gözlem, Arazide Çalışma, Coğrafi Sorgulama, Zamanı Algılama, Değişim ve Sürekliliği Algılama, Harita Becerileri, Tablo, Grafik ve Diyagram Hazırlama ve Yorumlama, Kanıt Kullanma"* şeklindedir (MEB, 2018, s. 12- 13). Görüldüğü gibi Coğrafya dersi içerisinde birçok önemli ve kompleks becerilerin kazandırılması beklenmektedir. Yine aynı programda yer alan *"Öğretim Programının Uygulanmasında Dikkat Edilecek Hususlar"* başlığı altındaki 6. madde *"Öğretmen, uygulama gezilerine önem vermelidir. Coğrafya dersi için vazgeçilmez olan arazi çalışmaları hem arazi çalışma becerisinin gelişmesi hem de pek çok coğrafi olayın yerinde görülüp konuların daha iyi algılanması için çok önemlidir"* (MEB, 2018, s. 15, 16) şeklinde yer almaktadır.

Coğrafya Öğretmeni yetiştiren üniversiteler için YÖK'ün yayınladığı Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programında ise "*Arazi Çalışmaları*" dersi tek dönemde ve uygulamalı olarak haftalık 4 saat olarak yer almaktadır (YÖK, 2018, s. 2). Hali hazırda kullanılan eğitim programlarının olumlu ve olumsuz tarafları bu çalışmanın konusu içerisinde tartışılmayacaktır. Bu husus başka bir çalışma konusu olarak incelenebilir. Yine de araştırma dahilinde gerçekleşen "Muharebe Sahası İnceleme Gezisi" hazırlanırken mevcut programlar göz önüne alınarak ekonomiklik ilkesi doğrultusunda hazırlanmıştır. Ekonomiklik ilkesi, kazanımlarının elde edilmesi sürecinde en az emek, zaman ve maliyetle en fazla verim elde etmeyi içermektedir (Ünlü, 2014, s. 74).

Sakarya Meydan Muharebesi 22 gün ve gece sürmüştür. Ancak hazırlık aşaması ve sonrasında gerçekleşen takip harekâtı döneminin bir kısmı eklendiğinde bu 22 günlük süre uzarken muharebenin gerçekleştiği alan da genişlemektedir. Bu kadar uzun sürede ve geniş bir sahada gerçekleşen muharebenin arazide adım adım incelenmesi mevcut program dahilinde ekonomiklik ilkesi ile uyuşmamaktadır. Bu nedenle hazırlanan saha inceleme planında

muharebe sahasının tamamının incelenmesi yerine muharebe sırasında gerçekleşen önemli olayların gerçekleştiği bölgelerden alınan kesitler incelenmiştir.

Bu bölümde hazırlanan saha inceleme gezisi Ankara ili sınırları içerisinde bulunan Mangaldağı ile Duatepe arasındaki 106 km'lik yürüyüş rotasını kapsamaktadır.

4.7.1. Sakarya Meydan Muharebe Sahasında Yapılacak Örnek Ders Planı

Dersin Adı: Coğrafya

Sınıf: 9. Sınıf

Ünite: 4. Çevre ve Toplum

Hedef: İnsanların doğal çevreyi kullanma biçimlerini Sakarya Meydan Muharebesi üzerinden örneklendirerek açıklar.

Kazanım: 9.4.1. İnsanların doğal çevreyi kullanma biçimlerini örneklendirir.

Beceri: Arazide çalışma, Coğrafi gözlem, Coğrafi sorgulama, Kanıt kullanma

Öğretim Stratejisi: Buluş Yolu

Öğretim Yöntemi: Arazi Çalışması ve Gözlemi

Teknik: Beyin Fırtınası, Soru-Cevap, Tümevarım

Dikkat ve Motivasyon: Ders süreci kapalı bir sınıf ortamı haricinde açık bir alanda gerçekleşecektir. Ulaşılan muharebe sahasında öğrencilerin merak seviyesi yüksek olacaktır. Öğretmen bu merakı dersin başında gerçekleştireceği konuşma ile kazanıma yönlendirmelidir. Konuşma sahada gerçekleşen muharebeye yönelik, milli ve manevi duyguları ön plana çıkaracak şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu sayede dikkat toparlanacak ve içsel motivasyon sağlanacaktır.

Kullanılacak Malzemeler: Şekil 36 ve 37'de yer alan haritalar, not defteri, kalem, pusula, dürbün, el/kafa feneri, düdük, kamp malzemeleri (çadır, uyku tulumu ve diğer kişisel ekipmanlar).

Güvenlik Önlemleri: Öğrenciler yaban hayatına karşı uyarılır. Tek başlarına hareket ederek kaybolmalarını önlemek amacıyla en az iki kişilik gruplara ayrılır. Her grupta en az 1 tane el/kafa feneri ve düdük verilir. Ayrıca grupta ilk yardım malzemeleri de hazır bulundurulur.

4.7.2. Sakarya Meydan Muharebe Sahasında Yapılacak Örnek Ders Planının Uygulaması

Saha inceleme gezisi için başlangıç noktası olarak Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü belirlenmiştir. Buna göre; tüm katılımcılar saat 23.30 itibariyle toplanma noktasında hazır olarak bulunur ve ardından yola çıkılır. Yol güzergahı aşağıda bulunan şekildeki gibidir. Daha kısa güzergahlar bulunmasına rağmen Yunan Ordusunun ilerleyişine daha yakın olması nedeniyle bu rota tercih edilmiştir.

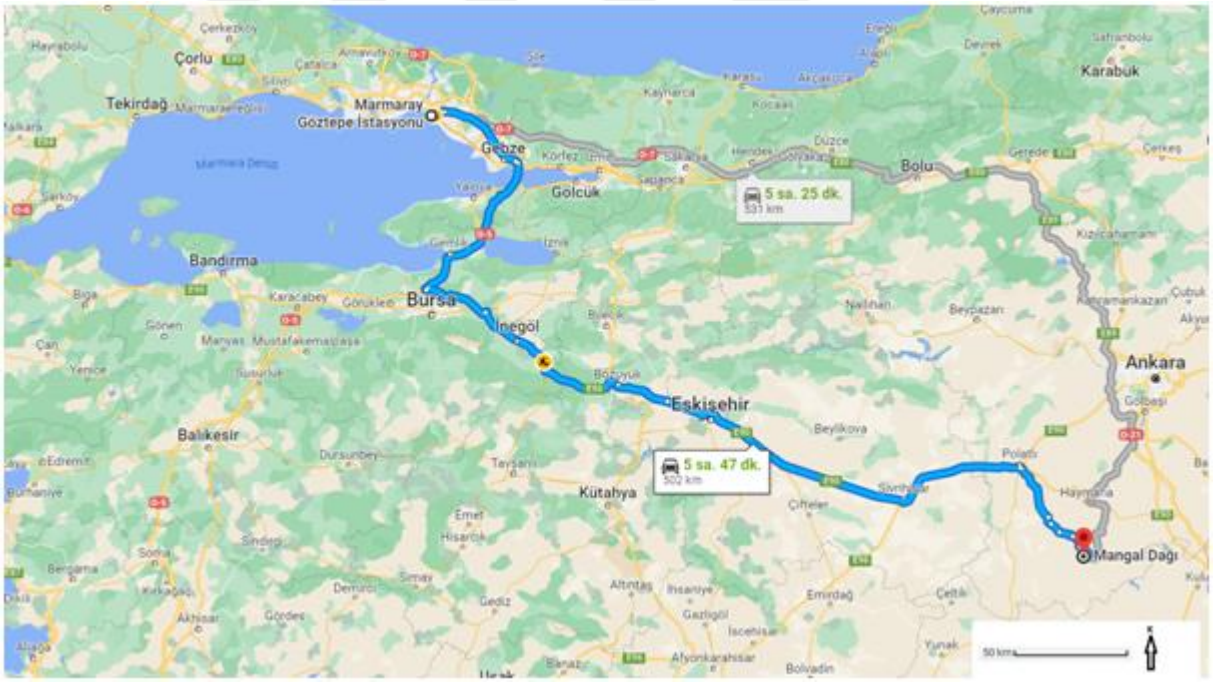

Şekil 50: Muharebe sahasına yapılacak inceleme gezisinin yol güzergahı

(Google Haritaları Programından faydalanarak hazırlanmıştır)

Tamamı iki gün olarak planlanan yürüyüş sabah saatlerinde Mangaldağı'nda başlayacaktır. İlk gün Sarıçal Tepe'ye kadar yürünerek burada kamp kurulacak ardından yürüyüşe devam edilerek Duatepe mevkiinde rota tamamlanacaktır. 106 km olarak planlanan yürüyüşün rotası aşağıda bulunan şekilde yer almaktadır.

Şekil 51: Muharebe sahası inceleme gezisi rotası (29.06.2023)

Saat 8.00 itibari ile Mangaldağı'nda başlanan yürüyüşte sırasıyla; Türbetepe, İkiztepeler, Gazitepe, Ilıca ve Sarıçal Tepe mevkilerine doğru yürünecektir. Gün içerisinde grubun

ihtiyaçları da gözetilerek verilecek ihtiyaç molalarının ardından saat 18.30 itibari ile ulaşılan Sarıçal Tepe üzerinde daha önceden belirlenmiş alanda kamp kurulacaktır.

Sabah 8.30 itibariyle yeniden başlanacak yürüyüşün güzergahı ise sırasıyla; Yıldız Dağı, Beştepeler, Kartaltepe, Üçpınar ve Duatepe'dir. Gün içerisinde grubun ihtiyaçları da gözetilerek verilecek ihtiyaç molalarının ardından saat 18.30 itibari ile Duatepe'ye ulaşılarak yürüyüş rotasının tamamlanmasının ardından Duatepe üzerinde daha önceden belirlenmiş alanda kamp kurulacaktır.

Saat 9.30 itibari ile Polatlı Tarihi Alanlar Tanıtım Merkezi binasında hazır olunarak "Sakarya Savaşı" bölümü incelenecektir. Merkezin incelenmesi yeterli görülen süre 2 saattir. İncelemenin tamamlanmasının ardından Sakarya Şehitliği ve Zafer Anıtına doğru yola çıkılır.

Şekil 52: Ankara Polatlı'da bulunan Sakarya Şehitliği ve Zafer Anıtı'nın uydu görüntüsü

(Google Haritaları Programından faydalanarak hazırlanmıştır)

Şekil 53: Sakarya Şehitliği ve Zafer Anıtı giriş kapısı, anıta çıkan merdivenler (29.06.2023)

Şekil 54: Anıta giden yoldan Polatlı'ya bakış (29.06.2023)

Şekil 55: Sakarya Zafer Anıtı ve Sakarya Zafer Müzesi girişi (29.06.2023)

Şekil 56: Muharebe esnasında kullanılan silahlar ve fotoğraflar (29.06.2023)

Sakarya Zaferi Müzesi, öğrencilerin hazır bulunuşluklarının ve farkındalıklarının arttırılması amacıyla geziye dahil edilmiştir. Öğrenciler müze içerisinde inceleme yapmaları için serbest bırakılır. Öğrenciler inceleme esnasında dikkatlerini çeken hususları not almaları için yönlendirilir. İncelemenin tamamlanmasının ardından müze kapının önünde buluşulur. Burada öğrencilerin not aldıkları hususlar çerçevesinde beyin fırtınası yapmaları sağlanır.

Ardından Milli Parkın içerisinde seçilen noktalara gidilir. Öncelikle aşağıda bulunan şekil öğrencilere gösterilerek incelenmesi sağlanır.

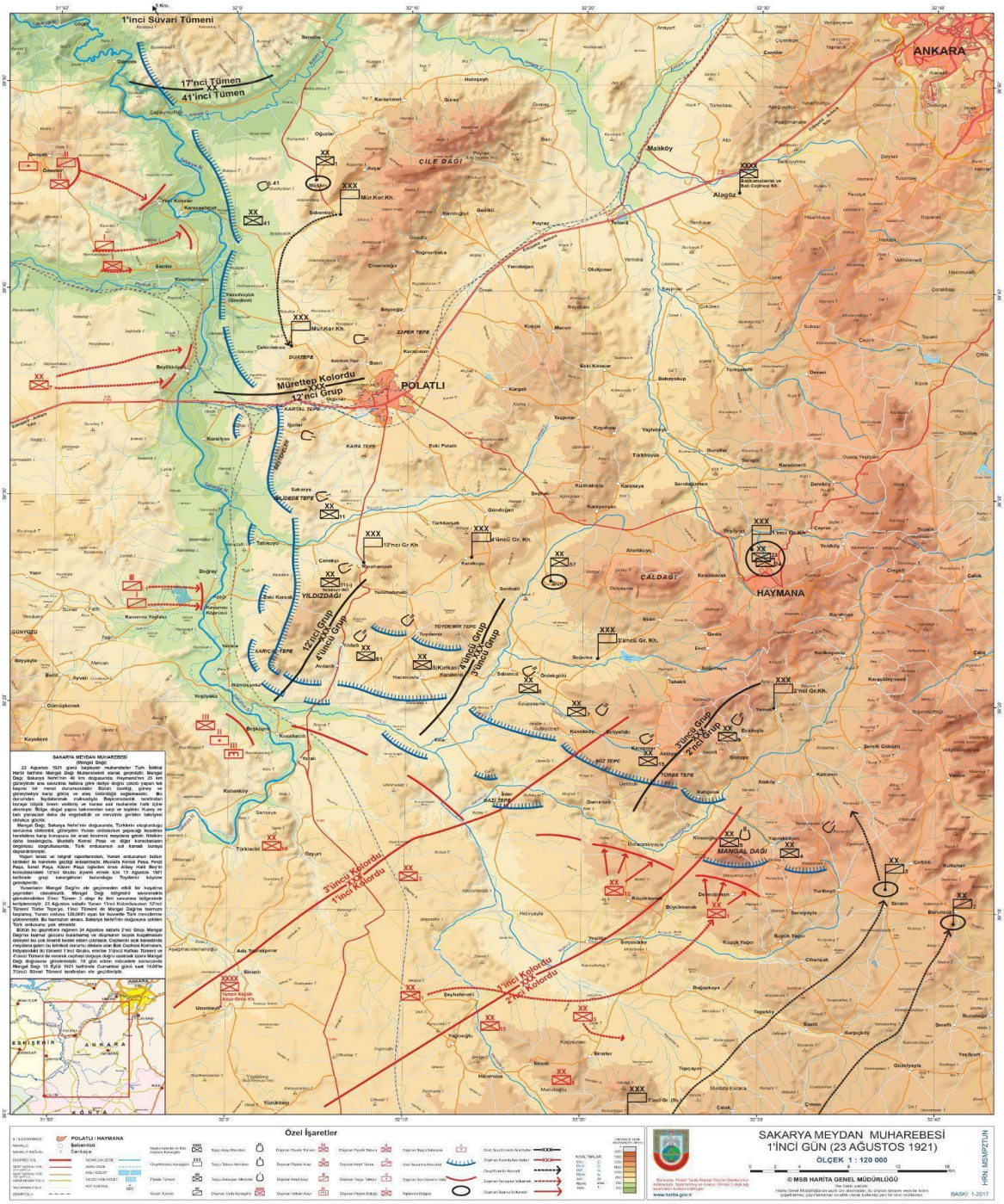

Şekil 57: Sakarya Meydan Muharebesi'nin 1'inci günü

Kaynak: Harita Genel Müdürlüğü URL:

https: //www.harita.gov.tr/urun/sakarya-meydan-muharebesi-1-inci-gun-haritasi/286

Yukarıda yer alan şekil üzerinde öğrencilerin dikkatini çeken unsurların neler olduğu sorularak yorumları dinlenir. Bu noktaların fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri hakkında öğrencilerle soru-cevap gerçekleştirilir. Bu adım için yaklaşık 1 ders saati önerilmektedir.

Ardından 10 dakikalık bir mola verilerek öğrencilerin dinlenmesi sağlanır ve son adıma geçilir. Bu adımda öncelikle öğrenciler grubun mevcuduna göre 4-6 kişilik gruplara ayrılır ve içlerinden bir lider seçmeleri istenir. Bu lider bulunulan sahada gerçekleşecek askeri harekâtın komutanı olacaktır. Gruplardan, ordu komutanı ve kurmayları olarak muharebe esnasında sahayı nasıl kullanacaklarınına yönelik bir senaryo oluşturmaları istenir. Senaryoların hazırlanmasının ardından tüm gruplar harekât planlarını sunar. Diğer gruplardan harekât planlarına yönelik yapıcı eleştirilerde bulunması beklenir.

Bütün grupların sunumlarını tamamlamasının ardından öğrencilerin aşağıda yer alan şekili incelemeleri sağlanır.

Hazırladıkları planların gerçekleşen muharebe ile ne kadar örtüştüğü hakkında yorumları alınır. Coğrafi unsurların hazırlanan ve uygulanan planlar üzerindeki rolü tartışılır. Böylece ders tamamlanmış olur.

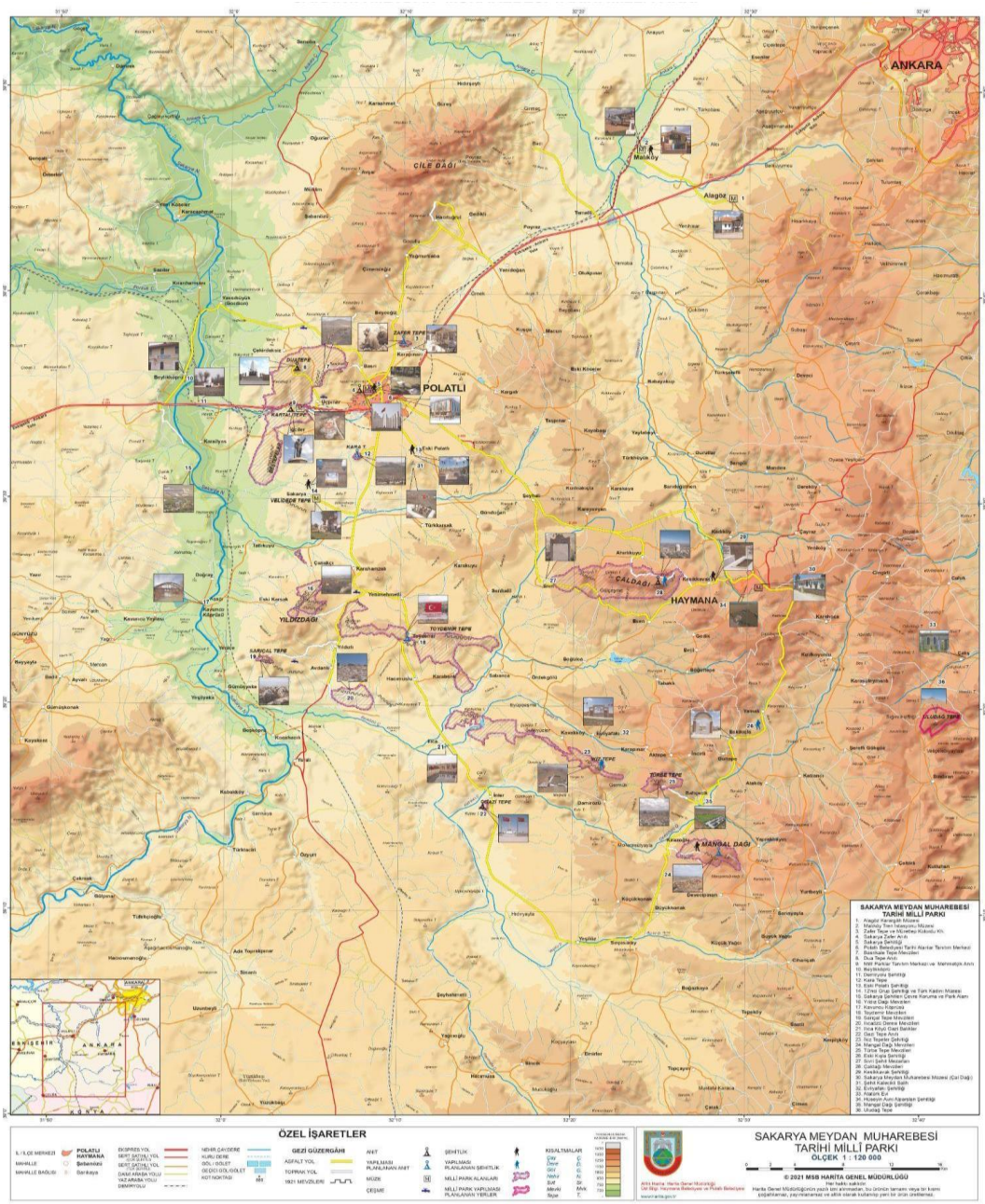

Şekil 58: Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Alan Milli Parkı

Kaynak: HGM. Erişim adresi: https: //www.harita.gov.tr/urun/sakarya-meydan-muharebesi-tarihi-milli-parki/292

BÖLÜM 5: SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Muharebe sahası Sakarya Nehri'nin doğusunda bulunmaktadır. Bölgenin kuzeyinde dağlar, güneyinde ise yarı kurak iklim özellikleri barındıran Cihanbeyli platosu bulunmaktadır. Muharebe bölgesini geri çekilişi ile Türk Ordusu belirlemiştir. Sahaya önceden gelip yerleşerek bölgedeki coğrafi unsurları kendi lehine kullanmayı amaçlamıştır. Türk Ordusu, Yunan taarruzunun yavaşlatması amacıyla çekildiği Sakarya'nın doğusunda görüş ve ateş üstünlüğü yakalamak için direnek noktalarını savunma hattının içinde konumlandırmıştır. Savunma hattını kuzeyde dağlara güneyde ise Cihanbeyli platosuna kadar uzatarak kuşatılmamak için tedbir almıştır. Yunan Ordusu; nehri geçmeyi başardıktan sonra görüş ve ateş üstünlüğü kazanmaya çalışmıştır. Ancak muharebe sahasındaki coğrafi unsurları muharebeye dahil etmede başarılı olamadığı için tepelerde tutunmayı başaramamıştır. Kuşatma yapma imkanı bulamayınca savunma hattını yarma girişiminde bulunmuştur. Ancak tepelerde tutunamadığı için bu girişim de sonuçsuz kalmıştır.

Muharebe sırasındaki en önemli noktalardan birisi de siper hattı oluşturmaktır. Çünkü siper, askeri düşman ateşinden muhafaza etmektedir. Siper kurulumu ise direkt olarak sahada bulunan anakaya ve toprak özellikleri ile ilişkilidir. Toprağın görece daha yumuşak olduğu sahada siper kazmak daha kolayken kayalık ya da geçirimsiz toprağın hakim olduğu bir sahada siper kazmak daha zor olmuştur. Muharebe sahası üzerinde bulunan ve önemli direnek noktalarını oluşturan Türbetepe, Mangaldağı ve Çaldağı kayalıklarla kaplı ve taşlık bir saha özelliği göstermektedir. Buralar aynı zamanda bölgenin en hakim noktaları olmasına rağmen boy siperi yerine diz çukuru kurulmuş olması nedeniyle tepelerde tutunmak mümkün olmamıştır (Genelkurmay, 2007, s. 6, 7).

Türk Ordusu çok yönlü harp prensiplerini muharebe esnasında Yunan ordusuna göre çok daha başarılı kullanmıştır. Hedef, Taarruz, Ağırlık Merkezi, Kuvvet Tasarrufu ve Manevra Prensipleri başta olmak üzere birçok prensip coğrafi faktörlerle iş birliğini gerektirmektedir. Muharebenin prensiplere dikkat edilerek gerçekleşmesi zafere giden yolda avantaj sağlamaktadır. Nitekim Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan ordusu, Türk Ordusuna göre teknik açıdan çok daha donanımlı olmasına rağmen Yunanların kazandığı zaferler muharebenin sonucuna etki edecek niteliğe ulaşamamıştır. Yunanlar ne muharebe öncesinde

hazırlanan planlarda coğrafi faktörleri dikkate almış ne de muharebe esnasında bu unsurları etkili kullanabilmiştir. Türk Ordusu ise hem planın hazırlık aşamasına coğrafi faktörleri dahil etmiş hem de uygulama esnasında etkili kullanmayı başarmıştır. Teknik donanım zafere elde etmek için tek başına yeterli değildir. Muharebe dahilinde gerçekleştirilen taktik ve stratejilerde coğrafi faktörler dikkate alınmalıdır.

Meydan muharebeleri kesin sonuç içeren büyük savaşlardır. Savaşta en önemli destek ise arazidir. Muharebe sahasının üzerindeki coğrafi faktörlerin dağılımını bilmeden orduyu yola çıkarmak tehlikelidir. Bu faktörlerin bilinmesi ve harekâta dahil edilmesi elzemdir. Muharebe sahası üzerinde bulunan coğrafi unsurların yönetimi komutanlar için muharebe esnasında artı bir müttefik teşkil etmektedir.

Muharebe sahasının güney ve güneydoğusunda yarı kurak iklim koşulları sahip Cihanbeyli platosu bulunmaktadır. Birçok askeri hatıratta ve çeşitli belgelerde "çöl" olarak nitelendirilen muharebe sahası muharebenin gerçekleştiği ağustos ve eylül aylarında Aydeniz kuraklık katsayısına göre "çöl" olarak nitelendirilebilir. Bu saha özellikle Yunan askerleri için muharebe sırasında önemli bir düşmana dönüşmüştür. Çünkü lojistik merkezden uzaklaşıldıkça kamyonlar cepheye askeri değil ikmal ve iaşe malzemesini taşımaya başlamıştır. Böylece askerler bozkır koşullarında cepheye yürüyerek ulaşmak zorunda kalmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi'nden önce gerçekleşen Kütahya- Eskişehir Muharebeleri'nde Yunan lojistik merkezi İzmir'de bulunuyordu ve asker cepheye kamyonlarla taşınmaktaydı. Aynı zamanda bölgeye hakim olan daha ılıman iklim koşulları da muharebeyi kolaylaştırmaktaydı.

Yunanların muharebe esnasında kazandıkları zaferler taktik düzeyde kalmış ve muharebenin sonucunu etkilememiştir. Yunanlar, ele geçirdikleri her bölgede lojistik merkezlerinden uzaklaşıp bozkır koşulları ile daha çok maruz kalmıştır. Kaynaklarda esir olarak ele geçirilen Yunan askerlerinin ceplerinde taşıdıkları toprakla karışık haldeki tahılı ayıklayarak yemeye çalıştıklarından bahsedilir. Tabii bu durumun tek sebebi kötü yönetilen bir lojistik ağı değildir. Türk ordusu içerisindeki iki tümenlik bir süvari birliğini cephe hattı yerine güç asimetrisini azaltmak için cephe hattının gerisinde görevlendirmiştir. Bu süvari birliğinin görevi, Yunan cephe hattının arkasından dolaşarak baskınlar düzenlemektir. Düzenlenen baskınlarla birçok lojistik merkezi imha edilmiş, istirahatte bulunan askerlerin dinlenmesi engellenmiştir. Zaman

zaman dozu artan baskınlar Yunan komuta karargahının içinde bulunduğu köye de düzenlenmiştir. Ancak başka bir noktada süvari birliğine ihtiyaç duyulması nedeniyle baskın sonlandırılmıştır. Kuşatılan köyün içerisinde Yunan generalinin bulunduğu bilgisine savaşın sonlanmasının ardından ulaşılmıştır. Büyük oranda başarıyla gerçekleşen baskının devam ederek generalin esir alındığı durumda ise muhtemelen muharebenin seyri değişecektir. Tabii burada olasılıklar üzerinden bir değerlendirme yapmak doğru olmaz ancak baskının bu kadarı bile süvari birliğinin başarısını göstermeye yetmektedir. Süvari birliğinin muharebe etkin kullanımı için atların saha üzerinde rahat hareket edebilmesi gerekmektedir. Bunun için ise arazinin düz olması gerekmektedir. Çünkü engebeli arazilerde atlar yeterince hızlanamadığı için süvariler at üzerinden inerek savaşmak zorunda kalmaktadır. Muharebe esnasında nerede süvari birliğinin nerede ise piyade birliği görevlendirileceğini tamamen yüzey şekilleri ile ilişkilidir. Buradan yola çıkarak coğrafi unsurların, savaşın sadece planlama ve harekâtın uygulama aşamasında değil süvari ve piyade birliklerinin sevk ve idaresinde, topçu birliklerinin intikali ve konumlandırılmasında, ikmal ve lojistik unsurlarının doğru bir şekilde sevk ve idare edilebilmesinde de etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Muharebe sahasının belirlenmesinde, savunma ve taarruz hatlarının kurulmasında coğrafi unsurların muharebe sahasındaki konumlarının bilinmesi etkili olmuştur. Bu koşulun sağlanması için Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonrasında bölgenin haritası hazırlanmıştır. Coğrafi unsurların muharebeye dahil edilmesi için bulunduğu konum bilgisine sahip olmak oldukça önemlidir. Bu önemin farkında olan komutan için ise iki seçenek oluşmaktadır. İlk seçenek Tzu'nun (2020) önerisindeki gibi yerel rehber ya da casus kullanmaktır (Tzu, 2020, s. 20). Ancak bu kişiler isteyerek ya da istemeden yanıltıcı olabilir. İkinci seçenek ise haritalardır. Doğru hazırlanmış bir harita ile muharebe sahasındaki birçok coğrafi unsurun dağılışına hakim olunabilir. Bu nedenle haritalar kadar haritayı hazırlayan da önemlidir. Harita hazırlığı genellikle barış döneminde tamamlanır. Ancak Milli Mücadele dönemi için bu geçerli olmamıştır. Sakarya Meydan muharebesi esnasında her iki tarafın da elindeki haritalar ihtiyacı karşılamamıştır. Bu nedenle taraflar yeni haritaların hazırlığı içine girmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 1/100.000 ölçekli bir haritanın hazırlığı için harita subaylarını bölgeye görevlendirmiş ve hazırlık süreci ile de bizzat ilgilenmiştir. Bu harita Türk haritacılık tarihi açısından da oldukça önemlidir.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin harekât planlarının hazırlanmasında, tarafların kuvvetlerini konuşlandırmasında, hazırlanan planların uygulanmasında muharebe sahasındaki coğrafi faktörlerin rolü yukarıda tartışılmıştır. Elde edilen sonuca göre coğrafi bilgi bir milletin kaderini belirleyecek kadar önemlidir. Coğrafi bilgi bu kadar önemliyken coğrafya dersinin ortaöğretim kurumları eğitim programlarında sadece 9. ve 10. sınıflarda zorunlu ve haftalık 2 saate indirgenerek yer alması önemi ile ters orantılıdır. Coğrafi bilginin bu önemine karşılık coğrafya dersi okul öncesi eğitim basamaklarından başlayarak her kademede zorunlu olarak yer almalı ve öğrenme ortamları çeşitlendirilmelidir. Ayrıca uygulamalı derslerin gerçekleştirilebilmesi için ders saatlerin de artması faydalı olacaktır. Bu sayede yerinde gözlemin mümkün olacağı ve çeşitlenen öğrenme ortamları ile coğrafya eğitimi kalıcı hale geleceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Altay, F. (1970). 10 Yıl Savaş 1919-1922 ve Sonrası. İstanbul: İnsel Yayınları.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi. (1993). 2 (Eylül) Sayı 96 Yıl: 42, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Atalay, İ. (2011). Toprak Oluşumu, Sınıflandırılması ve Coğrafyası. İzmir. Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.

Atatürk, M. K. (1989). Nutuk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Aydemir, Ş. S. (1992). Makedonya'dan Orta Asya'ya, Enver Paşa (Cilt III). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bakırcı, M. (2019). Ulaşım ve Coğrafya: Türkiye'de Ulaşım Coğrafyası Literatür Analizi. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 17 (34), 381-420.

Balcı, A. (2012). Türkiye'nin Coğrafi Konum Özelliklerini Tasvire Dayalı Etkinliklerle Öğretmeye Yönelik Nitel Bir Araştırma. Marmara Coğrafya Dergisi, 0 (26), 215-258.

Baykoç, H. (1944). İstiklal Savaşında Sakarya Meydan Muharebesi. İstanbul: İstanbul Askeri Matbaa.

Bilgili, M. ve Kocalar, A. O. (2020). Coğrafya Nedir?. Liberal Düşünce Dergisi, 25 (99), 145-162.

Bölük, E. (2016). Erinç iklim sınıflandırmasına göre Türkiye iklimi. Ankara: Meteoroloji Genel Müdürlüğü.

Büjak, A. (1939). 1918-1922 Yunan Ordusunun Seferleri. İ. Kemal (Çev.). İstanbul: Askeri Matbaa.

Clausewitz, C. V. (2003). Savaş Üzerine. Ş. Yalçın (Çev.). İstanbul: Eriş Yayınları.

Çavdar, T. (1971). Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Demircioğlu, İ. H. (2012). Osmanlı Devleti'nde Tarih Yazımının Tarih Öğretimi Üzerine Etkileri. Milli Eğitim Dergisi, 42 (193), 115-125.

Demiryolları Dergisi (1938). Türkiye'de demiryolları Tarihinin Geçirdiği Devreler. Birinci Teşrin. Ankara: Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü.

Doğan, E., Sönmez, O., Yapan, E., Othan, K., Özdemir, S. & Çitgez, T. (2013). Aşağı Sakarya Nehri'nde Taşkın Yayılım Haritalarının Elde Edilmesi. Sakarya University Journal of Science, 17 (3), 363-369.

Dönmez, Y. &Aydınözü, D. (2012). Bitki Özellikleri Açısından Türkiye. Coğrafya Dergisi, 1 (24), 1-17.

Ediz, İ. (2019). Diplomasi ve Savaş (Batı Anadolu'da Yunan İşgali). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Erdoğan, S. (2019). Sakarya Meydan Muharebesi: Saha Araştırmaları. Akademik Tarih. Erişim tarihi: 05.05.2020 Erişim adresi: https: //www.akademiktarihtr.com/sakaryameydanmuharebesi/

Erdoğan, S. (2021). Harp Coğrafyası. 22 Gün 22 Gece. Erişim adresi: https: //harpcografyasi.com/22-gun-22-gece/

Erdoğan, S. (2021a). Sakarya Meydan Muharebesi: Bir Kuvvet Çarpanının Çok Ötesinde Coğrafyanın Muharebelerde Kullanımı. G. Yıldız, M. F. Baş (Ed.), 100'üncü Yıl Dönümünde Sakarya Meydan Muharebesi Sempozyumu Bildirileri İçinde (S.21-41). Ankara: Milli Savunma Üniversitesi.

Erdoğan, S. (2021b). Sakarya Türk Bitti Demeden Bitmez. İstanbul: Kronik Kitap.

Erdoğan, S. (2023). Dakikalar İçinde Milli Mücadele. İstanbul. Kronik Kitap.

Erendil, M. (1998). Tarihte Strateji (Askeri Stratejiden Milli Stratejiye), Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Erickson, E. J. (2020). Osmanlı Askeri Tarihi (4). (M. Uyar, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Erinç, S. (1965a). Yağış müessiriyeti üzerine bir deneme ve yeni bir indis. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 41.

Erinç, S. (1965b). "Türkiye'de Toprak Çalışmaları ve Türkiye Toprak Coğrafyasının Ana Çizgileri". İstanbul 1965: Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi

Erinç, S. (1984). Klimatoloji ve Metodları. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Erlat, E. (2014). Dünya iklimleri. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ertürk, S. (1975) Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Yelkentepe Yayınları.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi (1973) Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; Cilt: 2, Kısım 5. Kitap: 2. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi (1995). Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; Cilt: 2. Kısım 5, Kitap: 2. Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi (1997). Sakarya Meydan Muharebesi Harp Tarihi Broşürü, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi (2007). Kurtuluş Savaşında Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikler, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Gümüşçü, O. (2018). Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras. Erdem, 0 (75), 99-120.

Güvenbaş, S. (2023). Mangaldağı Muharebesi (23-24 Ağustos 1921). Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, 20 (34), 91-123.

Harita Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesi: https: //www.harita.gov.tr/tarihi-haritalar

İlhan, S. (1987). Atatürk ve Harp Yönetimi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İlhan, S. (1990). Atatürk ve Askerlik. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İmamoğlu, A., Eraslan, S., Coşkun, A., Saygın, F. & Dengiz, O. (2018). Farklı toprak özelliklerine bağlı toprak kabuk oluşumu. Türk Coğrafya Dergisi, (71), 47-52.

İnalcık, H. (2022), Milli Mücadele Tarihi. İstanbul: Kronik Yayınları.

İnan, A. (2009). Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnönü, İ. (2020). Hatıralar. Hazırlayan: S. Selek. Ankara: Bilgi Yayınevi. 6. Baskı.

Karaosmanoğlu, A. L. (2021). Strateji Düşüncesinde Yorum ve Tahrifat: Clausewitz Olayı. M. Uyar (Ed.), Savaş Çalışmaları El Kitabı (S. 252-272). İstanbul: Kronik Yayınları.

Kodaman, B. (1997). Tarih Araştırmalarında Metod Meselesi. Akademik Açı. 4, 1-8.

Kur'an-ı Kerim. (2011). Bakara Suresi, 154. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Kur'an-ı Kerim. (2011). Tevbe Suresi, 52. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Kütükoğlu, M. S. (1990). Tarih Araştırmalarında Usul, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Lacoste, Y. (2020). Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar. (Selim Sezer, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Machiavelli, N. (2018). Savaş Sanatı. İstanbul: Say Yayınları.

MEB Coğrafya Öğretim Programı. Erişim adresi: http: //mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018120203724482-Cografya%20dop%20pdf.pdf

Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM). (2017). İklim Sınıflandırmaları. Erişim adresi: http: //www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/iklim_ siniflandirmalari.pdf

Milli Savunma Bakanlığı, Harita Genel Müdürlüğü: Erişim adresi: https: //www.harita.gov.tr/urun/sakarya-meydan-muharebesi-1-inci-gun-haritasi/286

MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi; İstiklal Harbi Kataloğu (İsh), Kutu (K.): 1214, Gömlek (G.): 103, Belge (B.): 103-23.

Müderrisoğlu, A. (1990). Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi.

Özalp, K. (2020). Millî Mücadele 1919-1922. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Özçelik, İ. (2001). Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Özey, R. (2010). Türkiye ve komşu ülkeler coğrafyası. İstanbul: Aktif Yayınevi.

Özkaya, A. S. (2019). Kültür Tasnifi ve Türk Askeri Kültürüne Giriş. A. Sefa Özkaya (Ed.), Hunlar'dan Günümüze Türk Askeri Kültürü (1. Baskı) İçinde (S. 11-141). İstanbul: Kronik Yayınları.

Özlü, H. (2021). On Yıllık Harpte Askeri Harekât Değerlendirmeleri. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Öztürk, M. Z., Çetinkaya, G. & Aydın, S. (2017). Köppen-Geiger İklim Sınıflandırmasına Göre Türkiye'nin İklim Tipleri. Coğrafya Dergisi, (35), 17-27.

Sayım, F. (2021). Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Tez Yazım Yöntemleri, Ankara, Seçkin Yayınevi.

Sürmeli, S. (1998). Milli Mücadele'de Tekakif-İ Milliye Emirleri. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Tekin, M. K., Tatlı, H., & Koç, T. (2018). Türkiye'deki yaşam-bölgelerinin Holdridge yaşam-zon yöntemi ile belirlenmesi. TÜCAUM, 30, 713-722.

Tepekaya, M. (2022). Tarih Yazıcılığı ve Filoloji. İçinde Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalcık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler (II. Cilt) (s. 689-706). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Togan, Z. V. (1985). Tarihte Usûl. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Tunçdilek, N. (1957). İç Anadolu'nun Kuzey-Batı Bölümünde (Eskişehir Bölgesinde) Bitki Örtüsünün Dağılışına Toplu Bir Bakış. Journal of the Faculty of ForestryIstanbul University, 7 (1), 120-139.

Tümerdem, H. (1939). Türkiye Askeri Coğrafyası, Sevkülceyş, Tabiye ve Harp Tarihi Bakımından Tetkik. Cumhuriyet Matbaası.

Türkeş, M. (1990). Türkiye'de kurak bölgeler ve önemli kurak yıllar. (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü, İstanbul.

Tzu, S. (2020). Savaş Sanatı. (Oktan, P. & Fidan, G., Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Uludağ, M. (1999). Adapazarı Ovası ve Çevresinin Geç Kuaterner'deki Jeomorfolojik Gelişimi [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖKTEZ Ulusal Tez Merkezi.

Uyar, M. (2020 a). Dünya Askeri Tarihi. İstanbul: Kronik Yayınları.

Ültay, E., Akyurt, H. &Ültay, N. (2021). Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (10), 188-201.

Ünlü, M. (2014). Coğrafya Öğretimi, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Vandemir, B. (1946). Türk İstiklâl Harbinde Sakarya'dan Mudanya'ya Kadar. İstanbul, Türkiye: Askeri Basımevi.

Vasiopedos, P. A. (1932). Felakete Doğru. Babaeskili, H.R. (Çev.). İstanbul: Askeri Matbaa.

Yalçın, O. (2021). Harp Tarihinin Etüdü ve Harp Tarihi Yazımında Yöntem. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (2), 462-497.

Yıldırım A. (2021), Şimşek H., Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Seçkin Yay, 12. Baskı.

YÖK Öğretmen Yetiştirme Programı: https: //www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/ogretmen-yetistirme

Yüksel, Y. (2015). İçerik çözümlemesi. Erişim adresi: https: //www. Academia. edu/24209083/% C4% B0% C3% 87ER% C4% B0K_% C, 3(87), C3.